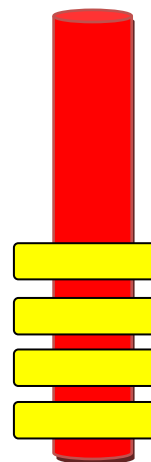


# *A Carn!*

## **Publicació electrònica d'Història Militar Catalana**

Productor: [Manel Güell \[MG\]](#); Lloc d'edició: [Tarragona](#)

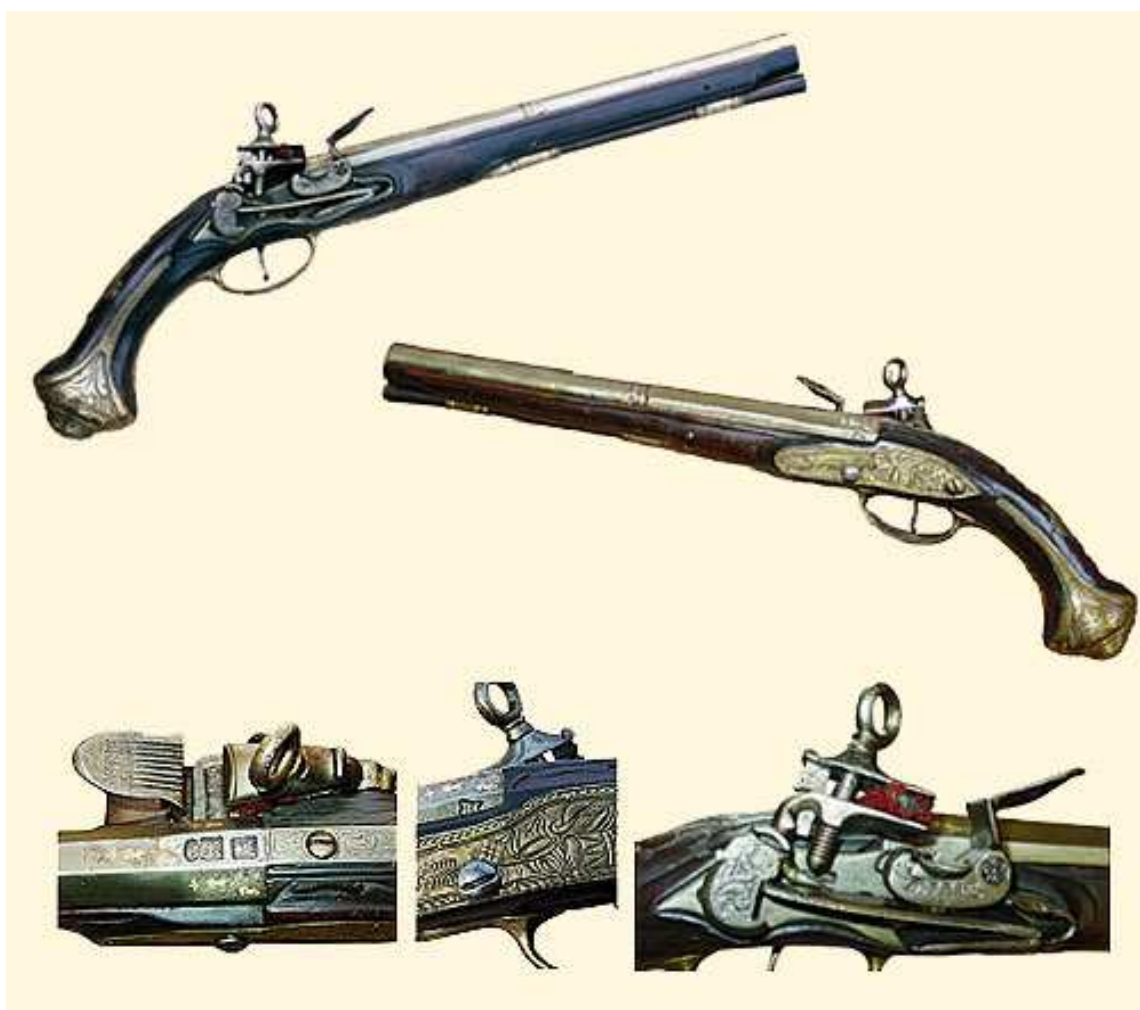
D-L: [T-612-08](#); ISSN: [2013-1348](#); *Hosting*: [www.acarn.cat](http://www.acarn.cat); Email: [manelguell@acarn.cat](mailto:manelguell@acarn.cat)



Any 8 – II Època

**21**

Gener de 2013



# Contingut

3

**EDITORIAL:** "Els exèrcits nacionals: per a la Història!"

3

## ARTICLES

**GÜELL, MANEL.** "Esglésies fortificades. L'últim reducte de resistència"

13

**DE LA FUENTE, PABLO.** "Artilleria soviètica per a la Base Naval de Roses (1937-1938)"

28

## EL PERSONATGE

**GÜELL, MANEL.** "Josep de Caramany Almar, capità de cavalls coracers"

32

## RECENSIONS / RECULL

**F.GARCÍA FITZ.** "Tecnología, literatura técnica y diseño de máquinas de guerra durante la Baja Edad Media occidental"; **S.GONZÁLEZ.** *Fernando I. Regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*; **M.B.STRUBELL** (trad.). *El cas dels catalans*; **H.RAGUER.** *El general Batet*; **X.MAS-J.AMAT.** *Canet de Mar 1898 – 1936: De la Guerra de Cuba a la Guerra Civil*; **J.PRAT-J.PERICOT.** *Bombes sobre Girona. La defensa passiva a la Guerra Civil (1936-1939), barricades, trinxeres i refugis antiaeris*; **J.OLLER.** «... romans i púnics a la batalla de les Boques de l'Ebre»; **O.OLESTI.** "La victòria dels sapadors: la batalla d'Ilerda"; **J.A.MONGE.** "Los íberos contra Roma"; **J.ÁVILA.** "Muret, la batalla que canvià la història de Europa"; **A.CÓNSUL.** "Roger de Llúria. L'almirall invencible"; **A.CÓNSUL.** "Ramon Vilana-Perlas..."; **R.PUIG.** "... la doble utilitat de les lleves militars (Almóster, 1795)"; **A.ROTGER.** "Muralls contra els francesos"; **LL.BUSCATÓ.** "La torre de telegrafia òptica de la pujada dels Alemanys..."; **F.L.DEL PINO.** "Tetuán 1860. La primera guerra de Àfrica"; **J.ESCUJES.** "Qui va matar Joan Prim?"; **J.L.CIFUENTES.** «José Casas Martorell, una tumba sin cruz en las aguas de Santiago de Cuba»; **S.MARIMONA.** "Un torpede a la neutralitat"; **J.SAFONT.** "Quan érem aliadòfils. La revista *Iberia* (1915-1918)..."; **M.PLANELLAS.** "Diari d'un espia doble a la Costa Brava"; **J.PRAT.** *Sumaríssim d'urgència 1643: La Guerra Civil dels germans Clarà (i Piñol)*; **J.ESCUJES.** "Els fets de maig del 1937. Trets a la rereguarda"; **C.MONDÉJAR.** "Diari d'un emboscador"; **J.FINESTRES.** "El coet de combat de la República Catalana"; **J.E.RUBIÓ.** "Presoners de la República 'Excautos por España'"; **O.GRACIÀ.** "La Pastora". El maqui hermafrodita"; **E.MIRAMBELL.** "Insubmissions juvenils el 1941..."; **M.MORALES.** *El Parlament de Catalunya. República, guerra civil i exili.*

37

### LA CITA:

**L'honor dels militars**

52

### NOTÍCIES

59

### AGENDA

49

### L'ESPASA I LA PLOMA:

**Les Mémoires de Bernard Du Plessis-Besançon**

56

**EXPUGNARE OPPIDUM:  
Canet 1639 i El Perelló 1640**

# *Els exèrcits nacionals: per a la Història!*

*Està d'enorme actualitat la situació política del país i el camí sobiranista que ha encetat. Consideracions polítiques a banda, pot sobtar l'opció de no tenir exèrcit en una suposada futura Catalunya independent, però ben pensat la funció disuassòria i/o d'exercici de força mesurada està en franca decadència. Cada cop haurien de ser més els estats que prescindissin dels recursos militars, en una època on imperen el diàleg i la diplomàcia i on els sistemes democràtics són garants de la voluntat dels pobles.*

*Anem cap a un nou ordre mundial en el qual, a llarc termini, no hi haurà lloc per a exèrcits nacionals, ja que les diferències es dirimiran en escenaris ben allunyats del camp de batalla. La dinàmica militar entrarà llavors de ple en la Història en convertir-se en Cultura Militar. Dit en altres paraules: cada cop veurem menys telenotícies amb esgarrifoses escenas bèl·liques de dolor, escenas que si volem reviure, haurem de recórrer als llibres d'Història o al Setè Art.*

## ARTICLES:

### Esglésies fortificades. L'últim reducte de resistència

**MANEL GÜELL**

**Historiador i Arxiver**

[manelguell@acarn.cat](mailto:manelguell@acarn.cat)



**Resum:** En temps de guerra, els espais sacralitzats i dedicats a l'oració i a l'esguard de religiosos, han estat utilitzats per a fins militars. Existeixen nombrosos casos d'esglésies, convents i monestirs que han servit de parapet en un combat armat, i que han jugat un paper important com a darrer nucli de resistència d'una població assetjada.

**Paraules clau:** Església, sòl sagrat, resistència, setge, assaltants, convents.

**Estadística:** 25 notes, 4 centres documentals consultats, 34 obres bibliogràfiques citades.



**Resumen:** En tiempos de guerra, los espacios sacralizados y dedicados a la oración y al cobijo de religiosos, han sido utilizados para fines militares. Existen numerosos casos de iglesias, conventos y monasterios que han servido de parapeto en un combate armado, y que han jugado un papel importante como postrer núcleo de resistencia de una población asediada.

**Palabras clave:** Iglesia, suelo sagrado, resistencia, asedio, asaltantes, conventos.

**Estadística:** 25 notas, 4 centros documentales consultados, 34 obras bibliográficas citadas.



**Abstract:** In wartime, the made sacred spaces dedicated to prayer and to the shelter of priests, had been used for military purposes. There are numerous cases of churches, convents and monasteries that have served in armed combat parapet, and have played an important role as a last core opposition of a besieged population.

**Keywords:** Church, sacred ground, opposition, siege, assailants, convents.

**Statistic:** 25 notes, 4 documentary consulted center, 34 bibliographical mentioned works.



**Résumé:** En temps de guerre les espaces sacrés dédiés à la prière et à l'abri des prêtres, avaient été utilisés à des fins militaires. Il existe de nombreux cas des églises, des couvents et des monastères qui ont servi dans parapet combat armé, et ont joué un rôle important en tant que principale force dernier d'une population assiégée.

**Mots clés:** église, terre sacrée, résistance, siège, assaillants, couvents.

**Statistique:** 25 notes, 4 centre documentaire consulté, 34 oeuvres bibliographiques citées.



**Riassunto:** In tempi di guerra, e ha reso gli spazi sacri dedicati alla preghiera e al riparo dei sacerdoti, era stato usato per scopi militari. Ci sono numerosi casi di chiese, conventi e monasteri, che hanno prestato servizio nelle parapetto lotta armata, ed hanno svolto un ruolo importante come forza principale l'ultima di una popolazione assediata.

**Parole chiave:** Chiese, terreno sacro, resistenza, assedio, assalitori, conventi.

**Statistica:** 25 note, 4 centri documentario intervistati, 34 opere bibliografiche citate.

D'entrada pot sorprendre un enunciat que barreji sòl sagrat i esglésies amb resistència militar, motiu suficient com per dedicar un article a aclarir la qüestió. En moltes relacions de l'època podem llegir com una guarnició o una milícia local es fa forta a l'església de la localitat, havent estat aquesta assaltada per les tropes contràries. L'església és un indret de recolliment de caire eminentment espiritual, l'edifici no està habilitat per funcions militars i si tenim en compte que la doctrina cristiana cerca l'amor i la fraternitat i rebutja la discòrdia i la guerra, és llavors quan menys entenem per què un grup armat resistent s'hi tancava dins.

## L'església com a punt de resistència

### Església-sòl sagrat

Però ho feien. I ho feien perquè en tenien necessitat. Tancar-se a l'edifici eclesial dins d'una situació bèl·lica al límit, no era tan mala idea, principalment per dos motius. D'una banda, era sol sagrat, amb tot allò que podia implicar tal consideració. A les envistes d'un assalt per part de l'exèrcit enemic, un assalt immisericorde que vindria acompanyat d'assassinats, violacions, turments, robatoris i saquejos, la població podia tenir l'esperança que els murs de la parroquial atuessin els desmans. Nogesmenys, l'espai

interior de l'edifici tenia reconeguda una jurisdicció d'asil per a qualsevol que s'hi volés acollir, sobretot, delinqüents escàpols. Si el dret d'asil o la misericòrdia no comptaven per als agressors, pot ser sí que ho farien les consideracions religioses. Per això davant la possibilitat d'un assalt, la població acudia a l'església amb els seus béns mobles més preuats: diners, joies, arcons, roba o teixits nobles, vaixel·la, coberteria, etcètera.

Esperançats en aquest sentit, fou per exemple, que els veïns de Palau Tordera es van tancar a l'església del castell per protegir-se del furor de la cavalleria napolitana a sou de **Felip III**, el març de 1640, i hi amuntegaren els seus principals béns. Tot fou debades: els hispànics l'assaltaren i saquejaren, i a més occiren vilment el baró **Antoni de Fluvià**:

*“le pusieron sitio, por tener inteligencias, que los vezinos avian en el recogido sus haciendas, para apartarlas de la codicia de los soldados. Recogieronse todos los de dentro à la Iglesia, abraçose el Cavallero con un Crucifixo; y despues de aver pegado fuego los soldados à la puerta del castillo, entrando en la Iglesia sobre côcierto, sin valerle esta fê a don Antô el natural rendimiento, lo sagrado del Templo, la asistencia de dos cuerpos santos que ay en èl, la presencia del Santissimo Sacramêto, y tener por escudo un santo Christo, lo mataron con tres criados suyos, una mujer, y una niña de dos años, que por defenderla su madre, quedò mal herida, representandose alli al vivo la tragedia de los santos Inocentes, q. S. Agustin describe” [1].*



**Església fortificada de Santa Maria de Vilamacolum –**  
**Wikimedia Commons, 18/11/2011 © Albert Sardà Juanola**  
[\[www.ca.wikipedia.org/Wiki/Fitxer:  
Vilamacolum - Torre i esglesia fortificada.jpg\]](http://www.ca.wikipedia.org/Wiki/Fitxer:Vilamacolum_-_Torre_i_esglesia_fortificada.jpg)

En aquella ocasió al pobre **Fluvià** no li van valdre cap dels recursos religiosos que féu servir, i al final es produí una escabetsxada en sol sagrat. Tampoc els va valdre als xertolins que l'octubre de 1640 es retiraren a l'església per fugir de l'assalt de l'exèrcit del marquès de **Los Vélez**, acció que es va tornar a repetir en l'assalt de Vila-seca. A Xerta les tropes hispàniques feren astelles un Sant Crist i es dedicaren a escopetejar una imatge de Santa Teresa; a Vila-seca, emperò, van respectar la vida dels rendits dins l'església (segons les versions...)[2].

En la interpressa de Tortosa de 1648, un últim nucli de resistència composta pels procuradors i un grapat d'homes armats es va tancar dins la Seu, amb un munt de gent horroritzada. El cronista FRANCESC RAMON DE SANS ens n'ha deixat una descripció que ens ajuda a imaginar-nos l'ambient en una situació tan delicada com aquella:

*“Los llantos, la vocería de las mujeres, los lloros de ellas y de los niños, la confusión que había en aquella iglesia no es para decir, ni la imaginación bastara a considerarlo: allí se confesaban unos con otros, buscaban donde esconderse; otras se dirigían al altar mayor, otras se emparavan de los*

*sacerdotes que llevaban la custodia del Ssmo. y de la reliquia de la Sta. Cinta; otras invocando el auxilio de dios y de la Sta. Madre. En fin, todo era llanto y confusión”.*

Conscients que tot seria inútil, van treure el penó blanc del Santíssim Sagrament i el reliquiari de la Mare de Déu de la Cinta, cosa que va permetre sortir alguns dels eclesiàstics a fer de mitjancers i concertar amb el general **Marchin** els pactes de guarda de béns i persones[3]. En aquella ocasió tot es va arreglar, **Ferdinand Marchin** confessà ser un bon catòlic. Però cent seixanta-tres anys més tard, a Tarragona, el general napoleònic **Gabriel Suchet**, no ho era tant. Els soldats francesos van cometre autèntiques atrocitats amb la població indefensa tancada a la Catedral: pallisses, turments, robatoris, saqueigs, violacions i afusellaments indiscriminats. Els que van poder sortir-ne amb vida van esdevenir un espectre del què havien estat[4].

### Església-fortalesa

D'altra banda, els murs de les esglésies, solien ser de carreu, gruixuts, ben disposats i d'una solidesa i fortalesa tals que una expugnació en regla precisava de bateria o mines. De fet, més d'un sistema fortificat tenia el principal baluard a una banda del perímetre i a l'altra, l'església (cas per exemple de Constantí[5]), cosa que la convertia en un element més del mateix. Efectivament, l'església, podia ser considerada un punt fort més d'aquest sistema, com ho eren: la muralla, els baluards, les torres, els fossars i les cases fortes, capaç de resistir per sí sol el temps necessari fins a rebre socor.



Restes del recinte fortificat de Castellvell de Solsona i de l'església de Sant Miquel de Castellvell, al terme d'Olius © Fototeca.cat  
["Olius", [www.enciclopedia.cat](http://www.enciclopedia.cat)]

Tenien, emperò, el punt feble de la porta d'entrada al temple. Avesada a obrir el recinte a gèrnacions de feligresos, solia estar al bell mig d'una plaça o espai ample, i això l'exposava com a blanc fàcil d'embestides, mines o petards (les portes dels castells solen cuitar que el camí d'accés faci una revolada a pocs metres, o hi hagi un fossar al davant, tot per dificultar un atac frontal).

De fet, quan els castellans van envair Catalunya el 1640 van trobar-se que els edificis de les esglésies eren imponents (segurament en comparació amb els de la resta de la península). Un cronista desconegut escribia el tercer any de la guerra de Separació: *"y si se determinan [francesos i catalans] a batir o poner ornillos en las yglesias, nos estará muy bien su exemplar, para executar nosotros lo mesmo, pues no ay en Cataluña yglesia que no sea una fortaleza muy buena"* [6].

Amb tot i això, la utilització de l'edifici de l'església per a fins militars solia sempre reduir-se a una acció a la desesperada, quan l'enemic havia penetrat a la població o ja

havia caigut el castell. A mitjan abril de 1641, un atac sobtat dels miquelets sobre Riudoms obligà els hispànics que hi eren aquarterats a tancar-se “a la yglesia, que es vien fuerte...”; a mitjan desembre següent, eren els hispànics els que irrompien a Alcover i els defensors catalans els que s’acollien a l’església, “la qual a más de ser muy fuerte estava vien fortificada con medias lunas y travesses” [7].

També era força preuada l’alcària dels campanars, no únicament per tenir fitats els voltants, sinó per gaudir d’un excel·lent angle de tir. L’abril de 1643, durant la campanya de la Vall d’Aran, els rebels prohispanics es van replegar fins Cazarel, on es van fer forts, entre d’altres punts, al campanar local. El dia de l’Epifania de 1644, després de l’assalt hispànic contra la vila de Batea, els defensors es van retirar a la ciutadella on hi havia l’església principal; un any i mig després (agost de 1645) un centenar de catalans resistiren valerosament dins l’església de les Avellanes, a la Noguera, l’empit dels contraris, fins a rebutjar-los [8]. En aquests casos, la premura de ser encalçats per l’enemic propicià la decisió de recollir-se cuita-corrents rera dels gruixuts murs de la parroquial del poble.

### Uns antecedents medievals

El 1357, en plena guerra contra Castella, **Pere III** manà fortificar els llocs fronterers per la banda de Calataiut. “De los lugares del rio de Berdejo se fortificó Berdejo, y se mandó despoblar Bijuesca, y que se fortaleciese la iglesia y la parte que está hacia el rio” [9]. Els primers dies de 1385 una lletra del capità del castell de Rupia alertava de la presència de gent de guerra i donava instruccions defensives, entre les quals es trobava la de fortificar les esglésies de Corçà, Ultramon i Parlavà. De 8 de maig de 1397 era una altra lletra adreçada als feligresos de la Selva de Mar. Atès que l’església no tenia fortificació per defensar-se dels freqüents atacs sarraïns (els quals ja havien assolit prendre els béns que hi havia dins i endur-se veïns capturats), s’autoritzava a encastellar-la. La de Vimbodí també havia estat convertida en una autèntica fortalesa, sembla que de ben antic [10].

L’aprofitament de les esglésies com a reductes de resistència s’estil·lava, doncs, des de l’Edat Mitjana, i tot fa pensar que aquests usos bèl·lics es van generalitzar arreu. Només a les illes Pitiüses (Eivissa i Formentera) se’n poden trobar mitja dotzena de casos [11].

### Alguns asedis d’esglésies

Així les coses, no ha de sorprendre que, de la mateixa manera que poden haver setges de poblacions murallades o de castells, també n’hi puguem trobar d’esglésies. Sovint, la dinàmica militar que s’imposava era la mateixa; els militars seguien els procediments i protocols d’asedi com si d’una fortalesa es tractés. Com solem fer, exposem alguns casos il·lustratius extrets del grapat que tenim fitxats en el decurs de les nostres investigacions, no sense advertir que n’hi ha moltíssims més, en nombre i en qualitat d’exemple.

### Durro, 1483

A mitjan juny de 1483, durant la guerra del Pallars, el comte **Hug Roger III** assaltà Durro. Els defensors s'hagueren de tancar a "*L'església, obra perfecta, i el robust campanar, a falta de força, serien un recer perfecte per aturar la folia del comte*", el qual atacà infructuosament el campanar. Els defensors hi havia dut els seus béns, i per rendir-la fou necessari establir una capitulació amb uns pactes de rendició i tot[12].

### Valls, 1642

Quan el marquès de **Povar** fou derrotat prop de Sant Celoni, els hispànics del Camp de Tarragona replegaren posicions. Tenien guarnició a les principals localitats. A Reus, se van parapetar a la prioral de Sant Pere un centenar de soldats. A Valls, van quedar enrera uns 25 soldats quan els francesos hi van entrar recuperant la vila. Es van tancar a l'església i allí van poder resistir uns dies[13].

### El Pla de Santa Maria, 1643

Un dels episodis més famosos de la guerra dels Segadors fou el que succeí al Pla de Santa Maria els primers dies de setembre de 1643. Una incursió profunda a la Catalunya sudponentina portà 14.000 homes manats pels generals marquesos de **Mortara** i **Torrecuso** a convergir al Pla, que van saquejar després d'esbandir una resistència tant breu com inútil. Però 50 milicians del poble es tancaren dins l'església romànica,



comandats pel prevere **Jaume Guasch**. La lluita per defensar-se fou aferrissada. Durant tres hores van mantenir a ratlla als castellans, fins que aquests van perforar una de les parets del

**Església del romànic de transició de Sant Ramon (antigament Santa Maria) del Pla de Santa Maria. Es veu la torre del campanar on es van refugiar els últims resistents el 1643.**

[www.cataloniasacra.cat/llocs/esglesia-de-sant-ramon-del-pla-de-santa-maria/117/itinerari/33/l\\_ca](http://www.cataloniasacra.cat/llocs/esglesia-de-sant-ramon-del-pla-de-santa-maria/117/itinerari/33/l_ca)

temple i penetraren dins (la reconstrucció de l'orifici és ben visible actualment a la part del darrera). Llavors, els planencs pujaren al pis d'adalt i van refusar fins a tres assalts. Quan se'ls va acabar la munició, la defensa va ser a cop de pedra. Però amb mossèn **Guash** ferit de la cama i una situació insostenible, acordaren la rendició amb quarter, o sigui, amb la salvaguarda de la vida. Un cop van deixar entrar els atacants, aquests van iniciar una cruel matança que es va saldar amb 35 assassinats (dos dels quals foren morts en llançar-los de dalt a baix). A mossèn **Guash** el travessaren "*de part a part per la*

*espalla...*", i només se'n salvaren un grapat, més que miraculosament, nou segons una versió, dos, segons una altra ("*un oprimat i quasi esclafat darrera la porteta del campanar, i l'altre dissimulat per unes dones amb un davantal i unes faldilles...*")<sup>[14]</sup>. A l'igual que fa Cambrils, el Pla de Santa Maria commemora anualment aquella matança, en una diada commemorativa i festiva. L'episodi ha suscitat la publicació d'una obreta de teatre sense pretensions que reconstrueix els fets amb pocs recursos, molta imaginació i la participació de tot el poble.

### Sapeira, 1648

Aquesta petita població de Tremp, al Pallars Jussà, compta amb una església dedicada a la Mare de Déu, d'estil romànic, situada dalt d'un turó. Allí s'hi van tancar a finals d'abril de 1648 un grup de soldats hispànics encalçats per tropes francocatalanes. Per forçar-los a rendir-se, **Josep de Rocabruna**, cap dels atacants, féu foradar una paret de l'edifici, i els defensors s'hagueren de retre "*a gràcia*"<sup>[15]</sup>.

### Setge final de Barcelona 1651-1652

Al setge de Barcelona de 1651 els catalans van utilitzar tots els edificis religiosos útils per a la defensa del perímetre. Al mes d'octubre, els hispànics assaltaren la parroquial de Sans, i sense donar quarter van anihilar tots els defensors catalans; acte seguit, **Mortara** manà "*presidiar*" dita església.

A la de Sarrià, hi van instal·lar una petita bateria per disparar sobre la plaça barcelonina; el 3 de setembre de 1652 els catalans van fer una sortida contra aquesta església, però la ràpida i contundent reacció dels assetjants avortà la temptativa. L'ermita de Sant Ferriol també fou caserna d'una guarnició de 50 soldats hispànics.

A la propera població de Terrassa, la segona setmana de novembre, els hispànics van deixar 60 soldats fortificats a l'església "*que quedó convertida en fortaleza*" (similarment a l'Hospitalet), i el febrer següent **La Mothe** l'atacà i no va tenir manies en volar-ne una part. A finals de setembre de 1652 queia Blanes, i la darrera resistència de la vila s'esdevení a l'església parroquial<sup>[16]</sup>.

### **Convents fortificats**

Les esglésies no eren els únics edificis religiosos emprats per a fins militars defensius, els temples conventuals també van ser focus actius de resistència armada. El desembre de 1640, l'exèrcit hispànic va haver de rendir primer el convent de Sant Agustí abans de posar-se sobre Cambrils, i els frares agustins no els ho van posar gens fàcil<sup>[17]</sup>. A finals de febrer de 1642 els catalans havien fortificat el convent dels Bernats abandonat d'Escarpe, a la ratlla del Segre, preveient l'entrada per allí de l'exèrcit hispànic<sup>[18]</sup>. El maig següent els tortosins hagueren d'acceptar l'enderroc del convent franciscà extramurs per evitar que els francesos se'n servissin en el setge; van preservar l'església "*que era de pedra bona i més adient per a la defensa*"<sup>[19]</sup>. Els darrers dies d'aquell any els

monjos hospitalers d'Alguaire hagueren d'abandonar el seu monestir ocupat pels soldats[20].

Al setge final de Barcelona (1651-1652) el patrimoni conventual se sumà a torres i baluards en les tasques defensives. Almenys això es dedueix del fet que el 25 de setembre els hispànics prenguessin el convent caputxí de Santa Mediona “*y lo tenían los Catalanes hecho Castillo*”, i que posteriorment també el convent de clausura de Pedralbes se’n va fer una caserna dins de la línia fortificada de circumvallació. A la primera setmana de setembre de 1652 els hispànics prenen el convent de Valldonzella[21].

## Voladura d'esglésies

En aquest context de reutilització d'edificacions religioses per a fins militars, no ha d'estranyar que uns i altres (sobretot els hispànics) optessin per dinamitar aquelles esglésies fortes de poblacions estratègiques que potencialment podien tornar a caure en mans de l'enemic. Veiem esglésies foradades (Sapeira), canonejades (El Pla de Santa Maria) i minades (Montblanc, Tàrraga), i ara, finalment, les veiem derrocades, com es faria amb una fortificació defensiva més.

La dinàmica de derrocar esglésies potencialment efectives per a una resistència armada de l'enemic es va estilar al finalitzar la primera fase de la guerra de Separació, els primers anys de la dècada dels anys 50 del segle XVII. La plebania de Montblanc en va ser testimoni. El 1649 hi arribava **Juan de Garay** i els contraris s'hi tancaven dins. Incapaç de rendir aquella fortalesa, la va fer minar i amenaçà de volar-la pels aires. La rendició dels defensors la va salvar de la destrucció, però només ajornà allò que era inevitable, ja que dos anys més tard es repetia la mateixa situació. Llavors, el general hispànic **Juan de Pallavicino** no va tenir manies i la féu derrocar[22].

També ho va viure Constantí, l'octubre de 1649, quan **Garay** prengué la vila i no va perdonar la demolició del castell ni de l'església[23]. I Tàrraga, que en un memorial de 1653 exposava que els francesos havien posat dues mines a l'església, i li havien causat danys per valor de 8.000 ducats[24]. I tantes altres de les que aquí no tenim ni el temps ni l'espai per recordar.

## Epíleg

L'anàlisi de la qüestió a Catalunya és un xic curiós, però en d'altres països amb tradició i potencial militar, no tant. G.PARKER va dir en una ocasió, referint-se als hispànics a Mèxic, que havien estat pragmàtics alhora d'erigir construccions, i “*preferieron construir sus iglesias como fuertes para los casos de necesidad*”. Un manual militar de 1806, no negligia pas l'ús militar de cementiris i d'esglésies, és més, n'exposava instruccions concretes per allisonar els oficials de campanya: *Instrucción dirigida a los oficiales de infantería para trazar y construir toda suerte de obras de campaña, y poner en estado de defensa los cementerios, Iglesias, casas de campo, lugares, villas y ciudades...* (Madrid: Impr. Tomás Alban, 1806). Els francesos ja s'ho tenien ben après, i el 1811 les tropes napoleòniques van utilitzar els

convents de la Serra de Montblanc i dels Descalços de Reus, per posar dos exemples del Camp de Tarragona. Aquest costum va allargar-se fins a la Guerra Civil Espanyola, fins i tot a Barcelona[25]. De la Segona Guerra Mundial, pot ser un dels exemples més paradigmàtics sigui el bombardeig aliat indiscriminat que destruï el convent de Montecasino, a Itàlia, on s'havien fet forts soldats alemanys.

Podem concloure que l'utilització sacrílega de sòl eclesiàstic per a fins militars no ha estat una qüestió propiciada per l'evolució de les mentalitats, i que sempre ha primat la necessitat bèl·lica per sobre de les consideracions doctrinals.

## NOTES

[1] [SALA, GASPÀR]. *Proclamación católica a la magestad piadosa de Felipe el Grande, rey de las Españas, y emperador de las Indias, nuestro señor. Los Consellers y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona*. [Barcelona: Consell de Cent], 1640, p. 98. Vegeu igualment: SEGARRA, FERRAN DE. "Assassinat de Don Antoni de Fluvià i de Torrelles, i homicidis, robatoris i saqueig del castell i terme de Palautordera (episodi de l'any 1640)", dins: *Miscel·lània Prat de la Riba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, s/d., I, 307-340. Hi ha un recull de cites historiogràfiques de l'episodi al blog La Coctelera, [www.miquelturo.lacoctelera.net/post/2007/09/18/assassina-t-d-en-antoni-de-fluvia-2-ferran-segarra](http://www.miquelturo.lacoctelera.net/post/2007/09/18/assassina-t-d-en-antoni-de-fluvia-2-ferran-segarra).

[2] FLORENSA I SOLER, NÚRIA; MANEL GÜELL. 'Pro Deo, pro rege et pro patria'. *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana / Òmnium, 2005, p. 187 i 225; GIBERT, AGUSTÍ MA. "Aplec documental de notícies històriques de Solcina (Vilaçeca)". *Butlletí Arqueològic*, 10 (novembre-desembre de

1922) 236-241, p. 238.

[3] MUÑOZ I SEBASTIÀ, JOAN-HILARI; ENRIC QUEROL COLL. *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània, 2004 (Fundació Privada Duran-Martí; 2), p. 165-166.

[4] GÜELL, MANEL. "Tarragona delenda est". *A Carn!* [En línia], maig de 2011, núm. 16 (Monogràfic dedicat al setge napoleònic de Tarragona de 1811), 49-67, p. 55.

[5] GÜELL, MANEL. Constantinus infelix. *La guerra de Separació (1640-1659)*. Constantí: Ajuntament, 2013 [en premsa], f. 6; "Classes del Sr. Del Arco sobre Constantí i la seva evolució urbana". *Estudis de Constantí*, 10 (1994) 19-46, p. 24-27.

[6] *Diario de las guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 42 [= Diario]*. Biblioteca Nacional d'Espanya [= BNE], *Manuscritos*, reg. 2.337, f. 320.

[7] *Diario*, f. 47 i 253 (Riudoms, Alcover).

[8] *Ralação da vitoria, que dom lozeph Margarita governador de Catalunha por el Rey*

*Christianissimo, alcançou dos Castelhanos e o Valle de Aram, por ordem do Mariscal da Motha, en aqual los francezes mataram mais de quatecrenios inimigos, ganharão duas peças de artilheria, com suas moniçoês, & bagage & ontras muytas ventagens, que fizeram*. Lisboa: Lourenço de Anveres, 1643, f. 6 [Reproduït a ETTINGHAUSEN, HENRY. *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*. IV. Barcelona: Curial, 1993, vol. II, núm. 91, p. 662]; SANTA MARIA, FR. ANTONIO DE. *España triunfante y la iglesia laureada en todo el globo de el mundo....* Madrid: Iulian de Paredes, 1682, p. 423-424 (Batea), ARNALL I JUAN, M. JOSEPA; ANNA GIRONELLA I DELGÀ (a c.d.). *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*. III. 1517-1713. Barcelona: Fundació Noguera, 2005 (Diplomataris; 30), núm. 1.116, p. 1.425 (Les Avellanes).

[9] ZURITA, JERÓNIMO. *Anales de Aragón*. Saragossa: Institución Fernando el Católico, CSIC, 1970 (1977 i 1998), IV, p. 315.

[10] Arxiu Diocesà de Girona [= ADG], *Lletres II*, 1362-1420, f. 196, núm. 2.007, f. 3v.; núm. 2.411, f. 26v. i 240, i BERGADÀ I

ESCRIVÀ, ÀNGEL. *Vimbodí. Estudi històric, sociològic i religiós*. Vimbodí: Parròquia, 1978, p. 40/41, núm. 14.

[11] POSADAS, EDUARDO J. "Cinco iglesias fortificadas de las Islas Pitiusas". *Castillos de España*, 117 (abril de 2000) 31-38. A les pàgines d'aquesta interessant revista s'hi poden trobar manta exemples d'esglésies fortificades a tota la península ibèrica.

[12] PELLA, FERRAN. "La petjada d'Hug Roger III", dins: *Muntanyes en rebel·lia. Hug Roger III i la fi de la Catalunya comtal*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2005, 10-29, p. 22.

[13] *Diario*, f. 317 i 319v.

[14] *Relacion verdadera de las Hostilitats, y sacrilegis que lo exercit del Rey de Castella ha fet contra las Iglesias, y sacraris ahont estava lo Santissim Sacrament, y los altars, y crema que ha fet desde Tarragona fins a Torre de Segre, los llochs, y vilas per hont ha passat*. Barcelona: Jaume Mathevat, 1642. Biblioteca de Catalunya [= BC], F.Bons. 6.075; TORREDEMER I TURU, RAMON. *Els Torradamer. Del Pla de Santa Maria a Vilatorrada*. Tarragona: Impr. Virgili, 1995 (Paratge tarragoní; 7), p. 12-13, i GÜELL JUNKERT, MANEL. "La Conca de Barberà i la Baixa Segarra en flames. La campanya de Lleida de 1642". *Recull*, Associació Cultural Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt, 3 [1995] 141-153, p. 147-148.

[15] *Relacio verdadera, de la presa de la vila, y Castell de Sapeyra, y pactes de aquell*. Barcelona: Vda. Dexeu, 1648 [ETTINGHAUSEN, III, núm. 177,

p. 1.163-1.166].

[16] *Conquista de Cataluña por el Marqués de Olias y Mortara*. S.l.: s.e., s.d. [d.1652], p. 75, 96-97 i 146; SANABRE, JOSEP. *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1956, p. 512, 519 i 534; *Relacion de los alborotos y guerras civiles de Francia y como los Principes malcontentos pretenden coronar en aquel Reyno al Principe de Condè. Asimismo se da quenta de la venida al exercito del Serenissimo Señor Don Iuan de Austria, y el miserable estado en que se halla la Ciudad de Barcelona, hambre que padece y obstinación de sus vezinos*. Año 1651. Sevilla: Iuan Gomez de Blas [1651], f. 3 [ETTINGHAUSEN, III, núm. 194, p. 1.253].

[17] FLORENSA-GÜELL. "Pro Deo...", p. 201.

[18] *Cartas de algunos PP. de la compañía de Jesus sobre los sucesos de la monarquía entre los años de 1634 y 1648*. VI vols. en: *Memorial Histórico Español*, t. XIII-XIX, Madrid: Impr. Manuel Tello, 1861-1866, IV, p.272.

[19] MUÑOZ-QUEROL. *La Guerra dels Segadors a Tortosa...* Valls: Cossetània Edicions, 2004 (Fundació Privada Duran-Martí; 2), p. 105.

[20] MIRET Y SANS, JOAQUIM. "Els cavallers de Malta en la guerra de Separació de Catalunya (1640-1650)". *Estudis Universitaris Catalans*, III, MCMIX [1909] 1-20, p. 13.

[21] *Relacion de lo sucedido en el sitio de Barcelona por mar y tierra desde primero de Septiembre hasta*

*nuebe de octubre de este Año de 1651*. Sevilla: Iuan Gomez de Blas, 1651, f. 3 [ETTINGHAUSEN, III, núm. 194, p. 1.253]; *Conquista de Cataluña...*, p. 75 i 148.

[22] Vegeu: QUERALT, PAU. "Una súplica a la reina". *Aires de la Conca*, 59 (1927) 2-3; PUIG, ROSER; JOSEP M. GRAU; JAUME FELIP. *La premsa i la història de la Conca de Barberà, 1889-1939*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1995, p. 174; GÜELL, MANEL. "Juan de Garay, capità general de l'exèrcit de Catalunya (1649-1650)". *Aplec de treballs*, CECB, Montblanc, 25 (2007) 59-80, p. 70, i GÜELL, MANEL. "Juan de Pallavicino i la destrucció de Montblanc el 1651". *Aplec de Treballs*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 23 (2005) 57-70, p. 64-65.

[23] GÜELL. *Constantinus infelix...*, f. 60.

[24] *Arxiu de la Corona d'Aragó [= ACA], Consell d'Aragó*, lligall 211.

[25] PARKER, GEOFFREY. *El éxito nunca es definitivo. Imperialismo, guerra y fe en la Europa moderna*. Madrid: Taurus. 2001, p. 205; CANALES GILI, ESTEBAN (a c.d.). "Una visió més real de la Guerra del Francès. La història de Bràfim d'en Bosch i Cardellach". *Recerques*, 21 (1990 = Homenatge a Pierre Vilar, II) 7-49, p. 28, 29 i 34, i BALCELLS, ALBERT. "Els edificis eclesiàstics de Barcelona durant la guerra civil espanyola". Dins: *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1994, 95-112.

# Artilleria soviètica per a la defensa de la Base Naval de Roses (1937-1938).

## Les bateries de Punta Falconera i Bol Roig (Roses i l'Escala, Alt Empordà)

**PABLO DE LA FUENTE DE PABLO**

**Historiador**

[pdela Fuente@uoc.edu](mailto:pdela Fuente@uoc.edu)



**Resum:** Per protegir el litoral nord-empordanès, la República emplaçà canons de fabricació soviètica a la Base Naval de Roses (1937-1938). L'autor explica el projecte, descriu les bateries i exposa les característiques dels canons (marca, calibre, alçanc). Les mancances en telemetria i en personal ensinistrat adequadament en la direcció de tir, foren les principals limitacions operatives.

**Paraules clau:** Artilleria, defensa costanera, Base Naval de Roses, canons, Punta Falconera, telemetria.

**Estadística:** 29 notes, 5 centres documentals consultats, 11 obres bibliogràfiques citades.



**Resumen:** Para proteger el litoral del norte ampurdanés, la República emplazó cañones de fabricación soviética en la Base Naval de Rosas (1937-1938). El autor explica el proyecto, describe las baterías y expone las características de los cañones (marca, calibre, alcance). La falta de una adecuada telemetría y de personal adiestrado en la dirección de tiro, fueron las principales limitaciones operativas.

**Palabras clave:** Artillería, defensa costera, Base Naval de Rosas, cañones, Punta Falconera, telemetría.

**Estadística:** 29 notas, 5 centros documentales consultados, 11 obras bibliográficas citadas.



**Abstract:** To protect the coastline from north Empordà, the Spanish Republic soviet-made guns emplaced at Naval Base of Roses (1937-1938). The author explains the project, describes the batteries and exhibits the characteristics of guns (trademark, size, shot). The deficiency of adequate telemetry and personnel trained in fire control, were the main operational constraints.

**Keywords:** Artillery, coastal defense, Naval Base Roses, guns, Punta Falconera, telemetry.

**Statistic:** 29 notes, 5 documentary consulted center, 11 bibliographical mentioned works.



**Résumé:** Afin de protéger le littoral du nord Empordà, la République espagnole déployer canons de fabrication soviétique et mis en place à Naval Base du Roses (1937-1938). L'auteur explique le projet, décrit les batteries et présente les caractéristiques des canons (marque, calibre, périmètre). L'absence de télémétrie adéquate et de personnel formé à direction du tir, ont été les principales contraintes opérationnelles.

**Mots clés:** Artillerie, défense côtière, Naval Base du Roses, canons, Punta Falconera, télémétrie.

**Statistique:** 29 notes, 5 centre documentaire consulté, 11 oeuvres bibliographiques citées.



**Riasunto:** Per proteggere la costa da nord dell'Empordà, la Repubblica spagnola posti canoni di fabbricazioni sovietica nella base navale di Roses (1937-1938). L'autore spiega il progetto, descrive le batterie e presenta le caratteristiche di canoni (marca, calibro, portata). La mancanza di telemetria adeguata e personale addestrati in direzioni del tiro, sono stati i principali vincoli operativi.

**Parole chiave:** Artiglieria, difesa costiera, Base Navale di Roses, canoni, Punta Falconera, telemetria.

**Statistica:** 29 note, 5 centri documentario intervistati, 11 opere bibliografiche citate.

La defensa del golf de Roses durant la Guerra Civil per part de les forces armades republicanes fou una qüestió que seguí una complexa evolució durant els gairebé tres anys que durà el conflicte.

Des d'un punt de vista estratègic, a partir de l'inici de la guerra i fins el maig de 1937, període en el qual la Conselleria de Defensa de la Generalitat fou responsable de la defensa operativa del territori català, la principal contingència sobre la qual es treballà fou la possibilitat d'un massiu desembarcament enemic.

### **La Base Naval de Roses**

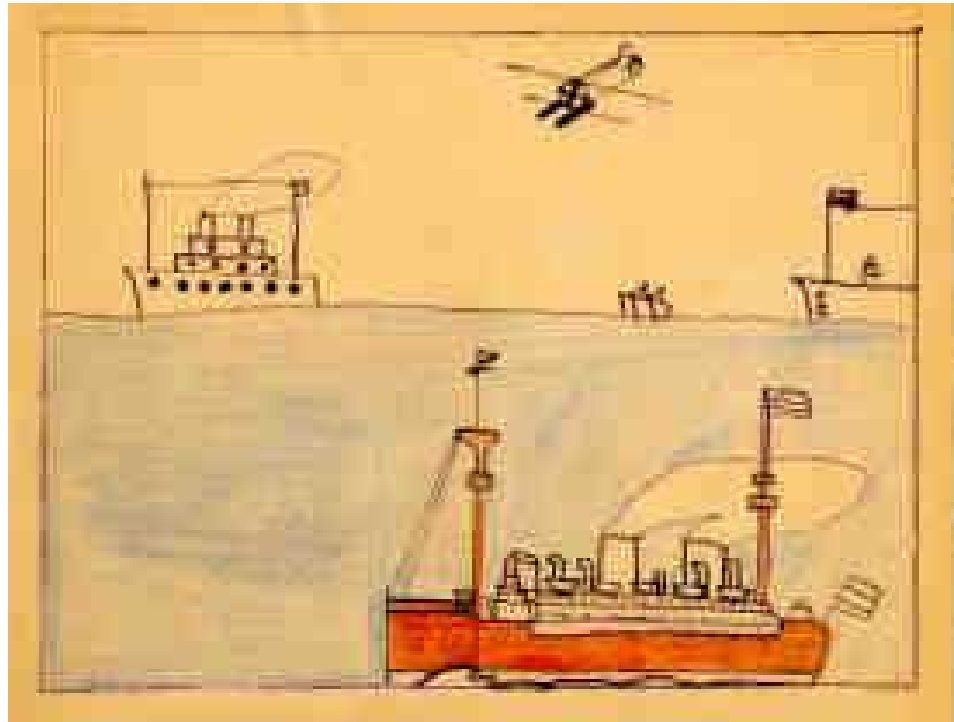
No és el tema d'aquest article l'anàlisi aprofundida d'una tasca que fàcilment pot ser criticada amb severitat. El mateix Estat Major Central republicà ja ho faria en accedir al comandament directe de la defensa de la costa catalana. El 17 de juny un decret reservat creava la Prefectura de Defensa de Costes. El seu àmbit d'actuació anava des de la frontera francesa fins la desembocadura del riu Segura[1]. Sota la Prefectura es constituïren dues agrupacions, anomenades Nord i Sud, que abraçaven tota Catalunya i la pràctica totalitat del País Valencià, respectivament. L'Agrupació Nord tenia el seu quarter general a Barcelona i desplegava la seva zona d'acció en tres sectors: Girona, Barcelona i Tarragona. El març de 1938, amb la constitució de Roses com a Base Naval Secundària, es dividia la costa gironina en dos subsectors: Roses –des de la frontera francesa fins punta Milà– i Costa Brava, la resta[2]. Les dues bateries objecte d'aquest estudi depenien de la Comandància Principal d'Artilleria de la Base Naval de Roses.

Més que un quimèric desembarcament, el veritable repte estratègic per a la defensa operativa del territori era protegir la producció industrial i els sistemes de comunicació. Dins d'aquest últim capítol era de vital importància la navegació de cabotatge entre el port de Barcelona i la frontera, i mantenir lluny la marina i l'aviació franquista. L'Estat Major de la marina republicana, empaitat pel govern, ja havia donat la recepta per tal de solucionar el problema: el poder aeri[3]. Per foragitar tant unitats de superfície com submarins, el primer recurs necessari era l'aviació de reconeixement. Els aparells més idonis eren els hidroavions, d'abast suficient com per detectar i dirigir atacs contra naus hostils, bé amb els seus propis mitjans o bé guiant contundents atacs amb bombarders o avions torpediners.

S'intentava que els mercants i els petroliers, escortats per patrullers, entressin en aigües catalanes i evitessin els atacs aeris. Per tal de dificultar-los l'entrada des d'aigües franceses es feia aprofitant la foscor. Però era impossible fer tota la travessia fins Barcelona durant la nit, la qual cosa provocava, o bé arriscar-se a continuar durant el dia, o bé cercar aixopluc en algun port de la ruta. Aquesta necessitat era la que estava darrera del motiu de la conversió del port de Roses en base naval: forces navals, aèries, artilleria de costa i antiaèria, així com zones sembrades de mines, formaren part del dispositiu.

A més de la seva missió com a bases de foc, i ateses les mancances en sistemes de teledetecció, les bateries de costa desenvoluparen un important paper en la defensa

aèria. Els observatoris de les forces d'artilleria de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes, com era el cas de les bateries estudiades, i els de la Defensa Especial Contra Aeronaus -la popular DECA- s'integraven operativament dins d'una mateixa xarxa d'alerta[4].



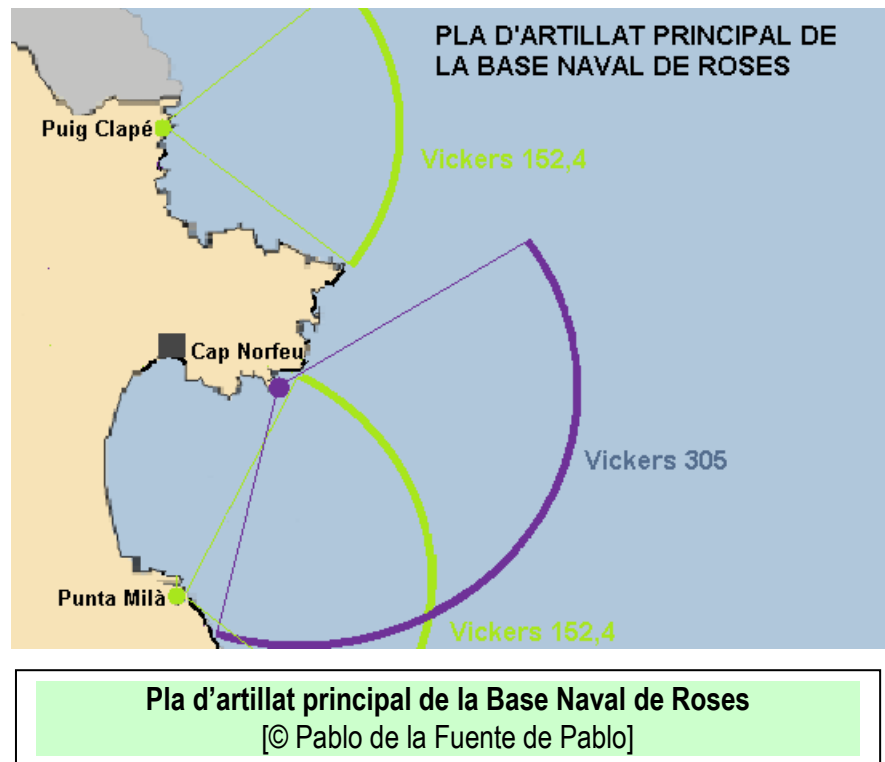
A més de patrullers i dragamines, la Base Naval de Roses estava dotada amb un hidroavió *Vickers Vildebeest*, aeronau dedicada tant a missions de reconeixement com de lluita antisubmarina, en poder ser armada amb un torpede o càrregues de profunditat. En aquest dibuix, fet per un nen refugiat a la localitat rossellonesa de Cervera de la Marenda, es veu l'aparell donant cobertura a un comboi que entrava en aigües espanyoles. Tot i ser l'àrea d'acció de la Base Naval de Roses, la zona la cobria una de les seves bateries (la 12a Bateria de Puig Clapé), el control de trànsit marítim fronterer es feia des d'una estació de ràdio a l'edifici de l'*Aduanilla* de Portbou.

[Centro Español de Cerbère]

### El pla d'artillat original

Quan es començà a perfilar allò que havia de ser la defensa artillera de la Base Naval de Roses, la idea originària va ser formar dues bateries de Vickers model 1923 de 152,4 mm i 50 calibres de tub, als flancs nord i sud del dispositiu: una a Puig Clapé (Colera i Portbou); i una altra a Punta Milà (Torroella de Montgrí). Aquestes dues bateries havien d'actuar com a guardaflancs d'una tercera al bell mig d'ambdues: una bateria de dos canons Vickers 305 mm i 50 calibres de tub emplaçada al cim del cap Norfeu (Roses). La

bateria de Norfeu era una de les quatre torres amb muntatge doble del vell cuirassat *Jaime I*[5].



Però cap ni un dels sis canons Vickers que havien de defensar la Base Naval de Roses arribaren a ser emplaçats. Els quatre 152,4 mm havien de venir de la factoria de Reinosa de la Sociedad Española de Construcciones Navales o del desartillat parcial d'alguna bateria de Menorca. La caiguda del Nord republicà a mitjan 1937 i la compromesa situació de la Balear Menor expliquen els fets. En un treball anterior ja s'ha fet esment que la bateria de Puig Clapé fou equipada amb dos canons Krupp 150 KL/45 cedits per la marina francesa[6]. De l'altra bateria que havia d'anar equipada amb Vickers 152,4 mm, la de Punta Milà, es parlarà més endavant. Pel que fa a la torre del *Jaime I* que havia d'instal·lar-se al cim de Norfeu, es van conxorxar un munt de raons que van fer que l'emplaçament mai fos una realitat. A més de les limitacions de l'arsenal de Cartagena per dur a terme el desartillat del vell cuirassat, l'opció d'utilitzar dues torres del *Jaime I* en assentaments fixos –un a Barcelona i l'esmentat a Roses– no fou l'única estudiada per l'Estat Major de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes. Una altra opció, possiblement més assenyada, era assentar els canons en afust ferroviari i fer-los bateries costaneres de defensa mòbil.

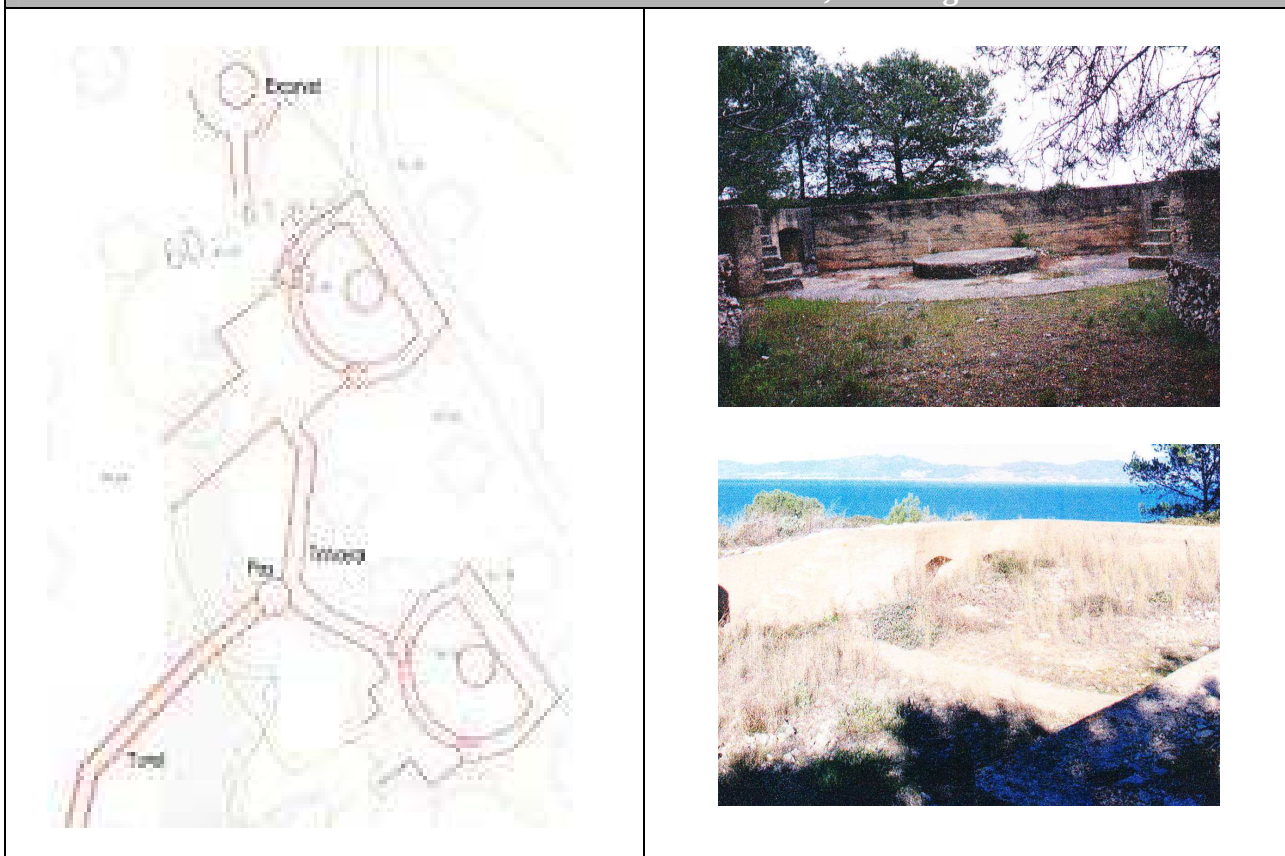
Com fos, la quinta columna franquista ja se n'ocupà de què la bateria de Norfeu mai fos una realitat. Per dur-la a terme s'havia de construir una carretera de Roses a Norfeu, treball que fou encomanat al comandant d'enginyers **Ángel Alfonso de Luna**. Si l'expedient personal d'aquest oficial demostra documentalment, fora de qualsevol dubte, que fou un traïdor a la República, el fet que l'esmentada carretera no s'acabés mai, n'és la constatació més evident[7].

## Les noves bateries

L'arribada de material d'artilleria soviètic i la urgent necessitat de bateries en estat operatiu van anar modificant el desplegament planejat.

A més de la superioritat aèria sobre la zona d'operacions, un altre element fonamental era la guerra de mines. Cal dir que en ambdues perspectives: tant defensiva com ofensiva. Les bateries protegirien els camps de mines defensius, i foragitaren els dragamines enemics, per tal d'evitar posicions avantatjoses dels creuers franquistes pel bombardeig de la costa. Així mateix, una altra missió era evitar el sembrat de mines enemigues per part de minadors o submarins en superfície en zones de passadís per a la navegació de cabotatge[8]. Fins i tot, la definició de nous assentaments i nous materials per a les bateries, qüestió que donà cara i ulls a les bateries de Punta Falconera i Bol Roig, té a veure amb l'amarga experiència de les mines ofensives al nord i al sud del golf de Roses de finals de febrer de 1937, la primera gran operació de minat de la marina franquista al Mediterrani. La matinada del 23 de febrer el minador *Vicente Puchol*, protegit pel creuer *Cervera*, fondejà una seixantena de mines a l'alçada del cap de Creus. Tres dies després, l'*Antonio Lázaro*, escortat pel *Baleares*, fondejà un segon camp ofensiu a prop del cap de Begur. En ambdós casos, les mines es situaren a distàncies de la costa inferiors a les 3 milles[9].

La 23a Bateria d'Artilleria de Costa, Bol Roig.



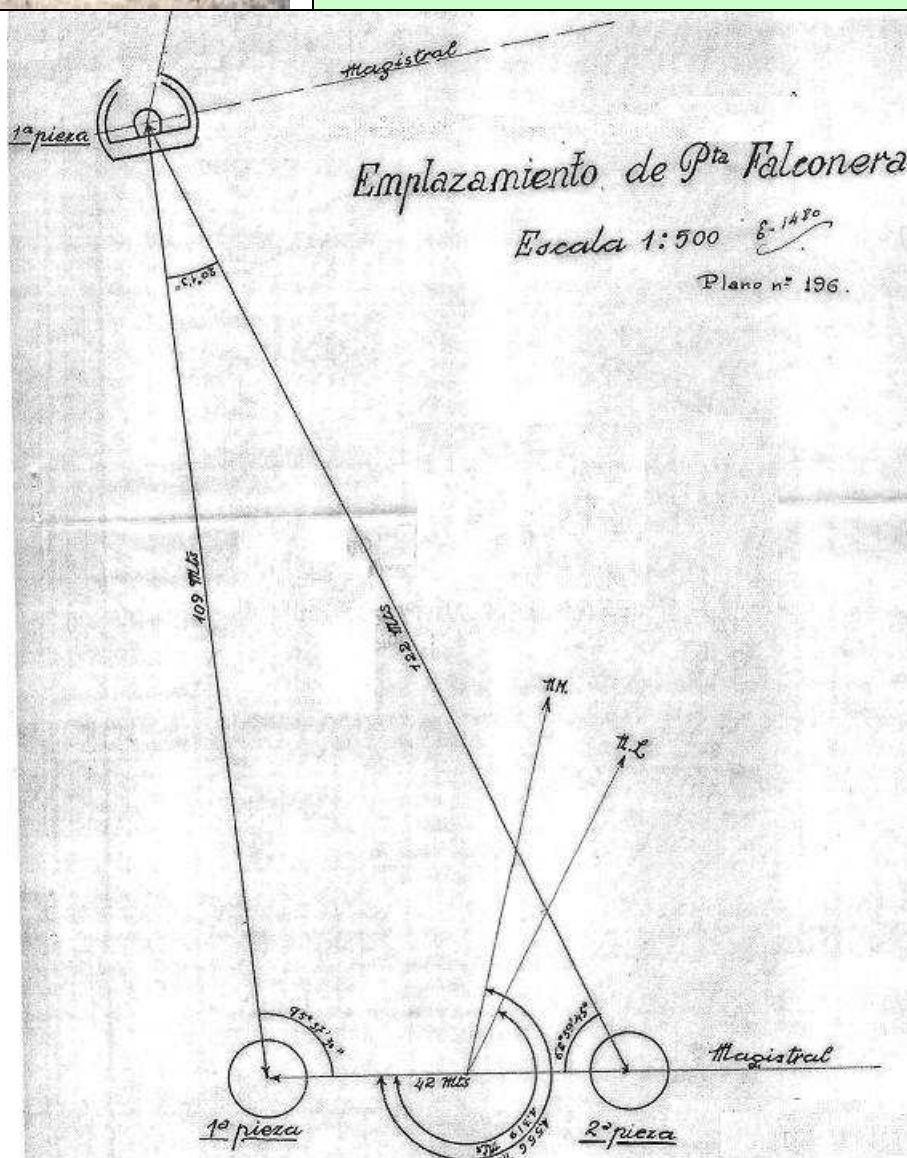
[Fotos i planimetria: © Benjamí Bofarrull, Serveis Tècnics de l'Ajuntament de l'Escaló]

## La 22a Bateria d'Artilleria de Costa, Punta Falconera.



Un dels dos pous a barbata de la 23a Bateria. En un país on s'ha invertit una calerada en memòria republicana, l'actuació de l'Ajuntament de Roses, propietari del solar, ha estat lamentable. Aquest assentament ha estat incomprensiblement destruït.

[© Roberto Lanero Carrillo (2001)]



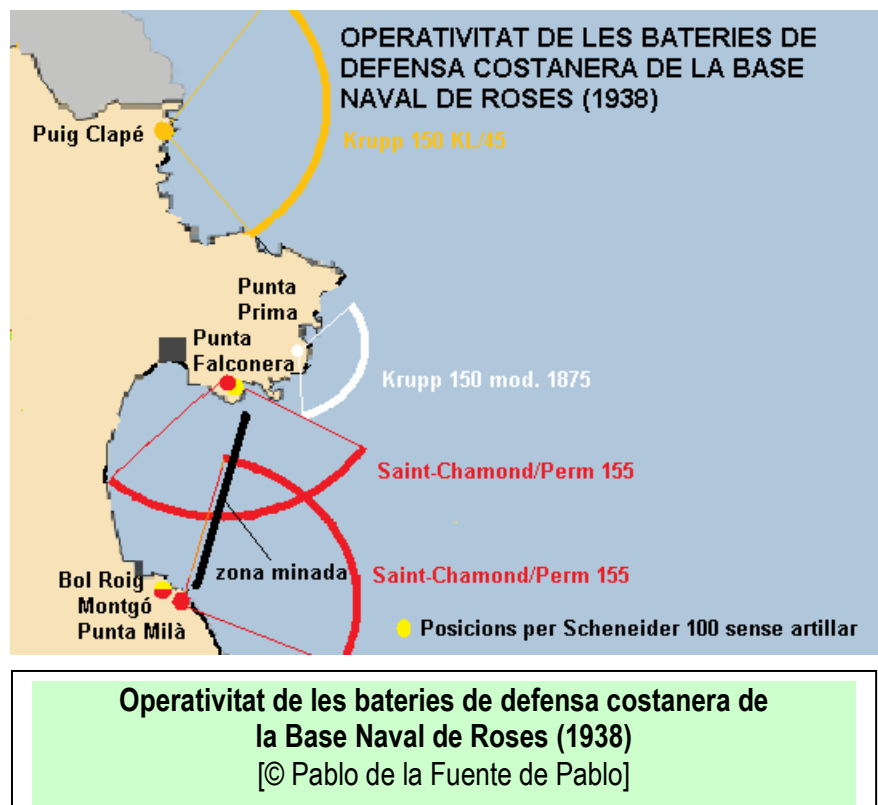
A l'esquerra i a dalt s'aprecia en detall un dels dos pous per Saint-Chamond/Perm de la 22a Bateria (Punta Falconera). El projecte de dos nous pous és per l'assentament de una segona secció de canons Schneider de 100 mm.

[AGMAV, ZR, lligall 1.323, expedient 4, carpeta 1, foli 4]

Tot il·lustrant la versatilitat tàctica de les bateries costaneres per a la guerra de mines, entre finals de setembre i principis d'octubre de 1938, el minador republicà *Monturiol*, un antic remolcador reconvertit per a aquesta missió, instal·là un camp de noranta mines des d'una milla de Punta Falconera en direcció Sud-est fins dos milles de Punta Trencabraços, al cap Montgó[10]. Tal i com es pot veure hi ha una clara relació entre l'assentament de les bateries de Falconera i Bol Roig i la barrera minada.

En el cas del flanc sud, com a bateria principal –que mai va ser una realitat– ja s'ha fet esment que es pretenia el desplegament d'un parell de Vickers de 152,4 mm a Punta Milà. Si d'aquesta bateria tan sols es van fer estudis, ben diferent fou de la segona bateria secundària d'aquell flanc meridional.

Així, el projecte d'artillat desenvolupat per l'Agrupació Nord de Defensa de Costes per al golf de Roses a finals de 1937 contemplava la construcció d'una segona bateria –la núm. 23– al flanc sud del golf[11]. Havia de ser al terme de l'Escala, en un paratge anomenat “*Cap Roig*”, a la zona de Montgó. És descrita com una bateria de 155 mm amb un radi de tir de 13.000 m[12]. La documentació acredita que aquesta bateria estava en constucció a finals de novembre de 1937 quan s'esmenta en un altre informe la “*Bateria de Montgó. Emplazada provisionalmente junto al emplazamiento definitivo en construcción. Armada con 2 C. Ac. 155 Rusos*”[13]. A finals de 1937, els canons eren desplegats en assentaments de campanya a la vora dels emplaçaments definitius, encara en construcció. Tot i així, en ser operativa, passà a ser la 23a Bateria de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes, sota control de la Comandància Principal d'Artilleria de la Base Naval de Roses. Les mateixes fonts fan esment d'una segona bateria –la núm. 22– dotada amb el mateix material a Punta Falconera.



## Els “canons russos”

La identificació d'aquest material no ha estat gens fàcil. Un primer element a considerar és el calibre. El 155 mm no és un calibre habitual a l'artilleria soviètica. Tot i que l'URSS va adoptar durant la dècada dels vint el sistema mètric, i abandonà l'*arshin* (аршин), el calibre habitual soviètic ha estat el 152 mm, equivalent a 60 *liniya*, (линия) submúltiple de l'*arshin*. El que sobta és que el primer material documentat de característiques similars, arribat a territori republicà procedent de la Unió Soviètica, foren 24 obusos de 152 mm de tres models diferents (Perm 1877 i 1910; Putilov 1919) i 20 canons de 155 mm francesos Saint-Chamond model 1877 arribats el 30 de juny de 1937 a bord del mercant *Cabo Santo Tomé*[14]. Més correctament caldria parlar de canons Saint-Chamond/Perm, atès que eren peces de disseny francès, però fabricades sota llicència a la Rússia tzarista.

Els dos canons d'acer Saint-Chamond/Perm de 155 mm del Bol Roig sembla que mai arribaren a ser assentats als pous, atès que es decidí traslladar-los a Punta Milà. Cal tornar a insistir que en aquest últim indret devia formar-se una bateria de dos canons d'acer Vickers de 152,4 mm que mai fou assentada. Així, la decisió fou artillar la 23a Bateria amb dos canons navals d'acer Schneider de 100 mm, tant en aquesta bateria com en una altra de bessona a Punta Falconera, a l'altre extrem del golf[15].

Aquests moderns canons Scheneider eren de fabricació francesa. I no era l'únic material francès que es destinaria per a les bateries sota la Comandància Principal d'Artilleria de la Base Naval de Roses. Així, ja s'ha fet esment que la 12a Bateria de Puig Clapé, a la carena entre els termes municipals de Colera i Portbou, fou armada amb dos canons navals d'acer Krupp 150 KL/45. Aquests canons procedien del destructor alemany Z-113, que després del Tractat de Versalles (1919) fou registrat per la marina francesa com *Amiral Sénès*, unitat retirada del servei abans de la Guerra Civil. Tot i les disposicions del Comitè de No-intervenció, tècnics francesos treballaren en el muntatge d'aquesta bateria. Sembla ser que també es sol·licitaren els seus serveis (tot i que no hi ha indicis que aquest material fos operatiu), per al seu muntatge a Bol Roig, una vegada reassentat el material soviètic d'aquesta a Punta Milà, a més d'una segona bateria amb aquest material a Punta Falconera.

Fins i tot, la documentació franquista de postguerra descriu, amb bastants errors, la bateria de Bol Roig –que anomena “Montgó” – ubicada al “*extremo Sur de la Bahía de Rosas; entraba en el plan del General rojo Masquelet [projecte de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes], como un asentamiento provisional mientras se contruyese la batería cercana a Punta Grisa [sic, per Milà]*”[16]. A més de confondre Punta Grisa amb Punta Milà, l'error consisteix en considerar la bateria de Bol Roig com un assentament provisional. L'evolució dels fets és més complicada. Davant la manca dels Vickers, i atès que la bateria de Punta Milà era la principal del sistema, els dos Saint-Chamond/Perm, en bastidors de campanya, foren traslladats a Punta Milà, i es decidí assentar a Bol Roig dos dels quatre Scheneider de 100 mm assignats per a la defensa de la Base Naval de Roses, tot i que no hi ha notícies fefaents sobre el seu desplegament, i tot fa sospitar que mai es van arribar a artillar.

**El material rus: canó d'acer Saint-Chamond /Perm de 155 mm model 1877**



**Calibre: 155 mm.**

**Sector vertical: 0-28°**

**Pes: 5.785 kg.**

**Abast: 9.000 - 13.000 m.**

**Velocitat inicial: 525 m/s.**



Un Saint-Chamond fabricat a Rússia. Els caràcters ciríl·lics vistos pels artillers republicans motivaren aquesta denominació de “canons russos”. El 155 mm no era calibre propi de l’artilleria soviètica, hereva de l’antic sistema de mesures rus. És cert que van ser fabricats a la factoria de Perm (es llegeix en caràcters ciríl·lics “Stalelit Sabod”, expressió equivalent a fàbrica d’acer a pressió), però sota llicència francesa. [Museu d’Artilleria de Hämeenlinna (Finlàndia)]

**L'alternativa: canó naval d'acer Schneider de 100 mm model 1917**



**Calibre: 100 mm.**

**Pes del tub: 1.600 kg.**

**Abast: 9.500 m.**

**Velocitat inicial: 720 m/s.**

**Cadència: 10 trets/minut.**

**Tot i ser de menys abast aquesta peça naval reconvertida en canó de costa, la cadència i la velocitat inicial del projectil la feien molt més eficaç que els canons soviètics. Tot i que el material fou rebut des de França, no hi ha constància del seu desplegament.**

[Museu de la Marina Militar (Gdansk, Polònia)]

L'informe franquista aporta més detalls sobre la bateria de Bol Roig: “*Se proyectó para dos piezas de 15 [sic, els esmentats Saint-Chamond/Perm] en pozos de barbata con montacargas, los repuestos y comunicaciones en subterráneos*”. Tot i que el muntacàrregues sembla que no fou acabat, l'evidència arqueològica així ho confirmaria, la descripció concorda, tot i parlar de “*Montgó*”, en referència a la bateria de Bol Roig.

El cas de la 23a Bateria de Falconera també acredita que la seva construcció fou una solució duta a terme atès que l'artillat amb canons Vickers no prenia cara i ulls. L'assentament a Norfeu de la torre del *Jaime I* era quelcom tan poc assumible, que per tal de densificar l'accés al barratge minat es desplegaren a Punta Prima, al terme de Cadaqués, dos vetustos Krupp 150 mm model 1875. Precisament amb aquestes obsoletes peces la Generalitat havia artillat la bateria de Puig Rom, construïda durant la guerra de Cuba i que es trobava desarmada el 1936<sup>[17]</sup>.

Amb l'arribada dels quatre canons Schneider 100 mm, ja s'ha vist com dos d'ells s'assignaren a l'artillat de la 23a Bateria (Bol Roig). Els altres dos s'assignaren al flanc nord del dispositiu, tot i que no es pot parlar d'un desplegament simètric. A diferència del flanc sud, els Saint-Chamond/Perm de la 22a Bateria (Punta Falconera) es van mantenir en els seus pous a barbata i es projectaren dos pous pels Schneider francesos prenent com a referència la peça directora russa. El fet que els nous pous no fossin acabats pot confirmar la idea que els Schneider de Falconera tampoc van ser assentats. Fins i tot, existeix la notícia de la captura per part de l'exèrcit franquista de quatre Schneider 100 mm a la factoria de la “Maquinista Terrestre y Marítima” de Sant Andreu. La notícia sobre l'existència d'aquestes quatre peces és l'única dada sobre la presència d'aquest material d'artilleria a l'exèrcit republicà. Atès que la xifra coincideix amb el

desplegament projectat per a la defensa de la base naval rosina, aquesta dada confirmaria que a principis de 1939 el material encara no havia estat preparat per al seu assentament[18]. El tema de convertir Punta Falconera en una bateria de dues seccions de dues peces, fins i tot és quelcom que l'Estat Major de la Marina republicana havia considerat idoni. Davant la idea de poder dotar amb quatre Vickers 152,4 mm la defensa de la base naval rosina, es realitzaren estudis per tal de desplegar totes quatre peces a Falconera[19]. Tot i això, la idea no passà de ser un projecte que no cal confondre amb la L-8, bateria de quatre canons d'aquest tipus construïda posteriorment en casamates a partir de finals dels anys quaranta.

La solució final fou una decisió dolenta. La presència de canons diferents i els problemes per manca de telemetria acurada, situació adobada per la manca d'oficialitat experta, feia molt difícil que aquesta bateria mixta amb dues seccions tingués un bon rendiment operatiu. Sens dubte, el fet de criticar, tres quarts de segle després, resulta fàcil. Però projectar un desplegament de vuit canons en tres bateries –una de dues seccions, de dues peces, i les altres dues d'una única secció, de dues– i no homogeneïtzar el material de la bateria de dues seccions és un lamentable error. Aquesta errada encara és més gran si s'avaluen les carències telemètriques i de direcció de tir. Si la bateria de Falconera havia de tenir quatre peces, allò més obvi era que totes fossin del mateix material. Així, la solució més lògica, si ja hi havia dos Saint-Chamond/Perm desplegats, era portar els altres dos canons russos de Bol Roig en el moment que els Schneider arribessin. Igualment, si els assentaments de Bol Roig i Punta Milà desplegaven cada un dos canons Schneider, fins i tot la presència de l'observatori de la torre de Montgó, que ho era de la 23a Bateria, permetia, per la triangulació amb Punta Milà, que en determinades situacions tàctiques els quatre Schneider actuessin com una única bateria de dues seccions. Tot i això, el setembre de 1938, la base telemètrica de Punta Milà no estava assentada[20].

### **La direcció de tir, el gran problema operatiu: les mancances de personal i telemetria**

No és descobrir res de nou afirmar que un dels grans problemes de l'exèrcit republicà fou la manca de quadres mitjans ben ensinistrats. El cas de les bateries empordaneses és dins d'aquesta realitat. Fins i tot, un agent de la intel·ligència britànica descriu amb ironia un exercici d'instrucció dut a terme l'abril de 1937, quan la Generalitat era responsable de la defensa de costes, per una de les bateries del golf de Roses, la qual:

*“estaba mandada por un oficial civil del cuerpo de telégrafos entusiasta pero muy poco conocedor de la artillería, según yo mismo pude apreciar, pues le vi mandar unos ejercicios de tiro que hacía para instruir a su gente. Se había colocado el blanco –una vieja barca– a sólo tres millas de distancia de la costa: presencié doce disparos, que tuvieron gran éxito de risa por parte de todos los muchachos que servían a las piezas, pues el tiro cada vez fue peor” [21].*

Amb la creació de la Base Naval de Roses, el seu comandant principal d'artilleria, el tinent coronel **Luis Salinas** –ahora també director de l'Escola Popular de Guerra núm. 2 de Figueres, centre de formació d'oficials especialitzat en artilleria– era conscient de les mancances[22]. Així, una de les primeres mesures de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes fou la creació a Begur de:

*“una academia donde se desarrollarán cursillos de capacitación para la Oficialidad y Clases en la especialización de tiro de costa, donde por turno acudirán los oficiales de las baterías [sic]; unos para adquirir la aptitud que les falte, y otros para ampliar sin limitación los conocimientos de tal especialidad, al objeto de formar los futuros cuadros de mando escogiendo el personal que reúna mejores condiciones técnicas” [23].*

Amb aquest centre de formació no tan sols es volia especialitzar els nous oficials d'artilleria sortits de l'Escola Popular de Guerra núm. 2, sinó que s'actuava també per ensinistrar el personal ja destinat a les bateries, el qual havia d'acudir de forma rotativa per tal de no desguarnir les defenses, cosa que diu del seu baix nivell tècnic.

A aquesta oficialitat inexperta, cal afegir la migradesa de mitjans materials per a la direcció de tir. A cap de les bateries que defensaven la Base Naval de Roses hi havia telèmetres. L'apreciació de distàncies, rumb i velocitats dels objectius es feia a partir d'uns prismàtics d'antenes per bateria, amb la qual cosa la solució de tir s'havia d'obtenir per la triangulació de dades dels observatoris de diferents bateries. Aquest procediment tan complex i alhora rudimentari, atesa la precarietat de mitjans òptics, requeria d'un ensinistrament amb el qual no es comptava ni de bon troç. A més, de les onze bases telemètriques del subsector que formava la base naval, tan sols sis eren en servei. I una d'elles em resisteixo –tot i que així l'anomena la documentació– a considerar-ho una base telemètrica: un observatori de la DECA a l'Estartit dotat amb uns prismàtics de 8x50. Això, a la Costa Brava, anys després i en època de pau se li podria dir: “curios turista amante del paisaje”. A la zona d'operacions de la 22a i la 23a Bateria, tan sols eren operatives tres bases telemètriques dotades amb prismàtics d'antena: Puig Rom (a l'antic lloc de comandament de la 20a Bateria), Punta Falconera i Torre Montgó. Amb això es triangulaven totes les solucions de tir [24].

#### La teoria i la realitat



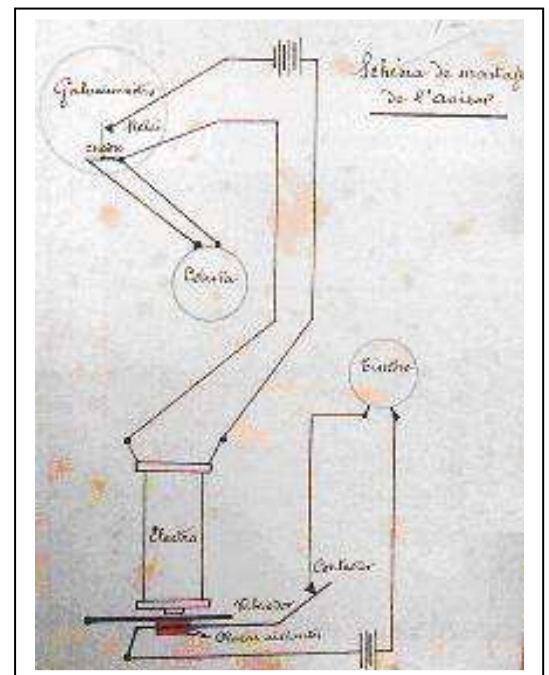
A l'esquerra, un telèmetre López Palomo, habitual estimador de distàncies a les bateries Vickers. A la dreta es pot apreciar la realitat que imperava a les bateries de la Base Naval de Roses: uns prismàtics d'antena, també anomenats de trinxera. La telemetria resultava de la convergència de derives amb una altra estació. [Pablo de la Fuente de Pablo]

Tot i aquesta crua realitat, el juny de 1937, la intel·ligència franquista fou informada que a Montgó “se estaba construyendo una fuerte caseta, con cemento y hierro para un misterioso «sabio» francés, que con aparatos de precisión había de controlar el paso de buques y aviones en un gran radio de acción” [25]. L'indret és descrit amb precisió, atès que “hay emplazados en esta Punta [sic], dos cañones de 15 [els Saint-Chamond/Perm], que cruzando sus fuegos con los empleados en Rosas, defienden la Bahía”. Una clara referència al paratge de Bol Roig.

El savi en qüestió era **León Albert Charbonneau Vigny**, qui va dur una sèrie d'experiments de teledetecció a partir de l'emissió de raigs infraroigs [26]. Tot el sistema partia d'un reflector soviètic dels que disposava el Grup d'Enllumenat i Il·luminació de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes. La llum travessava un filtre que enfilava una emissió infraroja captada per una cèl·lula fotoelèctrica. Aquesta darrera generava un corrent mesurat per un galvanòmetre. En el moment que el flux es tallava, la caiguda de tensió provocava l'alarma del sistema.



Els infraroigs s'emetien tant des de Bol Roig, on eren assentades les peces d'artilleria, com des de la torre de Montgó, on era l'observatori de la 23a Bateria.  
[ATMT3B, Sig. Top. 5838AC]



Mecanisme de recepció que s'instal·la a l'altre punta del golf de Rosas.  
[ATMT3B, Sig. Top. 5838AC]

L'origen de l'interès per l'experimentació de sistemes de teledetecció es remunta a la Comissió de la Indústria de Guerra, en de la Generalitat regit pel conseller **Josep Tarradellas** [27]. Tot i l'extensió d'estacions de fonolocalització, aquest sistema no resolía

les necessitats d'alerta per tal de defensar el territori català contra bombardeigs[28]. Quan la Sotssecretaria d'Armament del Ministeri de Defensa Nacional de la República es féu amb les atribucions que fins aleshores havien estat de la Generalitat, el projecte no fou abandonat. Així, s'aconseguí durant 1938 que una emissió des de la torre de Montgó excités una cèl·lula fotoelèctrica a Canyelles Grosses (Roses), a l'altre costat del sinus empordanès i a més d'una quinzena de quilòmetres. Fins i tot s'aconseguí millorar aquest registre quan mesos després una emissió des de Bol Roig fou rebuda a Cap Norfeu, a més de 17 quilòmetres[29].

Cal dir que tot i les referències de 1938 sobre l'èxit dels experiments, les seves possibilitats de desenvolupament militar eren nul·les. El gruix del raig era el calibre del reflector. Lluny dels èxits de **Robert Watson-Watt** amb les emissions radioelèctriques que coetàniament desembocaren en la invenció del radar, el sistema provat per **Charbonneau** era tan sols una tanca, una mena de filferada infraroja. No era un sistema direccional, ja que depenia d'un receptor equipat amb una cèl·lula fotoelèctrica. Ni tan sols podia informar del punt exacte on l'intrús havia traspassat.

A més, no tot el raig servia com a barrera. Per a una distància d'una quinzena de quilòmetres –prenent com a referència aproximativa que una milla nàutica és un minut de grau terrestre– es necessitava un desnivell acumulat per sobre dels trenta metres entre ambdós punts. I això sense comptar l'onatge del mar. Fins i tot, el Bol Roig i la torre de Montgó superen ja amb escreix aquest desnivell. Això significa que la curvatura de la terra crearia punts morts suficientment grans com per a què un dragamines, i fins i tot el mateix creuer *Canarias* passés per sota del raig infraroig sense tallar-lo i, per tant, sense ser detectat.

### **A tall de conclusió: una lliçó apresada?**

La manca de canons va fer que la idea original d'artillat, amb capacitat de foc d'assetjament contra el gruix d'una flota hostil, es perfilés cap a la necessitat de defensar el barratge minat contra l'acció de dragamines.

L'assentament final de l'artilleria republicana d'origen soviètic coincideix amb l'artillat amb Vickers 15,24 mm posterior a la guerra: les puntes de Falconera i Milà van ser els seus emplaçaments. Tanmateix, amb la diferència que són bateries de quatre canons i que la de la primera, des dels pous dels canons fins l'observatori i direcció de tir, es féu tota en casamates.

A l'igual que ho havia fet la Generalitat, després de la guerra es treballà sobre l'amenaça d'un desembarcament al golf de Roses, on les esmentades bateries, peces de tir ràpid i de calibre mitjà, assolien, a l'igual que les seves precedents republicanes, la defensa de zones minades.

Per tant, amb tots els ets i uts, cal concloure que, tàcticament, i ateses les diverses limitacions operatives apuntades en aquest article, l'actuació de l'Agrupació Nord de Defensa de Costes en la defensa de la Base Naval de Roses es pot avaluar positivament.

## NOTES

[1] Archivo General Militar de Ávila [=AGMAV], *Zona Republicana* [=ZR], lligall 1.317, expedient 4, carpeta 1, foli 2-3. Les costes dependents de les bases navals de Cartagena i Almeria, que tenien un comandament propi, eren independents.

[2] AGMAV, ZR, llig. 1.317, exp. 4, carp. 1, f. 40.

[3] CEREZO, RICARDO. *Armada española, siglo XX*. Madrid: Poniente, 1983, t. IV, p. 83.

[4] AGMAV, ZR, llig. 1.317, exp. 16, carp. 6, f. 2.

[5] DE LA FUENTE DE PABLO, PABLO. "França i la 'Si'-Intervenció. El cas de la bateria de Puig Clapé (Colera i Portbou, Alt Empordà). A *Carn! Publicació electrònica d'Història Militar Catalana* [En línia], Maig de 2012, núm. 19, 11-31. Disponible a: [www.acarn.cat](http://www.acarn.cat), p. 22.

[6] DE LA FUENTE, "França...", p. 25-26.

[7] El comandant **Ángel Alfonso de Luna** fou mobilitzat pels republicans, i es convertí en un actiu agent de la *quinta columna*, la qual cosa no li va evitar un consell de guerra franquista al final del conflicte, tot i que va ser absolt. Archivo General Militar de Segovia [=AGMS], 1ª Sección, Signatura Topogràfica A-348.

[8] CEREZO. *Armada...*, IV, p. 83.

[9] PARDO SAN GIL, JUAN. "La flotilla de vigilancia y defensa antisubmarina de Cataluña", dins: *Actes del 1er Congrès d'Història Marítima de Catalunya*, III/VI. Barcelona: Museu Marítim, 2002, p. 3.

[10] PARDO, "La flotilla...", p. 12.

[11] AGMAV, ZR, llig. 1317, exp. 4, carp. 1, f. 44.

[12] AGMAV, ZR, llig. 545, exp. 8bis, f. 2.

[13] AGMAV, ZR, llig. 545, exp. 1bis, f. 6.

[14] HOWSON, GERALD. *Armas para España. La historia no contada de la Guerra Civil española*. Barcelona: Península, 2000, p. 404-405.

[15] AGMAV, ZR, llig. 1322, exp. 5, carp. 2, f. 4.

[16] Archivo Intermedio Militar Pirenaico [=AIMP], *Línea Pirineos* [=LP], capsa 8, expedient 1, foli 2-3.

[17] Arxiu de la Corona d'Aragó [=ACA], *Comandancia de Ingenieros* [=CI], capsa 485, expedient 1.633. Aquesta instal·lació, desartillada fins la Guerra Civil, era una bateria construïda a Roses durant la guerra de Cuba (1898) davant d'una possible incursió de la marina nord-americana a la Mediterrània. Era activa quan el *Canarias* atacà Roses: CLARÀ I RESPLANDIS, JOSEP. "Bombardeig de Roses i nit de terror". *Revista de Girona*, 118 (1986) 72-76. Sobre el seu artillat durant el 1936 i la defensa duta a terme per la Conselleria de Defensa de la Generalitat durant la primera part del conflicte, em remeto a un proper treball.

[18] MANRIQUE GARCÍA, JOSÉ MARÍA; LUCAS MOLINA FRANCO. *Las armas de la Guerra Civil española. El primer estudio global y sistemático del armamento empleado por ambos contendientes*. Madrid: La Esfera de los libros, 2006, p. 263. Des de l'inici de la guerra, Comissió de la Indústria de Guerra va intervenir aquesta empresa: MADARIAGA FERNÁNDEZ, FRANCISCO JAVIER DE. *Las industrias de guerra de Cataluña durante la guerra civil*. Tesi doctoral de la Universitat

Rovira i Virgili de Tarragona, dir. Josep Sánchez Cervelló, 2003, f. 260-261.

[19] AGMAV, ZR, llig. 1.323, exp. 9, carp. 1, f. 1-7.

[20] AGMAV, ZR, llig. 1.317, exp. 12, carp. 6, f. 2.

[21] AGMAV, *Cuartel General del Generalísimo* [=CGG], llig. 246, exp. 1, f. I-11-12.

[22] Sobre el tinent coronel **Luis Salinas García**, DE LA FUENTE, "França...", p. 22. En relació a la seva tasca com a director de l'Escola Popular de Guerra de Figueres: DOMINGO CUADRIELLO, JORGE. *El exilio republicano español en Cuba*. Madrid: Siglo XXI 2009, p. 81-83. Després de la guerra publicà a Santo Domingo l'obra *Compendio Elemental de Geometría*.

[23] AGMAV, ZR, llig. 1.317, exp. 4, carp. 1, f. 40.

[24] AGMAV, ZR, llig. 1.317, exp. 12, carp. 6, f. 2-3.

[25] AGMAV, CGG, llig. 351, exp. 10, carp. 6, f. 2.

[26] La documentació original conservada sobre el projecte és adjunta al seu consell de guerra: Archivo del Tribunal Militar Territorial 3º de Barcelona [=ATMT3B], Signatura topogràfica 5838AC. Sobre el personatge i una primera aproximació al tema: LORENZO, AÏDA; ESTHER LLORENÇ. "El defensor de la badia de Roses". *Revista de Girona*, 251 (2008) 42-45.

[27] MADARIAGA, "Las industrias...", *passim*.

[28] DE LA FUENTE DE PABLO, PABLO. *Historia militar de la Guerra Civil a la comarca de la Selva. Patrimoni i memòria republicana*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2010, p. 48 i ss.

[29] ATMT3B/5838AC.

# EL PERSONATGE:

## Josep de Caramany Almar, capità de cavalls coracers

[14/0/12]

**Manel Güell**

*Historiador i arxiver*

[manelguell@acarn.cat](mailto:manelguell@acarn.cat)

En el nostre afany de donar a conèixer militars catalans dels quals se'n pugui saber ben poc, més que no pas d'aquells ja famosos, ens fixem en un donzell de Sant Pere Pescador que durant la guerra de Separació va assolir gran prestigi com a cap de cavalleria lleugera.

**Josep de Caramany Almar** fou un dels joves intrèpids de la noblesa del Principat que, en esclatar la guerra contra **Felip III**, van aixecar una companyia de cavalleria lleugera per tal de servir el país, i va ser company d'arma de: **Josep d'Ardena**, **Manuel d'Aux**, **Francesc Borrell**, fra **Enric Joan**, **Josep de Pinós**, etcètera.

**Caramany Almar** degué nèixer els primers anys de la dissetena centúria, per tal com els pares s'havien casat l'any 1602, any de naixença del seu parent més influent, **Josep de Margarit**. Efectivament, **Caramany** era fill de **Joan de**

**Caramany de Vilanova** (1552-1627) i d'**Anna Almar de Margarit**, la seva segona esposa. Tant per **Caramany** com per **Vilanova**, descenia d'il·lustres llinatges comarcans de la noblesa empordanesa. En realitat el pare era **Joan de Vilanova de Caramany**, però invertí els cognoms per raons d'herència. La seva filla gran, **Jerònima de Vilanova Desvern** (1560-1623), era l'àvia materna de **Josep de Margarit**, cosa que convertia a **Caramany Almar** en el seu besoncle. D'altra banda, el germà **Ponç de Caramany Almar**, es mullerà amb **Jerònima de Margarit Llobregat**, cosina-germana de **Josep de Margarit**. Els lligams genealògics amb els **Margarit** (veïns jurisdiccional) són alguns més, però n'hi ha prou amb els exposats ([GIFRE-SOLER \[1996\] 182](#) i [GÜELL \[2011\] 231, 243-246](#)).

Sí que explicarem que els **Caramany** de Corçà senyorejaven Ventalló i Pelacals (per indivís amb els

**Margarit**) i tenien la casa pairal a Sant Pere Pescador, d'on eren donzells, a més de manta terres i altres propietats i jurisdiccions escampades per tot l'Empordà([GARÍ \[1989\]](#)).

### Primeres armes

La trajectòria de **Josep de Caramany** s'inicià el maig de 1640, quan el Consell de Girona el va nomenar capità d'una de les nou companyies de la milícia local([BUSQUETS \[1994\] II, 117](#); [ESTANYOL \[1999\] 93](#)). El seu comportament aquests primers mesos de guerra degué ser del tot satisfactori, per quant un any més tard, el maig de 1641, de cara al setge que **La Mothe** volia posar a Tarragona, **Caramany** era promocionat a capità de coracers del Batalló([BUSQUETS \[1994\] II, 157 n.293](#)).

### Tarragona 1641

El març de 1641 va rebre ordres d'avançar-se pel coll de Lilla i caure sobre Valls, on topà i combaté l'enemic valerosament([TORRA \[1641\] 4](#)).

Durant el setge tarragoní serví amb la seva companyia, i es trobà en les principals accions, com el combat de la Pineda del 5 de maig([GÜELL \[2003\] 42, 51 i 87](#)) i sobretot la batalla de Tamarit, el 10 de juny de 1641. Aquell dia acudí a la rereguardia de l'exèrcit i combaté els hispànics al pujol de la Creu([GÜELL \[2002\] 16 n.36](#)). La relació que ho explica, detalla que féu cara a l'enemic en dues ocasions “*ab gran bizarria y valor...*”([Relacio \[1641\] 3](#)). Sabem que l'actuació de la seva companyia de cavalls va rebre les felicitacions del comandant suprem, **Francesc de Tamarit**, quan n'informà per carta al president de la Generalitat([GÜELL \[2003\] 116](#)).

Malaauradament, el setge de Tarragona s'hagué de llevar l'agost següent, en ser socorreguda la plaça per la flota hispànica.

### Una guerra molt llarga

Només era el segon any d'una guerra que en va durar vint. El 1642 JOAN GUÀRDIA anotà en el seu dietari que **Caramany** fou fet presoner pels hispànics prop de Tarragona, juntament amb **Josep d'Ardena** i 60 cavalls més([PLADEVALL-SIMON \[1986\] 64](#)). No sabem fins a quin punt donar veracitat a les notícies oïdes per GUÀRDIA de terceres persones de fets ocorreguts a cent quilòmetres, però si que hem d'admetre que ens consta documentalment la captura d'**Ardena**, aquell mateix any. Aquest, va ser bescanviat per altres presoners als pocs mesos, i hem de suposar quelcom similar per **Caramany**.

Les notícies de les accions de la cavalleria catalana són escasses (i ocupen bona part de l'espai del ressò mediàtic les protagonitzades per les tropes franceses), però encara en tenim un parell de relatives al nostre personatge. A mitjan juny de 1645 es trobà al setge francès de Camarassa. Agregat al regiment de 1.500 cavalls de **Saint-Aunnèz**, acudia al pont sobre el Monclús([Tercera copia \[1645\] 3](#)).

Un any més tard, el 23 de juny de 1646, dugué a terme una acció que va merèixer els honors de l'estampa([Relacio \[1646\] 1-2](#)). Efectivament, **Josep de Caramany** semblava ser un expert en guerra menuda i en parany, la genuïna tàctica de combat dels catalans. Amb 60 cavalls de la seva companyia i una vintena de miquelets voluntaris,

montà un parany a la cavalleria hispànica de la guarnició de Tortosa, llavors a Garcia. Els miquelets van fer d'esquer, i atragueren al parany a 80 cavalls i uns 300 mosqueters hispànics. Quan van estar al lloc adequat, **Caramany** s'hi llençà a sobre ardidament i occí vint-i-cinc cavalls enemics i una seixantena de mosqueters, a més de fer 40 presoners. **Caramany** en persona capturà el cap enemic, l'alferes **Vicente Salvador**. Fou un succès "*glorios per al dit Capita **Caramany**, ben exercitat en semblants accions, com se es vist en totes ocasions*". Certament, l'acció li va valdre la felicitació personal del virrei comte d'**Harcourt**.

### Derrota i exili

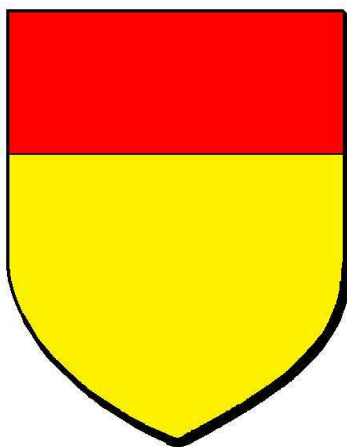
Per alguna notícia del *Dietari de la Generalitat* sabem que **Caramany** residia a Barcelona durant la guerra, àdhuc que estava insaculat en el braç militar per la vegueria de Barcelona. Com a tal fou extret habilitador del braç militar el 29 de març de 1645, i prengué part a la junta de braços de 13 de novembre de 1645 (en la qual s'acordà trametre una ambaixada a **Lluís II** per comunicar-li l'èxit de l'última campanya militar i demanar-li nous recursos militars per fer fora els hispànics del Principat) i a la de 15 de maig de 1651 (sobre el cobrament del Batalló)(**Dgc**, vi, 61, 96 i 473).

Que **Josep de Caramany** féu cap a l'exili en caure Barcelona l'octubre de 1652 i que formà part del grup renitent que mai no acabà de sotmetre's a l'obediència de **Felip III**, ens ho demostra el fet que fos desinsaculat del braç militar i substituït per un altre noble addicte al nou règim. Efectivament, el 28 de

maig de 1656 el virrei marquès de **Mortara** decretava la seva desinsaculació juntament amb la de **Francesc Descatllar Ollers**, **Rafel Manegat**, **Francesc Códol**, **Cristòfol Galindes de Terreros** i **Julià de Solanell**, per ser "*cayguts a la infidelitat y inobediència de sa magestat, y com a tals són estats cridats ab pregons públichs y fet procés contra de aquells en la Règia Cort a instància del procurador fiscal...*" (**Dgc**, vi, 473, 1.252 i 1.504).

En l'aspecte familiar, consta dels papers de l'arxiu familiar(**GIFRE-SOLER [1996] 182**) que el 1649 va casar-se amb **Teresa Junyent**, de qui hagué quatre filles: **Francesca**, **Marianna**, **Peronel·la** i **Teresa**. Les tres últimes casaren, respectivament, amb: **Alexandre de Viver**, **Carles Masdéu** i **Climent de Bois**. El llinatge el continuà la filla gran, **Francesca**, que enllaçà amb el seu cosí **Josep**. Efectivament, el germà petit de **Josep de Caramany**, **Ponç de Caramany Almar** (†1684), casat, com hem dit, amb **Jerònima de Margarit**, fou pare de **Josep de Caramany de Margarit** (†1709). Per salvar la línia agnàtica i no dispersar el patrimoni familiar, el 1662 casaren els dos cosins.

La darrera notícia que tenim sobre **Josep de Caramany** es d'agost de 1674. Llavors s'incorporà a l'host milicià local que el Consell de Girona envià a l'Escala i a d'altres llocs per protegir la costa de l'esquadra francesa(**BUSQUETS [1994] II, 444**). Cal advertir, tanmateix, que la notícia podria molt be referir-se al nebot-gendre **Josep de Caramany Margarit** i no al nostre **Josep de Caramany Almar**, llavors probablement septuagenari.



Escut dels Caramany de Corçà [www.armorialdefrance.fr]

## FONS I BIBLIOGRAFIA

BUSQUETS [1994]

BUSQUETS DALMAU, JOAN. *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. II. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994 (Biblioteca Abat Oliba; 140).

ESTANYOL [1999]

ESTANYOL BARDERA, VICENÇ. *El pactisme en guerra (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de Separació, 1640-1642)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1999.

GARÍ [1989]

GARÍ, BLANCA. *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*. Ventalló: Casa Perramón, 1989.

GIFRE-SOLER [1996]

GIFRE I RIBAS, PERE – SANTI SOLER I SIMON. *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. S. XIII – XX*. Col. Xavier Soldevila i Temporal. Girona: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1996 (Fontanetum; 2).

GÜELL [2002]

GÜELL, MANEL. "La batalla de Tamarit (10 de juny de 1641)". *Estudis Altafullencs*, 26 (2002) 7-22.

GÜELL [2003]

GÜELL, MANEL. *El setge de Tarragona de 1641*. Tarragona: Arola Editors, 2003.

GÜELL [2011]

GÜELL, MANEL. *Els Margarit de Castell d'Empordà. Família, noblesa i patrimoni a l'epoca moderna*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011 (Estudis; 56).

PLADEVALL-SIMON [1986]

PLADEVALL I FONT, ANTONI; ANTONI SIMON I TARRES. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII. Segons el "Diari" de Joan Guardia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*. Barcelona: Curial, 1986.

Relacio [1641]

*Relacio verdadera de las facciones, y gestos, que han fet los cavallers catalans, y francesos, y gent de guerra en lo exercit ques te en lo Camp contra lo enemich Castellà ;*

*acerca de la victoria que permetè Deu se tingues en dit Camp, als 10, del present mes de l'any contra dits sacrilegos Castellans*. Barcelona: Gabriel Nogués, 1641.

Relacio [1646]

*Relacio verdadera de la emboscada feu, y guanya lo Capita Ioseph de Caramany, altre dels de Caballeria Catalana, junt a la Plassa de Tortosa*. Barcelona: Gabriel Nogués, 1646.

Tercera copia [1645]

*Tercera copia de lo que ha succehit a la nostra armada. Dona avis un Mestre de Camp ab una carta enviada a un Cavaller desta Ciutat de la victoria que Sa Altesa ha tinguda contra del enemich en la vila y pont de Camarasa....* Barcelona: Gabriel Nogués, 1645.

TORRA [1641]

TORRA, IOAN DE LA. *Relacio verdadera de tots los successos de la armada de mar, y terra del Christianiss. Rey de França Señor nostre, desde 29 Abril fins a 14 de Maig 1641*. Per.... Barcelona: Jaume Mathevat, 1641.

# RECENSIONS:

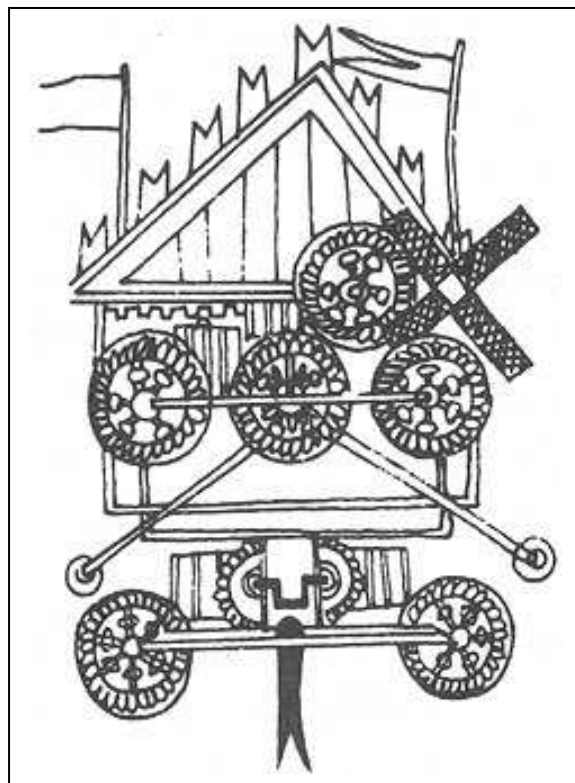
[Nombre de notes / Nombre de centres documentals consultats / Nombre de bibliografia citada  
(+ hemeroteca) + acceptable, ++ bó, +++ excel·lent, ++++ extraordinari]

GARCÍA FITZ, FRANCISCO. "Tecnología, literatura técnica y diseño de máquinas de guerra durante la Baja Edad Media occidental. El *Thesaurus regis Franciae acquisitionibus Terrae Sanctae* de Guido da Vigevano (1335)". *Anuario de Estudios Medievales*, 41-II (2011) 819-864. [71/9/44, +++]

La preclara visió del científic medieval GUIDO DE VIGEVANO queda plasmada en aquesta anàlisi que en fa GARCÍA FITZ. A la dreta podem veure el projecte d'una de les seves andròmines de guerra, en forma de tanc quatrecentista ["Engines of our Ingenuity": [www.uh.edu/engines/epi1562.htm](http://www.uh.edu/engines/epi1562.htm)].

I és que els científics de l'Edat Mitjana, a manca de suport tecnològic, tenien enginy. Però aquest no prolifera si no hi ha promotors i les empreses més promocionades eren (i són) les bèl·liques. Per això, a partir del segle XIII se superen els VITRUBI (*De Architectura*) o VECECI (*Epitoma rei militaris*), i apareix una plèjade d'autors amb noves propostes tecnològiques, més racionals, més imaginatives i fantasioses, i el que és més important, adaptades a la nova artilleria de foc. Destacaren: VILLARD D'HONNECOURT (*Cuaderno*) que aportà el trabuquet de contrapès i GIL DE ROMA (*De Regimine Principum*), que exposà la tipologia de tota mena d'enginyers llençadors. L'eclosió es produí a la catorzena i quinzena centúries, amb autors com CONRAD KYESER (*Bellifortis*), KONRAD GRUTER (*De machinis*) i MARIANO JACOBO "Il Taccola" (*Anònim de la Guerra Hussita*), que aportaren propostes innovadores i valentes, sobretot en el camp de la poliorcètica d'assedi, moltes de les quals apareixen il·lustrant el text: carros (artillats, blindats, de combat, autopropulsats), ariets, catapultes, trabucs, ballestes de torn, ponts desmontables, rampes d'assalt, casamates d'aproximació, salvavides i escafandres, escales (fixes, montables, allargables, desplegable), torres (artillades, elevables, extensibles, d'assalt, d'observació), bombardes giratòries, etcètera.

L'obra que inflexionà aquesta eclosió es publicà el 1335 i fou el *Thesaurus Regis Franciae* de GUIDO DE VIGEVANO, a la qual l'autor dedica tota la segona part de l'article. Rera d'una esqüeta biografia del metge humanista VIGEVANO i l'oportunitat de l'edició (croada per recuperar Sant Joan d'Acré), emmarca l'obra en el seu moment literari i la dissectiona part per part. El TRF fou un text precursor en més d'un sentit. S'adreçava a un públic menys il·lustrat i més cortesà, però alhora versat en la tecnificació dels processos constructius. El caràcter innovador de l'obra rau, més que no pas en la invenció i originalitat de nous aparells, en la introducció de tècniques



novedoses en els processos de fabricació, com l'ús de peces prefabricades i l'utilització de cigonyals i de rodes dentades. GARCÍA FITZ qualifica d'insòlita l'adopció que VIGEVANO proposa d'un mecanisme de funcionament per a la propulsió d'un carro de guerra a base de la força motriu d'un molí de vent.

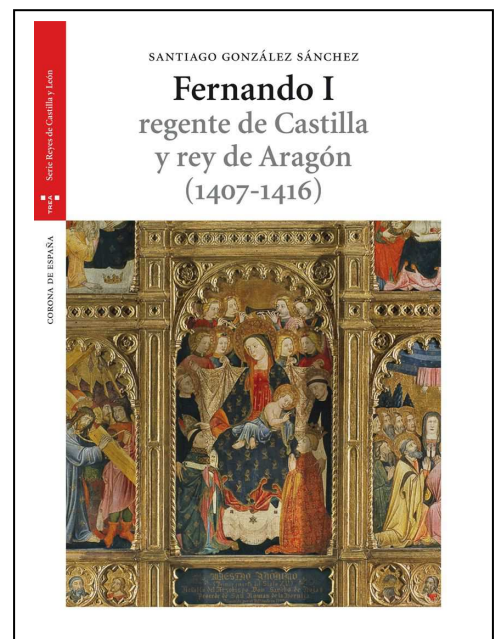
El darrer apartat el dedica a catalogar les andròmines més curioses del TRF, que il·lustra i descriu minuciosament, sense deixar d'explicar-ne el procés constructiu i els elements i tècniques que les feien funcionar. La *panthera* volia ser una mena de circuit blindat, a base d'una carcassa angulara i envoltada de punxes, de reduïdes dimensions però capaç d'albergar una tropa que pogués retenir l'enemic en camp obert. La *pertica*, era un tipus de torre d'assalt amb estructura de pal i al capdamunt una torreta circular; es muntava al mateix camp d'assedi i s'elevava mitjançant un entramat de cordes i politges. El sistema era compatible amb el muntatge del *pont d'assalt*, una biga horitzontal sobre dos llargs pals i a l'extrem de la rampa un pont llevadis; era plegable i transportable a peces. La *castrum incastellata* era una torre que a l'interior en contenia una altre de més reduïda, la qual s'elevava per un sistema de politges. La idea, de VECECI, la millorava VIGEVANO instal·lant dos pals llargs a banda i banda per tensar les politges. Les propostes més sorprenents i que van proporcionar major projecció a l'autor de la TRF en el camp de la tecnologia, eren els prototipus de *carros de combat*, perquè prescindien de la tracció animal. Un d'ells es movia pel gir de dues manetes accionades des de l'interior del que era una torreta de fusta amb quatre rodes; les manetes posaven en marxa sengles sistemes d'engranatge que transmetien el moviment a les rodes exteriors. Un altre es movia per la força del vent, amb un molinet exterior les aspes del qual s'unien a l'eix d'una roda dentada que transmetia el moviment a les rodes davanteres del carro a través d'un engranatge de pinyons i més rodes dentades. Un mecanisme alternatiu permetia accionar el sistema manualment, cas que no hi hagués vent. Queden el flotador per travessar rius (que enbolcallava genet i cavall alhora), o la barca plegable propulsada per manetes, etcètera.

L'article està profusament il·lustrat amb reproduccions dels esquemes proposats, i es basa en la consulta d'una selecta bibliografia, part de la qual la integren còdexs inèdits custodiats a les principals biblioteques o universitats d'arreu d'Europa.

[MG]

GONZÁLEZ SÁNCHEZ, SANTIAGO. *Fernando I. Regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*. Gijón: Trea, 2012, 328 p.

*Don Fernando*, regent de Castella i rei de la Corona d'Aragó, és una de les figures clau per entendre la història dels regnes hispànics més enllà dels primers decennis del segle xv. La seva etapa com a coregent de Castella durant la minoria de Joan II estigué marcada per les campanyes militars de 1407 i de 1410, l'última de les quals li proporcionà la seva conquesta més anomenada, Antequera, nom que aniria associat al seu d'ençà, però també està vinculada al control quasi absolut del govern de Castella i a l'enlairament que assolí per als seus descendents. De cavaler del llinatge regi de Castella a rei de la Corona d'Aragó mitjava alguna cosa més que una passa. *Don Fernando*, a part de les innegables virtuts polítiques i militars, es beneficià d'un conjunt de circumstàncies difícils de convergir: la mort sense descendents legítims del rei Martí I l'Humà, oncle seu; el suport del pontífex Benedict XIII, el de



part de la noblesa de la Corona d'Aragó, la inhibició d'altres regnes peninsulars i de França en la successió, la potència econòmica i militar del regne castellà, la fidelitat dels servidors o el seu predomini en el govern de Castella.

El seu nomenament com a rei de la Corona d'Aragó en la cèlebre Sentència de Casp, polèmica ja en aquells moments, el convertí en l'home més poderós de la península ibèrica, doncs també seguia exercint la regència a Castella, cap on mai no va deixar de mirar i d'on sempre comptaria amb ajut. En el seu curt regnat va haver que fer front a la rebel·lió del comte d'Urgell, als desitjos independentistes sicilians i als problemes existents a Sardenya. *Don Fernando* seguí la política promediterrània dels seus predecessors i posà la mirada a Itàlia, cosa que reforçà la seva aliança amb Beneditxe XIII; s'entusiasmà amb una possible aliança amb Anglaterra i tractà de casar els seus descendents amb els hereus de totes les corones cristianes de la Península. La seva implicació en el problema del cisma de l'Església fou decisiva en la resolució final, que ell ja no arribaria a veure.

Aquesta biografia de *don Fernando* el d'Antequera, basada en una àmplia investigació de la seva vida i regnat, intenta oferir al lector, no solament l'horitzó polític peninsular i àdhuc endinsar-se en el continental, sinó la seva complexa personalitat o la utilització que se n'ha fet de la seva figura.

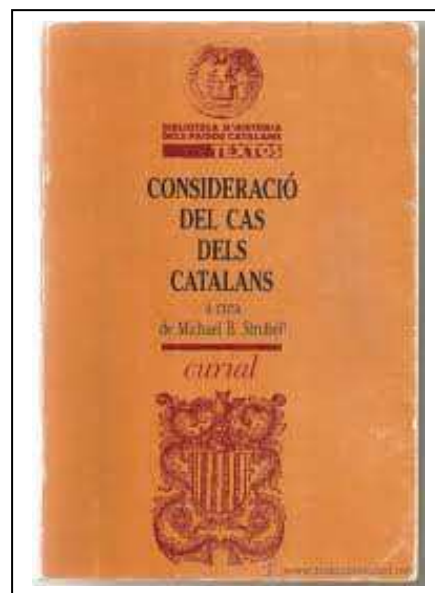
SANTIAGO GONZÁLEZ SÁNCHEZ és doctor en història medieval per la Universitat Complutense de Madrid i professor d'ensenyament secundari a Andalusia, on imparteix docència. Les seves tasques d'investigació se centren en l'etapa baixmedieval, principalment la castellana. En aquest sentit, s'ha interessat per l'estudi dels instruments de govern de la monarquia, per la influència que exercí a ciutats i viles i per les campanyes militars dels primers anys del segle xv. Altres qüestions objecte de la seva atenció són l'edició de fonts documentals i les relacions exteriors del regne castellà.

[[www.medievalismo.org](http://www.medievalismo.org)]

STRUBELL, MICHAEL B (trad.). *El cas dels catalans*. Barcelona: Curial, 2012 (1991, 1992 –en anglès–).

A l'Institut d'Estudis Catalans es va presentar el dia 10 d'octubre de 2012 el llibre recuperat pel professor ANTONI SIMON, *El cas dels catalans*. Ha estat reeditat gràcies a l'acord entre tres entitats: El Memorial 1714, el Moviment Civil 11 de Setembre i l'Associació Francesc de Castellví. L'historiador que havia tancat la seva trilogia d'obres en diferents vessants sobre l'anomenada guerra dels Segadors, torna aquí a endinsar-se en un altre moment transcendental de la història de Catalunya: la guerra de Successió a la Corona Hispànica.

El llibre que va presentar havia estat editat l'any 1991 per l'Editorial Curial, però estava exhaurit. En ell es reproduïen en facsímil dos opuscles: *The Case of the Catalans Considered* (*Consideracions sobre el cas dels Catalans*) i *The Deplorable History of the Catalans* (*La Deplorable història dels catalans*), que van ser publicats originàriament a la ciutat de Londres entre el març i el mes fatídic de la derrota final dels catalans, el setembre de 1714. S'hi acompanya la traducció al català que ja havia fet amb precisió el professor MICHAEL B. STRUBELL. Ambdós textos fan una crònica narrada d'esdeveniments des de 1702 fins l'any 1714, en la qual les dates sovint no són coincidents amb els relats catalans (que aplicaven el calendari gregorià nou i probablement els anglesos encara empraven el calendari julià, entre altres aspectes possibles). Es comenta la situació general d'aquella guerra, els compromisos escrits que havien assumit anglesos i catalans, i també les seves opinions i les posicions polítiques angleses envers



el que es va anomenar “*cas dels catalans*”. Nom que en sí és un eufemisme, doncs en realitat el conflicte bèl·lic final i el seu desenllaç van ser una realitat en no complir-se el pacte de Gènova. El govern *tory* de sa majestat britànica (que havia pactat el tractat d'Utrecht, amb subtilitats molt favorables als aliats) va abandonar i traïr els catalans. Aquest és el centre de la política que va dur a una resistència que esperava, debades, el compliment de l'aliança anglocatalana, en uns acords que es van convertir en paper mullat.

D'altra banda, el partit dels *whigs* propugnava el compliment dels pactes amb una intervenció militar al continent, d'aquesta manera s'aturaria l'expansionisme de França sota la Corona de Lluís XIV. Ara bé, al volum, també es poden distingir les argumentacions de les dues cambres parlamentàries britàniques, les opinions de la gent del carrer al segle XVIII, el posicionament polític que van tenir diversos diaris de l'època, així com altres textos polítics que anaven apareixent. Aquest ha estat un tema present a la història de la Gran Bretanya en algunes ocasions. Així, MICHAEL B. STRUBELL recollia la cita de WINSTON CHURCHILL qui va escriure el següent: “*Els catalans, induïts a fer la guerra pels aliats, i especialment per Anglaterra, i que donaven suport amb una admirable tenacitat a l'arxiduc, que anomenaven Carles III, varen ser lliurats, amb frases diplomàtiques molt corteses, a la venjança del bàndol guanyador a Espanya*”. Si els britànics valoraven el seu honor, va pesar més la fi de la bel·ligerència i el triomf de la diplomàcia, però alhora, no van menystenir la incansable lluita dels catalans atrapats entre les tenalles de les corones borbòniques i que van saber defensar els seus drets i la seva llibertat a ultrança, malgrat esperar un ajut que mai va arribar.

SIMON destaca com els coetanis d'arreu d'Europa van admirar l'heroica resistència dels barcelonins al llarg del dur setge del 1713-1714 i, encertadament, obre una fissura històrica per comparar, amb les circumstàncies que ara també ens toquen viure, el fet que resulta destacable recuperar l'esperit que van tenir els catalans en aquella època: un arrelament als valors de la cultura nacional enfront de plantejaments universalistes allunyats de les persones.

[NÚRIA FLORENSA I SOLER]

RAGUER, HILARI. *El general Batet*. 5<sup>a</sup> edició. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2011 (1994), 420 p.

Cinquena edició del que ja es pot considerar tot un clàssic. El general Batet es va mantenir sempre fidel a l'ordre establert, i quan va tocar, a la República. Per aquest motiu va ser afusellat el 19 de juliol del 1936, i va convertir el seu en el cas paradigmàtic de lleialtat institucional a l'Estat. La vida d'aquest militar tarragoní és una lliçó d'ètica política contra l'argumentari feixista. El seu arxiu personal, font principal d'aquest llibre, aporta dades molt importants per a la nostra història. Aquesta 5a edició ha estat feta per commemorar el 75è aniversari del seu afusellament. [MG: [www.pamsa.cat](http://www.pamsa.cat)]



“Hilari Raguer i Suñer nasqué a Madrid el 1928 i el 1954 ingressà a l'Abadia benedictina de Montserrat (Barcelona). És doctor en dret per la Universitat Central de Barcelona i diplomat d'estudis superiors en ciències polítiques per la Sorbona. Te nombroses publicacions sobre la dimensió religiosa de la guerra civil, entre elles *La espada y la cruz (la Iglesia 1936-1939)* (1976), *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps, 1931-1939* (1976), *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la guerra civil española (1936-1939)* (2001), “El Vaticano y los católicos vascos en el primer año de la guerra civil”, al volum col·lectiu dirigit per M. Tuñón de Lara, *Guernica, 50 años después* (1987), *Carrasco i Formiguera. Un cristiano nacionalista (1890-1938)* (2002) i *Arxiu de l'Església Catalana durant la guerra civil, I*, (2003)”. [[www.claret.cat](http://www.claret.cat)]

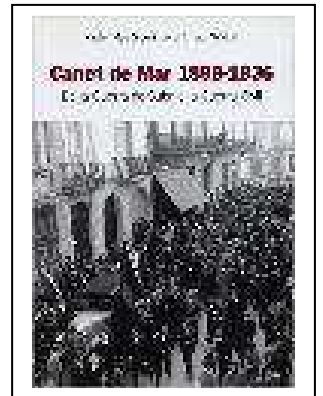
**Sumario:** Pròleg, per Conrad Vilanou. Introducció. Capítols: 1-. Militar nat; 2-. Cuba; 3-. Batet i els africanistes; 4-. D'Annual a la Dictadura; 5-. De la Dictadura a la República; 6-. Al cap de la 4.<sup>a</sup> Divisió Orgànica; 7-. El 6 d'octubre; 8-. Després del 6 d'octubre; 9-. L'aixecament militar a Burgos; 10-. Procés i mort. Epíleg. Apèndix documental. Bibliografia. Índex onomàstic.

MAS GIBERT, XAVIER; JORDI AMAT I TEIXIDÓ. *Canet de Mar 1898 – 1936: De la Guerra de Cuba a la Guerra Civil*. Canet de Mar: Els 2 Pins, 2012, 447 p.

“A Canet durant aquest període s'intensifiquen els conflictes, en part provocats per un canvi de relacions socials a Catalunya. El primer terç del segle acaba també la implantació d'un nou model econòmic que tendirà, inevitablement, a la confrontació d'interessos entre la nova burgesia industrial i les classes populars. XAVIER MAS destaca que un dels objectius que tenia en escriure el llibre era descobrir perquè a Canet la guerra civil va ser tan virulenta. Aquest treball és un acurat estudi de la lluita social i de sociologia de classes a Canet de Mar. Analitza les diverses problemàtiques que s'arrossegaven des de finals del segle XIX i que van contribuir a l'esclat dels episodis excepcionals i cruents de la Revolució de 1936.

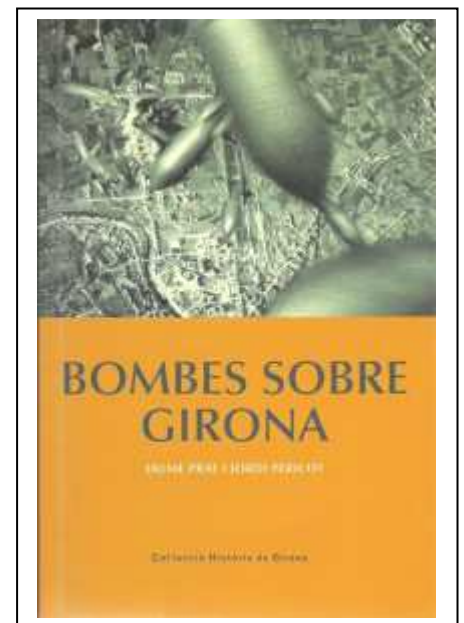
El llibre és resultat de la tercera Beca d'Investigació Raimon Bonal i de Falgàs 2006, compta amb 448 pàgines i ha estat editat per Edicions Els 2 Pins amb el suport del Centre d'Estudis Canetenca i l'Institut Ramon Muntaner”.

[[www.radiocanet.cat](http://www.radiocanet.cat)]



PRAT I PONS, JAUME; JORDI PERICOT I DILMÉ. *Bombes sobre Girona. La defensa passiva a la Guerra Civil (1936-1939), barricades, trinxeres i refugis antiaeris*. Girona: Ajuntament, 2012, 158 p.

“Els autors ens donen a conèixer els llocs on els gironins es van resguardar de les bombes durant els bombardeigs que va patir la ciutat durant els tres anys de guerra civil. Es van projectar i construir diversos refugis antiaeris i altres elements de defensa passiva que van posar en marxa l'Ajuntament, la Generalitat de Catalunya i la ciutadania, per tal de protegir-se dels atacs aeris. Un exemple destacat és el refugi antiaeri del Jardí de la Infància que es va construir l'any 1938. De tipus cel·lular, consta de dues entrades, connectades a través d'un passadís. La seva superfície és de 584,67 m<sup>2</sup> construïts, dels quals 357,86 m<sup>2</sup> són útils (passadís i escales inclosos) per tal de donar protecció a més de 700 persones. Aquest va ser l'únic refugi de la ciutat que disposava de llum elèctrica”.



[<http://triangleblau.entitatsfigueres.cat...>]

## LA CITA

*“El militar se expone a los mayores riesgos por conservar su honor, o per grangearse la estimación pública. Esta es la base de sus movimientos, y el único norte que le guía en su conducta. Si los hombres en la carrera de las armas no tuvieran este interés y este impulso, todo sería indiferente, y jamás se verían acciones heroicas”.*

EGUAGUIRRE, ANDRÉS.  
*Historia de los acontecimientos del sitio de Tarragona en el año de 1811.* Reus: Impr. Juan B. Vidal, 1855, p. 1.

### L'HONOR DELS MILITARS

Si els diners són el nervi de la guerra, el nervi dels militars és l'honor. El seu honor o prestigi era el que els empenyia a distingir-se de la resta i aconseguir reconeixements i recompenses. Tant se val l'origen i procedència del militar, si es lluitava en el camp de batalla entrava al paradís dels herois. Un cas

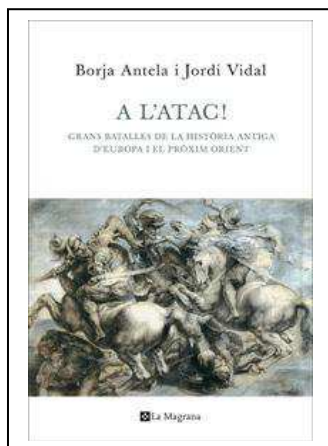
paradigmàtic fou el de Doménico Bianchini que de modest menestral i pròfug passà a ser sergent de granaders de l'exèrcit de Bonapart. Ell sol capturà nou militars espanyols el dia de l'assalt al fort de l'Oliva (Tarragona, maig de 1811) i quan Suchet el volgué recompensar, Bianchini refusà diners i condecoracions i li demanà encapçalar les tropes el dia de l'assalt final. Quan aquell dia arribà, Bianchini li ho recordà al seu general, que li concedí la petició. Bianchini es vestí tot de

blanc, per distingir-se i ser ben visible. Aconseguí ser el primer en trepitjar el recinte enemic; probablement, també el primer en morir aquella jornada. L'honor solia dur directament a la tomba. De la guerra del Francès en van sortir les memòries del coronel Andrés Eguaguirre, de qui manllevem una de les cites. L'altre és del nostre admirat Brancaccio.

*“Los que con el favor de la virtud se adelantan, son como ríos reales, que aunque nazcan de pequeña fuente, y vayan poco a poco creciendo, llegá al mar caudalosos, porqué los hombres virtuosos, si llegan a puestos muy despacio, siempre se adelantan hasta el último periodo de su vida, a donde dichosamente llegan colmados de honra y gloria inmortal”*

BRANCACCIO, LELI. *Cargos y preceptos militares...*, Barcelona, 1639, f. 27v.

OLLER GUZMÁN, JOAN. «Els nous 'amos del mar': romans i púnics a la batalla de les Boques de l'Ebre». Dins: ANTELA-BERNÁRDEZ, BORJA i JORDI VIDAL (eds.). *A l'atac! Grans batalles de la Història Antiga d'Europa i el Pròxim Orient.*



Barcelona: La Magrana, 2012 (Orígens; 177), 125-150 [+++]. Magnífica iniciativa de divulgació la que han editat ANTELA i VIDAL. Cada un dels dotze treballs que conté, degudament sintetitzat i dextrament il·lustrat podria perfectament publicar-se en alguna revista de difusió històrica de tiratge (Clío, Despertaferro, Historia y Vida, La Aventura de la Historia, Sapiens, etc.). L'aposta clara per la divulgació no es renyeix aquí amb la rigurositat històrica que observen els professors universitaris reunits en el volum, i es fa notar, a més, un redactat planer, sintètic i amè, dotat d'un innegable sentit pedagògic. Tots els treballs (/capítols) pivoten entorn de

la temàtica políticomilitar, compten amb una introducció conjunta i, al final, unes conseqüències polítiques; l'últim apartat es reserva per a un grapat de paràgrafs amb la bibliografia emprada degudament comentada. El de J.OLLER parteix de la I Guerra Púnica, explica l'*status quo* entre romans i cartaginesos a la Mediterrània, l'apertura d'un nou front de guerra a Hispània, les causes i motius que van encendre el conflicte, etc. Un cop (ben) introduïda la qüestió, hom centra l'atenció en l'indret de la batalla, les boques de l'Ebre, i en exaltar el paper clau del riu al llarg de l'antiguitat i el seu valor estratègic. "*Estem parlant del primer conflicte internacional que tingué lloc en l'actual territori català*", més encara si pensem que per l'autor (bo i demanant llicència), la II Guerra Púnica es podria considerar la I Guerra Mundial, ja que es va lluitar en tots els racons del món conegut aleshores, des d'Hispània als Balcans i des de la Gàl·lia fins a Mauritània. Prèviament, Gneu Escipió vencé els cartaginesos a Cissa (a Tarraco), i per consolidar la posició es dirimí el combat naval a les boques de l'Ebre. Un combat ràpid i molt decisiu, doncs l'expulsió dels romans hagués permès a Ànibal rebre proveïments regulars a Itàlia estant i assegurar allí la posició del seu exèrcit, cosa que no va poder ser. Uns quants paràgrafs inicials ens introdueixen en el tema de les guerres navals i la geografia de l'escenari bèl·lic. Massa esforç pel poc que fou la batalla, on la major part de naus cartagineses foren capturades per haver estat embarrancades i abandonades. La rapidesa i la disciplina de l'atac romà sorprengué els púnics, que no van tenir temps per reaccionar [MG]

OLESTI VILA, ORIOL. "La victòria dels sapadors: la batalla d'Ilerda". Dins: ANTELA-BERNARDEZ, BORJA i JORDI VIDAL (eds.). *A l'atac! Grans batalles de la Història Antiga d'Europa i el Pròxim Orient*. Barcelona: La Magrana, 2012 (Orígens; 177), 213-240 [\*\*\*] Seguint l'estil del llibre, l'aportació del professor OLESTI VILA manté el caràcter pedagògic en un relat fresc i sintètic, amb

una estructura senzilla però força vàlida (introducció conjunta, sinopsi biogràfica, anàlisi estratègic de la zona, i, al final, conseqüències de la batalla i comentaris sobre la bibliografia emprada). La contesa que sacsejà la república romana entre Pompeu Magne i Juli Cèsar es va convertir en una guerra de dimensions totals, en la qual es va combatre a les tres principals penínsules mediterrànies, la ibèrica, la itàlica i la grega. Se'ns explica el context polític i militar i les raons de Cèsar de voler vencer els exèrcits pompeians a Hispània abans d'anar a trobar el seu contrincant a Grècia (on el va vencer definitivament a Farsàlia). També se'ns explica, amb detall i d'una manera clara i entenedora, els contingents dels dos exèrcits, els moviments que van fer, els motius que van tenir en cada passa que donaven. La batalla d'Ilerda va ser una batalla de posicions, més que no pas de topada directa. Per això hi van ser tant decisius (juntament amb una cavalleria nètament superior) els sapadors cesarians. En el tauler de joc la dinàmica va consistir en assolir la posició més avantatjada (alçada, ben fortificada, de fàcil proveïment, amb recursos hídrics, etc.), i en aquest sentit Cèsar s'imposà als seus rivals Afrani i Petrei. A més de la seva visió estratègica, tres factors més van resultar claus: la millor adaptació logística dels cesarians (farratgers, aprovisionadors, sistemes de combois), l'atracció dels contingents auxiliars indígenes (d'un principi pompeians, però havent rebut mostres de la magnanimitat de Cèsar canviaren de bàndol i asseguraren el proveïment del seu exèrcit), però sobretot la perícia i rapidesa del seu cos de sapadors (fonamental per encalçar l'enemic en franca retirada) que en 40 dies va construir tres ponts sobre el Segre, travessà el riu amb barques fabricades, creà un gual artificial per reduir-ne el cabal, i aixecà i fortificà quatre campaments i una circumval·lació d'assedi [MG]

MONGE MARIGORTA, JOSÉ ANTONIO. "Los íberos contra Roma". *Historia. National Geographic*, 90 (juny de 2011) 60-69. Síntesi de la conquesta de la península ibèrica per part dels romans. Bona part de la resistència anà a

càrrec dels il·lergets. Els Escipons entraren per Tarraco i des d'Empúries a Turdetània aplanaren militarment el territori. Magnífica fotografia aèria del poblat aussetà de l'Esquerda [MG]

ÁVILA GRANADOS, JESÚS. "Muret, la batalla que canvià la història de Europa". *Historia de Iberia Vieja*, 88 (octubre de 2012) 62-66. Resum políticomilitar (no religiós) d'una de les batalles més totèmiques de l'imaginari català. Muret fou una de les desfetes més sentides, puix tallà el pas a l'expansió pel Nord. Aquí, les explicacions polítiques són pobres i les militars no haguessin estat possibles de reunir fàcilment sense aportacions com les d'ALBERTO RAUL ESTEBAN, publicada en EBOOK. L'últim apartat, més que unes 'conseqüències', és un epíleg sobre el captiveri i primers anys de govern de Jaume I [MG]

SICÍLIA CARDONA, ENRIQUE F. "El dueño del Mare Nostrum". *Historia y Vida*, 531 (juny de 2012) 56-63. Sintètica biografia del més gran dels sobirans del Casal de Barcelona, des d'una perspectiva mediterrània, com a iniciador de l'expansió talassocràtica catalana. L'article introdueix amb l'herència dinàstica i l'accés al poder i segueix amb la seva política interior i exterior (bona entesa amb Castella, punt de mira a Navarra, la unió de tots els regnes, impuls al creixement per ultramar) navegant sempre dins d'una delicada situació diplomàtica. Els episodis de la conquesta de Sicília i la invasió francesa ocupen la segona part del treball, que es complementa amb requadres relatius a la seva tomba no profanada de Poblet, al desafiament de Burdeus i a la victòria del coll de Panissars [MG]

CÓNSUL, ARNAU. "Roger de Llúria. L'almirall invencible". *Sapiens*, 106 (agost de 2011) 26-33. "Al servei de uns reis diferents (Jaume I, Pere II, Alfons II, Jaume II i Frederic II), però sempre fidel a la causa de la corona catalanoaragonesa, va convertir la seva flota en la més poderosa de la Mediterrània i va guiar les tropes d'una monarquia secundària fins a convertir-la en l'actor principal de la

geopolítica europea" [Resum]. Especial incidència en la victòria de les illes Formigues. Plànols, bones il·lustracions i un apartat sobre el saqueig de la seva tomba a càrrec de Marino Miquel [MG]

GARCIA DOMINGO, ENRIC i OLGA LÓPEZ MIGUEL. "Les Drassanes reials de Barcelona, redescobertes". *L'Avenç*, 381 (juliol/agost de 2012) 42-53. "Amb motiu dels treballs de restauració integral del conjunt de les Drassanes Reials de Barcelona i de les excavacions arqueològiques que s'hi han fet en els darrers mesos, aquest monument fonamental de la nostra història s'ha fet visible per al públic a través dels mitjans de comunicació fonamentalment, des d'una nova perspectiva. Però la immediatesa de la notícia vinculada a la troballa arqueològica pot difuminar el fet que, des de fa anys, el Consorci de les Drassanes Reials i Museu Marítim de Barcelona, institució gestora del conjunt arquitectònic i del museu que conté, duu a terme un ambiciós programa de recerca al voltant de l'edifici i de la seva història, en primera instància, i al voltant de la Barcelona marítima en general" [Resum] "La historiografia ha considerat la Drassana Reial com una expressió material de la potència assolida per la marina catalana medieval".

ROTGER, AGNÈS. "Pagesos contra nobles". *Sapiens*, 103 (maig de 2011) 26-33. "Revivim les revoltes remences del segle XV. Després de moltes dècades d'abusos i penúries al camp, a mitjan segle XV la pagesia catalana va dir prou. Dos homes de diferent tarannà, Francesc de Verntallat i Pere Joan Sala, van encapçalar la primera revolta popular de la nostra història, una revolució que va fracassar en les formes, però no en el fons. A partir d'aquell moment les classes oprimides van saber que unides podien lluitar pels seus drets... i sortir-se'n" [Resum]

CÓNSUL, ARNAU. "Ramon Vilana-Perlas. El català que va moure els fils de l'imperi germànic". *Sapiens*, 100 (febrer de 2011) 38-45. "La història i trajectòria d'aquest notari de Barcelona posat a secretari reial, que va viure en els convulsos temps de la guerra de

Successió, i ocupava una més que privilegiada posició, el converteixen en testimoni i actor idoni per revisar l'episodi successori. A més d'una síntesi biogràfica asesorada pel millor expert en el tema (JOAQUIM ALBAREDA) consten interessants incisos (amb diferent color de fons). Pedra angular de l'estudi revisionista sobre Vilana-Perlas és la documentació que trobà ÀNGEL CASALS al Archivio di Stato de Napoli, estudiada per ALBAREDA, que demostra la llarga ma de Vilana-Perlas no només durant sinó també després de la victòria de Felip V, amb les gestions per fer despenjar la testa del general Moragues, la reducció del Cadastre i l'obertura de la universitat de Barcelona" [Resum]

PUIG I TÀRRECH, ROSER. "Antroponímia i demografia sincrònica: la doble utilitat de les lleves militars (Almóster, 1795)". Dins: *Actes del XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Montblanc, 21 i 22 d'octubre de 2006)*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà / Societat d'Onomàstica, 2012, 333-342 [5/17, ++]. La mobilització dels Miquelets de 1795 durant la Guerra Gran, serveix de base per explotar els fons documentals generats, no en pro de la Història Militar, si no més aviat de l'antroponímia i la demografia. Tanmateix, l'aportació a la Història Militar és notable, ja que s'analitza la lleva d'Almóster sota els prismes de l'edat dels integrants i la seva distribució professional. Després d'una anàlisi onomàstica de noms i cognoms, l'autora appendixa la lleva militar dels miquelets d'Almóster de 1795 al complet [MG]

ROTGER, AGNÈS. "Murallles contra els francesos". *Sapiens*, 123 (novembre de 2012) 52-56. "El castell de Sant Ferran de Figueres. La fortalesa més gran d'Europa. Aquesta ciutadella militar de trenta-dues hectàrees i capacitat per a quatre mil homes està considerada tot un model pel que fa a l'enginyeria militar. Ideada per a resistir els atacs d'acord amb els avenços tecnològics de l'edat moderna, en el segle XX el baluard va esdevenir des d'una presó fins a un improvisat Congrés de Diputats en el darrer

ple de la República. I tot plegat, amb els seus impresionants murs sempre intactes" [Resum] Colossal fotografia aèria a bifoli.

BUSCATÓ I SOMOZA, LLUÍS. "La torre de telegrafia òptica de la pujada dels Alemanys: un monument poc conegut". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LII (2011 = Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas) 783-801 [34/2/15+1, +++]. Magnífica manera d'alternar un tema curiós d'història militar contemporània amb la sensibilitat de la preservació del patrimoni local, de que BUSCATÓ n'és un bon exponent. Però aquí, per als qui no som gironins, el tema principal és la telegrafia òptica, un sistema de comunicació que sorgí de la I República francesa i que durant el segle XIX extengué xarxes per tota la nostra geografia. També Girona. L'article comença introduint el tema en sí i tot seguit la seva presència al país. La segona carlinada obligà el govern central a establir una xarxa telegràfica per millorar les comunicacions d'un territori inestable per causa de la guerra. Com ho féu, quins foren els impulsors i promotors, on s'ubicaren les principals torres de telegrafia òptica, quines prestacions tenia el sistema, distribució geogràfica de les torres, vigilància, control, procediment, tot és explicat de manera succinta, amb un especial èmfasi en la funció militar de tot plegat. L'altra meitat de l'article se centra en la torre de la Pujada dels Alemanys, que l'autor localitza exprimint la bibliografia local i alguns números de la *Gazeta de Madrid*, que el menen a concloure que va ser cedida als militars però que aquests no van acabar d'utilitzar-la mai, i que fou parcialment derrocada (escapçada quedaria millor) el 1858 quan amenaçava ruïna [MG]

DEL PINO OLMEDO, FRANCISCO LUIS. "Tetuán 1860. La primera guerra de Àfrica". *Clío*, 126 (abril de 2012) 30-39. "La guerra amb el Marroc de 1859-1860 fou la primera de les guerres que l'Espanya contemporània va tenir al nord d'Àfrica. S'hauria pogut evitar, però la conveniència en aquell moment, amb unes desproporcionades urgències al soldà, la van fer inevitable. Costà cinc-cents milions

de pessetes i fou pròdiga en títols i condecoracions militars" [Resum] L'autor refereix la participació catalana sense dedicar-hi un sol apartat, si bé admet que fou clau a Castillejos i a Wad Ras [MG]

ESCULIES, JOAN. "Qui va matar Joan Prim?". *Sapiens*, 103 (maig de 2011) 40-47. "Les quatre hipòtesis d'un cas que ha quedat per resoldre. El general Joan Prim va ser un dels personatges més populars del segle XIX. Les seves gestes militars van encimbellar-lo a la categoria d'heroi, mentre que les seves conspiracions van rebaixar-lo a la de traïdor. El reusenc va ser brutalment assassinat en el moment àlgid de la seva trajectòria, quan era el president del Consell de Ministres de l'Estat" [Resum]

CIFUENTES PEREA, JOSÉ LUIS. «José Casas Martorell, una tumba sin cruz en las aguas de Santiago de Cuba». *Estudis de Constantí*, 28 (2012) 97-126. L'article s'ocupa de l'estudi d'un dels nadius de la vila de Constantí (Tarragona), que van patir l'immens "honor" de lluitar per la integritat de la pàtria enllà dels mars. Josep Casas Martorell (Constantí, 18 de febrer de 1875 - Santiago de Cuba, 3 de juliol de 1898). Número 3 de la quinta de 1894, i excedent de quota en primera ronda, a conseqüència de l'alçament en armes esdevingut a l'Illa de Cuba el febrer de 1895, la seva vida canvià radicalment. Després d'una crida especial als excedents de quota, Josep fou destinat al cos d'infanteria de marina i acabà convertint-se en un dels integrants de la dotació del creuer protegit *Infanta María Teresa*, vaixell ensenya de l'Esquadra d'Operacions de l'Atlàntic, comandat pel català Víctor Maria Conques i Palau. Després de documentar la seva presència en cada una de les etapes de l'estudi, i després d'una anàlisi del viatge de l'esquadra des de la sortida de Cadis fins a la seva arribada a Santiago de Cuba, després de les seves peripècies en aigües de la badia del mateix nom i després dels prolegòmens, no menys importants, de les batalles de l'1 de juliol, El Caney i Las Lomas de San Juan, s'acaba detallant els principals aspectes del combat naval del 3 d'agost del 98, que suposà

l'inici del punt final de la sobirania espanyola sobre l'illa caribenya. El resultat de la batalla, fou de 287 morts directes i gairebé 100 indirectes, una matança que es va poder haver evitat, encara que no és aquest la comesa de l'article. Un d'aquests morts no és altre que el protagonista que dóna nom al títol, Josep Cases Martorell, un mort que va costar a l'erari públic espanyol, en concepte de pensió vitalícia per al seu pare, vidu i sol en el seu domicili de Constantí, la quantia 182,50 pessetes a l'any.

[l'autor]

MARIMON, SÍLVIA. "Un torpede a la neutralitat". *Sapiens*, 112 (gener de 2012) 40-47. "El juny de 1916, en plena Primera Guerra Mundial a les costes murcianes va atracar el submarí alemany més mortífer: l'U-35. Els espanyols el van rebre amb entusiasme però els aliats es van enfurismar. L'U-35 no va desapropiar el temps: a les costes catalanes va disparar a tort i a dret i va enviar setze vaixells al fons del mar [...] Des d'un despaig de la Ronda de Sant Pere, de Barcelona, el vicecònsul alemany dirigia la sortida de submarins i controlava les comunicacions radiotelegràfiques" [Resum]. El reportatge de Marimon mostra una Catalunya convertida en niu d'espies alemanys i unes costes tarragonines que eren platja d'arribada dels naufragis víctimes del submarí alemany [MG]

SAFONT, JOAN. "Quan érem aliadòfils. La revista *Iberia* (1915-1918) i la seva influència en la premsa, la política i la cultura catalanes". *L'Avenç*, 380 (juny de 2012) 40-45 [18/19+2, ++]. Catalunya esdevingué plataforma col·lateral a la rerebotiga europea quan la IGM, i s'hi creà un ambient polític dividit en els bàndols germanòfil i aliadòfil. Aquests últims, de majoria catalanista, aspiraven a que una victòria francesa forçaria l'Estat Espanyol a ampliar l'autogovern català de la Mancomunitat. El naixement i evolució de la revista *Iberia* reflectia a les seves pàgines la mentalitat del moment, i resulta interessant ressaltar la procedència i alt nivell dels promotors i dels col·laboradors i articulistes que hi van publicar. La temàtica general pivotava sobre tres eixos: l'actualitat bèl·lica

(el seguiment informatiu dels fronts de guerra i de les fites de la contesa); l'oposició a la propaganda germanòfila, i les arts escrites i pictòriques, sobretot les provinents dels països en guerra aquells moments. Una secció a cura d'ANTONI ROVIRA I VIRGILI ("ideari de la guerra") situava Catalunya emmig del conflicte i del futur del continent. L'article clou assenyalant la posició que va tenir la revista *Iberia* en el panorama literari i d'actualitat català de l'època [MG]

PLANELLAS, MARTA. "Diari d'un espia doble a la Costa Brava". *Sapiens*, 107 (setembre de 2011) 34-40. "La misteriosa missió d'un agent al servei dels britànics i dels espanyols. Els britànics l'anomenaven José Isla, els espanyols Manuel López Sanz 'Losan'. Eren els prebèl·lics anys trenta i Londres estava obsedida per controlar el què passava a la Mediterrània. L'espia es va arriscar fent un doble joc al British Intelligence Service i als serveis del Estado Mayor Central de Madrid. Des de Tossa de Mar orquestrava tota la trama" [Resum]

PRAT I PONS, JAUME. *Sumaríssim d'urgència 1643: La Guerra Civil dels germans Clarà (i Piñol)*. Girona: CCG, 2010, 271 p. "D'Isidres, Jordanos, Tereses i Pacos n'hi van haver en quasi totes les famílies catalanes, valguin les seves històries personals com a homenatge a tots aquells a qui la Guerra Civil Espanyola va segar-los la joventut, un període de la seva vida o la vida mateixa. A través d'ells coneixerem la revolució social del poble de Salt, el poder dels comitès antifeixistes, la formació dels consells municipals, la primera dona regidora de les comarques gironines, els "fets de Roses" a la presó de Girona, algunes de les funcions dels milicians a la rereguarda, les misèries dels soldats destinats a la primera línia de foc al front, l'exili, els camps de refugiats francesos, els camps de concentració i les presons franquistes, els judicis sumaríssims, les execucions... , perquè mai més torni a succeir" [Salt. col·lecció local : <http://publicacions.wordpress.com/2010/07/07/sumarissim/>]

ESCULIES, JOAN. "Els fets de maig del 1937. Trets a la rereguarda". *Sapiens*, 116 (maig de 2012) 26-33. "Radiografia de l'episodi més complex de la Guerra Civil. Durant la primavera del 1937, les forces del bàndol republicà a Catalunya van enfrontar-se entre sí. La contesa, que fou resultat de desavinences llargament covades, ha esdevingut un dels episodis més polèmics i difícils d'entendre de la Guerra Civil" [Resum] El text s'alterna amb quatre mapes urbans de Barcelona que corresponen als dies 3-6 de maig de 1937, i també amb tres quadres de fons verd en els quals uns testimonis vius dels fets verteixen llurs impressions [MG]

MONDÉJAR, CEL·LA. "Diari d'un emboscats". *Sapiens*, 105 (juliol de 2011) 45-47. "Els onze mesos que un noi de divuit anys va estar amagat en plena guerra. A la primavera del 1938 milers de joves van decidir no lluitar al costat de la República. Molts d'ells es van amagar en zones de la Catalunya interior, a redòs d'algun mas aïllat, que els proporcionés menjar, i del bosc. Per això els van anomenar 'emboscats'. Josep Ballester va ser un d'ells i aquest és el seu dietari de camp" [Resum]

FINESTRES, JORDI. "El coet de combat de la República Catalana". *Sapiens*, 117 (juny de 2012) 42-49. "L'any 1937 el català Josep Belmonte va desenvolupar, a la Barcelona republicana, un coet aeri amb finalitats militars. Però el seu prototip, precursor del míssil de llarga distància, no fou atès per les autoritats de la Generalitat. Recuperem una de les històries més desconegudes i fascinants de la indústria militar catalana durant la guerra civil" [Resum] [[www.sapiens.cat](http://www.sapiens.cat)]

RUBIÓ COROMINA, JORDI E. "Presoners de la República 'Excautivos por España'". *Revista de Girona*, 272 (maig-juny de 2012) 68-70. "Una aproximació als excaptius durant la postguerra a partir de la documentació de l'Arxiu Municipal de Figueres. Durant el franquisme, els presoners polítics dels centres penitenciaris de la República foren

anomenats *excautivos*, i la dictadura va exaltar-ne els valors fins a convertir-los en un dels puntals del règim. Presentats com a defensors de la Pàtria, se'ls atorgaren quantiosos beneficis tant econòmics com socials" [Resum]

GRACIÀ, ORIOL. "'La Pastora'. El maqui hermafrodita". *Sapiens*, 103 (maig de 2011) 52-57. "La Guardia Civil va acusar-lo de vint-i-vuit assassinats i segons la premsa franquista era '*una repelente mujer, lesbica, sanguinaria, con instintos de hiena*'. Però sembla que la Pastora mai no va matar ningú, de fet, ni tan sols era dona. Ara bé, la versió oficial, va calar [tant] fort entre l'opinió pública que d'entre les històries de maquis que s'expliquen al massís del Port –a la cruïlla de Catalunya, el País Valencià i Aragó– cap aixecà tanta controvèrsia com la d'aquest guerriller" [Resum]

OJUEL, MARIA. "Ruth von Wild i l'ajuda suïssa als infants de la guerra". *L'Avenç*, 366 (març de 2011) 40-44 [6/23+1, ++] «La societat civil suïssa va demostrar una especial sensibilitat humanitària en el decurs de les dues guerres europees i de la guerra civil espanyola. L'ajut humanitari, sobretot concentrat en els infants, es va canalitzar per mitjà d'entitats diverses. Actualment, quan bufen vents d'intolerància fins i tot en països tradicionalment acollidors com Suïssa, és de justícia recuperar la memòria de les persones –sobretot dones, com Ruth von Wild, barcelonina de naixement– que van arriscar la vida per protegir els nens i nenes de la guerra" [Resum]

BARNOSELL, GENÍS. "Reflexionant l'exili". *L'Avenç*, 367 (abril de 2011) 44-46. Aproximació multidisciplinària a l'exili republicà de 1939, fruit d'un col·loqui celebrat al MUME fa poc més d'un any. L'exili és fruit d'una repressió: un de cada quatre mestres catalans van ser depurats; un de cada deu, féu cap a l'exili. L'acollida

francesa va deixar moltíssim que desitjar: "A França, la primera i principal terra de destinació, l'exili massiu del 1939 va ser acollit amb grans dosis de desconfiança. Encara que no van faltar els actes generosos i desinteressats, els exiliats van ser considerats sovint, i primer de tot per les autoritats franceses, com a '*indesitjables*': un problema la millor solució del qual era el retorn a Espanya" [MG]

MIRAMBELL I BELLOC, ENRIC. "Insubmissions juvenils el 1941. Desobeint quan no s'estilava". *Revista de Girona*, 273 (juliol-agost de 2012) 54-56. El cronista de la ciutat de Girona recorda l'anècdota d'una nit al campament militar de Santa Fe de Montseny, de 1943, quan per un malentès, el campament quedà buid. El coronel d'aleshores havia promès recompensar els soldats amb un cap de setmana llarg de permís si la cerimònia de jura de la bandera esdevenia un èxit davant del capità general. Sembla que ho fou, però s'oblidà del permís i no en donà cap ordre. Els nois que feien el servei militar sí que s'enrecordaven de la promesa i abandonaren la caserna. En tornar, hi va haver tot de càstics i correctius, però aquell coronel tant oblidat mai no seria promocionat a general [MG]

MORALES, MERCÈ. *El Parlament de Catalunya. República, guerra civil i exili*. Barcelona: Base, 2012, 438 p. Vicissituds del primer parlament autònom de la història contemporània espanyola, a través de la seva creació el 1932, la suspensió el 1934 pels Fets d'Octubre, les dificultats de la guerra civil, el trencament de la derrota de la República i la dispersió de l'exili. El llibre mostra com el 1980 només havien sobreviscut 11 dels 83 diputats elegits l'any 1932. És un testimoni del dramàtic trasbals que la Guerra Civil Espanyola va ocasionar, en aquest cas, vist a través del cristall de l'hemicicle que agrupa la classe dirigent de la política del país, una institució que ara tot just fa vuitanta anys del seu naixement [MG]

# R E C U L L :

## GENERAL:

TORRES SANS, XAVIER (et alii): *El govern de la ciutat (1). De la Gerunda romana (segle I aC) a la Girona borbònica (segle XVIII)*. Girona: Ajuntament, 2011, 173 p.

## ANTIGUITAT:

LILLO REDONET, FERNANDO. *Gladiadores. Mito y realidad*. Madrid: Evohé, 2011 (Didaska), 132 p.

## MEDIEVAL:

BIANCHINI, JANNA. *The queen's hand. Power and authority in the reign of Berenguela of Castile*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2012, 352 p.

## MODERNA:

DE LA FUENTE DE PABLO, PABLO; MARCEL PUJOL HAMELINK. *La Reial Fàbrica de vaixells de Sant Feliu de Guíxols, 1715-1721*. Sant Feliu de Guíxols / Girona: Ajuntament / Diputació, 2010, 196 p.

RUÍZ DE BURGOS MORENO, EDUARDO. *La difícil herencia. Las batallas de Felipe III en defensa del legado de su padre*

(1599-1608). Madrid: EDAF, 2012.

## Guerra de Separació

SIMÓN I TARRÉS, ANTONI. *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. València: PUV, 2011, 364 p.

## CONTEMPORÀNIA:

VALLEJO, MANUEL. *El barón Ungern. El último general blanco*. Madrid: Éride, 2011, 160 p.

## Àfrica

CARRASCO GONZÁLEZ, ANTONIO M. *El reino olvidado. Cinco siglos de historia de España en África*. Madrid: La Esfera de los libros, 2012, 392 p.

## IGM

STUPARICH, GIANI. *Guerra del 15*. tr. de Miquel Izquierdo. Barcelona: Minúscula, 2012, 195 p.

## GCE

GÓMEZ, PERE i altres. *La carpeta de l'oncle: correspondència d'exili de Joan Roure-Parella*. Girona: Universitat, 2012, 292 p.

GUIXÉ, JORDI. *La República perseguida. Exilio y represión en la Francia de Franco, 1937-1951*. València: PUV, 2012, 498 p.

SÁNCHEZ-ALBORNOZ, NICOLÁS. *Cárceles y exilios*. Barcelona: Anagrama, 2012, 325 p.

## IIGM

LOWE, KEITH. *Continente salvaje: Europa después de la Segunda Guerra Mundial*. Tr. Irene Cifuentes. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2012 (Ensayo), 560 p.

REYNOLDS, MICHAEL. *El ayudante del Diablo. Jochen Peiper. Líder Panzer*. Madrid: Almena, 2012, 294 p.

REYNOLDS, MICHAEL. *Infierno de acero. El I Cuerpo Panzer en Normandía*. Madrid: Almena, 2012, 340 p.

## Era atòmica

SOLAR, DAVID. *La Guerra Fría*. Madrid: Anaya, 2012, 144 p.

SOLAR, DAVID. *La Guerra Nuclear*. Madrid: Anaya, 2012, 142 p.

*Afers, fulls de recerca i pensament, Cata-roja, vol. 26, núm. 70 (2011) [Selecció]:* GUIA MARÍN, LLUÍS J. "En obsequio de vuestra majestad, y considerable estrago de sus casas, y haciendas'. L'exili dels veïns de Dénia arran de la Guerra de Successió» (745-756); IGLÉSÍAS, NARCÍS. «La llengua davant les experiències individuals de l'exili (1939-1945). Fugida, desarrelament i guerra" (771-790). **Vol. 27, núm. 71-72 (2012):** TORRES FABRA, RICARD CAMIL. "La repressió franquista al País Valencià. Un estat de la qüestió per al primer franquisme» (239-254); PUIGSECH FARRÀS, JOSEP. «Una comparativa republicanosoviètica. La premsa governamental davant la imatge del consolat de l'URSS durant la Guerra Civil" (267-285).

**ANTELA-BERNÁRDEZ, BORJA i JORDI VIDAL (eds.). *A l'atac! Grans batalles de la Història Antiga d'Europa i el Pròxim Orient*. Barcelona: La Magrana, 2012 (Orígens; 177), 290 p.:** ANTELA-BERNÁRDEZ, BORJA i JORDI VIDAL. "Pròleg" (9-12); MASÓ, FELIP. "La pau com a única vencedora: la batalla de Cadeix» (13-36); VIDAL, JORDI. "Una història de destrucció: el setge de Laquix" (37-50); SIERRA MARTÍN, CÉSAR. "David contra Goliath: les Termòpiles" (51-71); GÓMEZ CASTRO, DANIEL. «Una batalla crucial a peu de pàgina: Leuctres» (73-95); ANTELA-BERNÁRDEZ, BORJA. «La forja d'Alexandre: Gaugamela» (97-124); OLLER GUZMÁN, JOAN. «Els nous 'amos del mar': romans i púnics a la batalla de les Boques de l'Ebre» (125-150); ARRAYÁS MORALES, ISAÍAS. "Una guerra inevitable: la batalla de Cannae" (151-167); ÑACO DEL HOYO, TONI. "L'expansió de Roma cap a l'Orient: Magnèsia" (169-185); BUSQUETS, SALVADOR. "La cara integració dels gals a la Roma de Juli Cèsar: la batalla d'Alèsia" (187-212); OLESTI VILA, ORIOL. "La victòria dels sapadors: la batalla d'Ilerda" (213-240); GRACIA ALONSO, FRANCISCO. "Els fills de Hermann: la batalla de Teutoburg" (241-266); CORTADELLA, JORDI. "L'arribada dels bàrbars: la batalla d'Adrianòpolis" (267-285). Biografies dels autors (287-290).

***Castillos de España, 164-166 [2011 = Ejemplar dedicado a las fortalezas gallegas]:*** GONZÁLEZ RUIBAL, ALFREDO. "Fortificaciones de la Edad del Hierro en la protohistoria del noroeste peninsular (1000 a.C. - 50 d. C.)" (3-12); RUIBAL, MILAGROSA. "Conquista romana, ejército y campamentos romanos en Galicia" (13-22); GAGO MARINÑO, MANUEL. "Castillos (casi) en el aire. Una aproximación a las fortificaciones tardorromanas y altomedievales en Galicia" (23-32); VALDÉS BLANCO-RAJOY, ROSARIO. "La fortaleza de Samil y la casa solar de los Biedma en la Alta Limia (Ourense)" (33-40); ARCAZ POZO, ADRIÁN. "Presencia y extinción de la Orden del Temple en Galicia (Ss. XII-XIV)" (41-46); GULÍAS LAMAS, XESÚS ANTONIO. "O castelo de Pico Sacro. As pedras perdidas dunha fortaleza da Mitra Compostelá" (47-58); PARDO DE GUEVARA Y VALDÉS, EDUARDO; PABLO S. OTERO PIÑEYRO MASEDA y XOSÉ ANTÓN GARCÍA G. LEDO. "La huella de los primeros Ulloa en las torres y fortalezas de la Terra de Ulloa" (59-67); SÁNCHEZ SÁNCHEZ, XOSÉ M. "La fortaleza de A Roche Forte como símbolo del poder político del arzobispado de Santiago de Compostela en la Galicia medieval (Siglos XIII-XV)" (68-76); ANTONIO RUBIO, M<sup>a</sup> GLORIA DE. ¿... Que judíos e mouros fosen a derribar o castelo Ramiro?" (77-86); GONZÁLEZ PAZ, CARLOS ANDRÉS. "La casa fuerte de Taboy, a través del memorial de la casa de Saavedra" (87-98); CONDE MORA, FRANCISCO GLICERIO. "Notas a un inventario de las fortalezas del linaje de Sotomayor en el Reino de Galicia" (99-106); RUBIO MARTÍNEZ, AMPARO. "La tenencia de fortalezas del Reino de Galicia a fines del siglo XV: una aproximación a su estudio a partir de la documentación hacendística" (107-122); CASTRO FERNÁNDEZ, JOSÉ JAVIER DE; ÁFRICA CUADRADO BASAS. "Evolución de las fortificaciones del período de transición a través de los castillos del conde de Benavente (1472-1522)" (123-138); BLANCO-ROTEA, REBECA. "Las fortificaciones de Goián-Vila Nova de Cerveira-Medos en el territorio fortificado transfronterizo galaico-portugués" (139-154); COBOS-GUERRA, FERNANDO. "El sistema de fortificaciones abaluartadas de la raya hispano portuguesa como Patrimonio de la Humanidad. Caracterización y valoración del sistema. Estado de la cuestión" (155-166); CASTRO FERNÁNDEZ, JOSÉ JAVIER DE; ÁFRICA CUADRADO BASAS. "Las fortificaciones abaluartadas de Monterrey durante los ss. XVII y XVIII" (167-180).

**Clío, núm. 126 (abril de 2012) [Selecció]:** DEL PINO OLMEDO, FRANCISCO LUIS. "Tetuán 1860. La primera guerra de África" (30-39). **Núm. 127 (maig de 2012)\*\*:** LÓPEZ-MENCHERO BENDICHO, VÍCTOR MANUEL - MICHAEL KLEIN. "Carnuntum. En los límites del Imperio" (36-43). **Núm. 129 (juliol de 2012)\*\*:** GIMÉNEZ CHUECA, IVÁN. "Las Navas de Tolosa. 800 años de la mayor batalla de la reconquista" (22-31); BORRELL, JOSEP ANTONI. "'Fritz' ¿el mejor dirigente alemán?" (74-83). **Núm. 130 (agost de 2012)\*\*:** ÁLVAR EZQUERRA, JAIME. "Piratas de la antigüedad. El Mediterráneo en peligro" (32-41). **Núm. 131 (setembre de 2012):** PRIETO ARCINIEGA, ALBERTO. "¿Porqué se hundió el imperio romano?" (16-27); SANCHO, ENRIQUE. "Moros (y cristianos) en las costas españolas" (28-31); RÁMILA, JANIRE. "Los conquistadores del Nuevo Mundo" (40-51); DEL PINO OLMEDO, FRANCISCO LUIS. "Afganistán. Una historia turbulenta" (72-81). **Núm. 133 (novembre de 2012):** DEL PINO OLMEDO, FRANCISCO LUIS. "El expolio de los nazis" (12-23).

**Historia de Iberia Vieja, núm. 78 (deseembre de 2011) [Selecció]:** MARTÍNEZ LAÍNEZ, FERNANDO. "Las grandes batallas de la historia de España. La conquista de Florida" (20-33); HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Miguel de Cervantes. Soldado, cautivo, buscavidas" (36-43). **Núm. 79 (gener de 2012)\*\*:** "El exceso inglés" (12-17); "Hispania contra Roma" (20-27); "El asedio de Sagunto" (28-33); "Aljubarrota" (34-41); "Canaris en España" (86-93). **Núm. 80 (febrer de 2012)\*\*:** "El testamento del rey templario" (22-31); "El castillo de Coca" (38-47). **Núm. 82 (abril de 2012)\*\*:** "El imperio en el que no se ponía el Sol" (22-31); "Gonzalo Guerrero" (36-41); "La batalla de Ayacucho" (42-49); "La conquista de Filipinas" (90-95). **Núm. 83 (maig de 2012):** CARDEÑOSA, BRUNO. "La batalla de Bailén" (24-31); RÁMILA, JANIRE. "Los temibles Almohades" (42-47); NAVARRO, MIKEL. "La última misión del Powerful Katrinka" (50-57); FRUTOS, ALBERTO DE. "Murallas" (58-69); HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Otumba, La batalla que sometió al imperio azteca" (86-93). **Núm. 84 (juny de 2012):** GARCÍA BLANCO, JAVIER. "Pedro Menéndez de Avilés, un asturiano a la conquista de Florida" (30-36); HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Operación Backbone" (72-79); GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, MARCELINO. "La fragata *Villa de Madrid*" (80-83). **Núm. 85 (juliol de 2012):** HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Marcomo Renovales. El guerrillero olvidado" (72-79). **Núm. 86 (agost de 2012)\*\*:** "Los vikingos en España" (22-31); "Cautivos de la Invencible" (68-73); "Piratas orientales" (80-85). **Núm. 87 (setembre de 2012):** MONZÓN ACOSTA, IGNACIO. "'Mi reino por un caballo'. El caballero en la historia" (36-42); GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, MARCELINO. "Mujeres en la conquista de América" (48-53). **Núm. 88 (octubre de 2012):** GARCÍA BLANCO, JAVIER. "Los Celtas. Leyenda y realidad de una cultura desconocida" (32-39); ÁVILA GRANADOS, JESÚS. "Muret, la batalla que cambió la historia de Europa" (62-66); CARRASCO, ANTONIO M. "Los orígenes coloniales de España en África" (68-73); RÁMILA, JANIRE. "El asalto inglés a San Sebastián de 1813" (80-85); HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Los prisioneros franceses de la Cabrera" (86-93). **Núm. 89 (novembre de 2012)\*\*:** "Galeón de San Martín" (14-19); "Gladiadores en Hispania" (32-41); "Galba" (42-47). **Núm. 90 (deseembre de 2012):** CARDEÑOSA, BRUNO. "Maine: Casus Belli" (42-47).

**Historia. National Geographic, núm. 97 (gener de 2012) [Selecció]:** BORREGUERO, EVA. "La revuelta de los cipayos contra el imperio británico" (18-21); ÁLVAR EZQUERRA, JAIME. "Ciro el grande. El forjador del imperio persa" (36-45); MARTÍNEZ, ÓSCAR. "El belicoso rey de Micenas Agamenón" (46-55); CONTRERAS MARTÍN, ANTONIO. "La caballería medieval" (66-79); ALMAZÁN TOMÁS, DAVID. "Samurais. El espíritu de los guerreros de Japón" (80-91). **Núm. 98 (febrer de 2012):** MAYMÓ I CAPDEVILA, PERE. "Belisario, el último gran general romano" (14-17); ANTELA BERNARDEZ, BORJA. "Pirro. El rey griego que desafió a Roma" (48-57); NOVILLO MIGUEL, ÁNGEL. "Julio César. Un rey sin corona" (58-67). **Núm. 99 (març de 2012):** SEGURA, GERMÁN. "Pavía. La batalla que hizo a España dueña de Italia" (22-25); MARQUEZ ROWE, IGNACIO. "Senaquerib. El poderoso rey de Asiria" (42-49); GÓMEZ ESPELOSÍN, FRANCISCO JAVIER. "Salamina. La gran victoria griega" (50-57); LILLO REDONET, FERNANDO. "Gladiadores. El mayor espectáculo de

Roma" (58-67). **Núm. 100 (abril de 2012):** GARCÍA GUAL, CARLOS. "Alejandro Magno en Egipto" (56-63); RUÍZ DOMÉNECH, JOSÉ ENRIQUE. "Carlos V en la ciudad de Granada" (87-91). **Núm. 101 (maig de 2012):** GUZMÁN GUERRA, ANTONIO. "Pericles. El final del gran estadista ateniense" (50-59); MANZANO, EDUARDO. "La batalla del Guadalete. El fin del reino visigodo" (70-79); MARTÍNEZ, ÓSCAR. "Piratas y corsarios. El saqueo del Caribe" (80-89). **Núm. 102 (juny de 2012):** LERALTA, JAVIER. "La batalla del Salado y la reconquista del estrecho" (20-24); SÁNCHEZ ARRESEIGOR, JUAN JOSÉ. "Napoleón en Egipto". **Núm. 104 (agost de 2012):** HERNÁNDEZ, ISABEL. "Guillermo Tell, el héroe de la independencia suiza" (9-14); SEGURA GARCÍA, GERMÁN. "Arapiles: el gran triunfo de Wellington en España" (16-19); LILLO REDONET, FERNANDO. "La vida en el campamento. Legiones de Roma" (60-71); VALDALISO, COVADONGA. "El cautiverio de un rey. Ricardo Corazón de León" (72-81). **Núm. 106 (octubre de 2012):** LOSADA, JUAN CARLOS. "La Armada Invencible" (80-91). **Núm. 107 (novembre de 2012):** PENADÉS, ANTONIO. "Esparta. El ejército que venció a Atenas" (48-57); RUÍZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. "Los vikingos en Inglaterra. Guerra entre sajones y daneses" (70-77).

**Revista de Historia Naval, núm. 116 (2012):** GONZÁLEZ-ALLER HIERRO, JOSÉ IGNACIO. "El combate de isla Flores (8 de septiembre de 1591)" (9-24); GARCÍA TORRALBA-PÉREZ, ENRIQUE. "Los arsenales y el mantenimiento de los buques de la Real Armada. Un ejemplo: la fragata 'Perla 2ª'" (25-46); TORRES SÁNCHEZ, RAFAEL. "La política de abastecimiento de cáñamo a la Armada en la segunda mitad del siglo XVIII" (47-72); HERRERO GIL, MARÍA DOLORES. "Juan Ignacio de Madariaga Aróstegui. Una vida al servicio de la Real Armada" (73-92); CEBALLOS-ESCALERA Y GILA, ALFONSO DE. "Un título nobiliario nonato: el del conde de Ferrol" (93-102); DE LA GUARDIA SALVETTI, FERNANDO. "La historia vivida: Don Juan de la Estrada y Berdier, primer piloto práctico de la Armada del arsenal militar de Cartagena" (103-106); "Documento: Guerra de la Independencia, una petición forzada" (107-110); OCAMPO, JOSÉ ANTONIO. "La Historia Marítima en el mundo: el Galeón de Manila. Instrucciones para el viaje a Acapulco" (111-114).

**Revista Española de Historia Militar, núm. 124 (2010):** HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "Fuerzas Aeromóviles del Ejército de los Estados Unidos en la Guerra de Vietnam (II)" (98-106); MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. "Douglas DC-2 (& DC-1) en España (II)" (107-117); CANDIL MUÑOZ, ANTONIO J. "De Havilland Mosquito Caza, bombardero... ¡Un avión absolutamente polivalente! (VIII)" (118-129); CORPAS MAULEON, JAVIER. «Diario de un alférez provisional en campaña» (130-137); GIL HONDUVILLA, JOAQUÍN. "Gibraltar en la Operación 'Torch' (I)" (138-144). **Núm. 125 (2010):** GIL HONDUVILLA, JOAQUÍN. "Gibraltar en la Operación 'Torch' (II)" (146-151); MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. "Kanone Rheinmetall K. 18 de 15 cm." (152-161); ARRÁEZ CERDÁ, JUAN. "Vickers Vildebeest" (162-177); FRESNO CRESPO, CARLOS; NOELIA RODRÍGUEZ CAPILLAS. "Westland Whirlwind" (178-182); CANDIL MUÑOZ, ANTONIO J. "De Havilland Mosquito Caza, bombardero... ¡Un avión absolutamente polivalente! (IX)" (183-192). **Núm. 126-127 (2010):** IFRÁN RODRÍGUEZ, TABARÉ. "Los Lockheed F-80C de la Fuerza Aérea Uruguayana" (193-203); MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. "Encontrarás 'Dragones'. De Havilland DH.84, DH.89 y DH.90 en España" (204-220); RODRÍGUEZ CAPILLAS, NOELIA. "Fairey Albacore" (221-227); ANDERSON, THOMAS; FRANCISCO FRESNO DE VEGA (trad.). "Emboscada en Jelnja: combatiendo con el 1./StuG.Abt.237" (228-239); CANDIL MUÑOZ, ANTONIO J. "De Havilland Mosquito Caza, bombardero... ¡Un avión absolutamente polivalente! (X)" (240-246); DIEGO PAREJA, LUIS MIGUEL DE. "La Batalla del Trocadero" (247-256). **Núm. 128 (2011):** GARCÍA-MATARREDONA CEPEDA, DANIEL. "Los capitanes españoles de Enrique VIII" (2-7); PAÑEDA RUÍZ, JOSÉ MANUEL. "El Muro Atlántico: Anatomía de un búnker" (8-19); FRESNO CRESPO, CARLOS. "Siemens-Schuckert SSW D.III y D.IV" (20-27); GUDÍN DE LA LAMA, ENRIQUE. "Después del 'Plus Ultra'. El 'Numancia' y el Dornier 16. Los raids frustrados de Ramón Franco" (28-38); VICENTE MARCO, BLAS. "La última batalla de Teruel: ofensiva republicana en Javalambre, septiembre de 1938". **Núm. 129 (2011):** MORTERA PEREZ, ARTEMIO. "Los Renault FT.17 del Ejército del Norte republicano" (50-60); ALCALDE YEBRA, JOSÉ

ANTONIO. "Viajando sobre dos ruedas: Las motocicletas en la Guerra Civil Española (I)" (61-68); FRESNO CRESPO, CARLOS. "Fiat CR.32 Chirri" (69-77); GIL HERNANDEZ, JOSE MARIA. «Temprano, la forja de un héroe. Apuntes sobre el historial militar del teniente coronel D. Claudio Temprano Domingo" (78-84); ARNEDO LÁZARO, JOSÉ VICENTE. "¡Villena bombardeada! Bombardeos aéreos de Villena 1936-1937" (85-96). **Núm. 130 (2011)**: HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "La ofensiva del Tet (I)" (98-107); PAÑEDA RUÍZ, JOSÉ MANUEL. "Baterías en San Juan de Luz" (108-118); FRESNO CRESPO, CARLOS. "Fiat CR.32 Chirri" (119-131); MORTERA PEREZ, ARTEMIO. «1898. La Batería del Morro» (132-144). **Núm. 131 (2011)**: MORTERA PEREZ, ARTEMIO. «Los cañones de Santiago ayer y hoy (I)" (146-159); ALCALDE YEBRA, JOSÉ ANTONIO. "Viajando sobre dos ruedas: Las motocicletas en la Guerra Civil Española (II)" (160-166); FRESNO CRESPO, CARLOS. "El avión y sus colores: Fiat CR.32 Chirri (III)" (167-174); JOFRE SANZ, ODÓN. "La entrega de la Bandera de Combate al crucero 'Canarias' (Mayo de 1940)" (175-181); MIGUEL DE DIEGO, LUIS. "La Academia de Ingenieros de Alcalá de Henares" (182-192). **Núm. 132-133 (2011)**: MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. «Los cañones de Santiago ayer y hoy (II)" (194-209); IFRÁN RODRÍGUEZ, TABARÉ. "Los North American B-25 Mitchell en Uruguay (I)" (210-219); FRESNO CRESPO, CARLOS. "Hawker Typhoon (I)" (220-229); HERNÁNDEZ GARVI, JOSÉ LUIS. "La ofensiva del Tet (II)" (230-238); ANDERSON, THOMAS. "Panzerschreck. Los terribles Stalin (I): Los JS-2, una visión alemana de los carros de combate pesados soviéticos" (239-256). **Núm. 134 (2012)**: IFRÁN RODRÍGUEZ, TABARÉ. "Los North American B-25 Mitchell en Uruguay (II)" (2-8); ANDERSON, THOMAS. "Panzerschreck. Los terribles Stalin (I): Los JS-2, una visión alemana de los carros de combate pesados soviéticos (II)" (9-23); FRESNO CRESPO, CARLOS. "Hawker Typhoon (II)" (24-31); GILS, ROBERT - GEORGE MELIS. "El asedio de Amberes 1584-1586 (I)" (33-39); MORTERA PÉREZ, ARTEMIO. "Dornier Do 17E/F en la Guerra Civil Española. Confusión y especulaciones (I)" (40-48).

*Sapiens*, núm. 111 (desembre de 2011) [Selecció]: FINESTRES, JORDI. "Nazis a América. L'operació 'Paperclip'" (28-35). **Núm. 112 (gener de 2012)**: MARIMON, SÍLVIA. "Un torpede a la neutralitat. El juny de 1916 en plena Primera Guerra Mundial..." (40-47); FERNÁNDEZ, JAUME. "Teutons. Els monjos guerrers de l'Europa central" (48-53). **Núm. 113 (febrer de 2012)**: CÒNSUL, ARNAU. "La guerra més llarga de la Història. Cent anys de batalles entre França i Anglaterra" (52-57). **Núm. 114 (març de 2012)**: MARIMON, SÍLVIA. "Mussolini tenia un preu" (24-31); ANGLÈS, ALBERT. "Vondalenda. La vida quotidiana als confins de l'imperi romà" (32-38). **Núm. 115 (abril de 2012)**: "La guerra de Successió, un punt i seguit del 1640" (9). **Núm. 116 (maig de 2012)**: ESCULIES, JOAN. "Els fets de maig del 1937. Trets a la rereguarda" (26-33); SELLA, ANTONI. "Papes en guerra. La desconeguda història de com i perquè es va fundar l'estat del Vaticà" (42-45). **Núm. 117 (juny de 2012)**: ROTGER, AGNÈS. "L'últim sopar de Roger de Flor" (26-33); FINESTRES, JORDI. "El coet de combat de la República Catalana" (42-49); MASSANÉS, CRISTINA. "Anys de guerra a Cadaqués" (56-59). **Núm. 118 (juliol de 2012)**: "Homenatge a les víctimes del 'Ciutat de Barcelona'" (9) NOVIALS, ÀLEX. "El dia més sagnant de la Guerra de Secessió" (48-53). **Núm. 119 (agost de 2012)**: SELLA, ANTONI. "Visca el rei, mori el mal consell!. La revolta de les Germanies..." (34-41); GUILLEM, JACINT. "Un capità Haddock contra Felip V" (48-49). **Núm. 120 (setembre de 2012)**: SELLA, ANTONI. "Temps de revoltes" (42-47). **Núm. 121 (octubre de 2012)\*\***: LLORENS, CARLES. "L'home que va salvar el món"; ROTGER, AGNÈS. "La fàbrica de les galeres". **Núm. 123 (novembre de 2012)**: LULL, VICENÇ. "Trobem una fortificació pionera de fa 4.300 anys" (9); CÒNSUL, ARNAU. "Les quatre cares d'Alfons el Magnànim" (26-33); ROTGER, AGNÈS. "Muralls contra els francesos" (52-56). **Núm. 124 (desembre de 2012)**: FINESTRES, JORDI. "Salvar els nens de la guerra" (28-36).

\*\* Sumaris consultats a través del web.

# L'ESPASA I LA PLOMA

## Les Mémoires de Bernard Du Plessis-Besançon

L'enginyer militar i diplomàtic **Bernard Du Plessis-Besançon** va esdevenir figura clau en la Revolució de 1640 en ser la peça que donà encaix a les relacions francocatalanes. Fou la primera personalitat diplomàtica que trepitjà el Principat per fomentar, de part del cardenal de **Richelieu**, les complicitats amb França, i per tant, estigué present a primera fila de les voluntats dels catalans, les angoixes, les esperances, els projectes i els acords que es van mixturar aquells dies a Barcelona. Anys després, el 1645, tornà novament al Principat. Totes aquestes trobades i vivències a Catalunya les va consignar a les memòries, on hi reservà uns capítols deliciosos per als qui estudien aquesta època.

**Bernard Du Plessis-Besançon**, nasqué a París el 5 de març de 1600, i era fill de **Charles de Besançon** i de **Madeleine Horric d'Hélyes**. **Besançon** era un llinatge noble de magistrats (remuntable fins a principis del segle XIV) els membres del qual havien exercit de consellers regis en moltes ocasions. Els **Horric**, senyors de Courade, provenien d'una antiga família del Poitou. El pare, senyor de Soulligné i Bouchemont, era gentilhome de Cambra de la duquesa de **Bar** (1588). **Bernard** era el segon fill del matrimoni. El gran, l'hereu, era **Charles de Besançon**, que visqué embolicat en bandositats cortesanes. El nostre personatge demostrà tenir molt de més cap que el germà gran. Efectivament, **Bernard Du Plessis-Besançon**, d'una personalitat inquieta i polifacètica, posà al servei del seu rei unes aptituds que li van permetre desenvolupar tasques d'enginyeria, militars i sobretot diplomàtiques. Una trajectòria prolífica només enterbolida pels quatre anys que s'hagué de passar tancat a la Bastilla (1631-1635) per complicitats amb el germà gran **Charles**, conxorxat amb **Gastó d'Orleans**. Durant la Fronda ambdós germans restaren lleials al rei i a **Mazarino**, que va fer confiança a **Bernard** amb nous càrrecs i comeses.

Començà la carrera al setge de La Rochelle (1627) on dissenyà unes andròmines que anul·laren les defenses de l'enemic, i la continuà al del Casal de Montferrat. Prengué part a les campanyes de Leucata, Hondarribia i Salses, com a sergent de batalla. Després de l'etapa catalana, **Mazarino**, seguí aprofitant el seu talent innat per a la diplomàcia, i l'envià a delicades missions en les quals féu gala d'un exquisid "*modèle de finesse et de pénétration*". **Du Plessis-Besançon** fou tramès a Weimar (1643), i després al costat de **Carles**, el duc de **Lorena** (1644 i 1649), i de **Francisco de Melo**, per temptar-lo a canviar de bàndol; entre 1646-1648 recorregué les principals corts itàliques (Savoia, Mòdena, Màntua, Parma, Florència, Lucca) per assegurar la influència francesa a la península; a Nàpols el 1648 tornà a ser cap suprem de les tropes franceses. Entre 1653-1655 fou ambaixador francès a Venècia. Seguí per Itàlia cinc anys més, fins que el 1660 es retirà al seu govern d'Auxona, on moria deu anys després.

En **Du Plessis** s'aplegaren els mèrits d'un bon enginyer militar amb els èxits d'un refinat diplomàtic. Malgrat les preferències cap al camp de batalla que manifestava el memorialista, **Mazarino** el preferí sempre com a diplomàtic, i l'envià a missions especialment delicades a: Weymar, Flandes, Lorena, Catalunya o Itàlia. La trajectòria militar no fou menys important, ja que es va trobar en alguns dels principals setges i accions militars de l'època: La Rochelle (1627), el Casal de Montferrat, Pignerol (1630), illes Lérins (on resultà ferit), Landrècies, La Chapelle (1637), Hondarríbia (1638), Salses (1639), Arràs (1640), Montjuïc (1641), Perpinyà (1642), Roses, Llorens, Balaguer, Flix (1645), Cremona (1647), etc. En elles excel·lí com a virtuós enginyer, les seves andròmines van contribuir a la victòria a La Rochelle, a Montjuïc i en l'assalt a les illes Lérins, i se'l va requerir manta vegades per què refés fortificacions o inspeccionés fronteres militars (la catalana la va reconèixer el 1629 i també el 1638). El 1637 a Flandes coincidí amb el gran **Abraham de Fabert**. Assolí, per tota aquesta trajectòria, els més alts graus de comandament: enginyer, sergent de batalla (1636), mariscal de camp (1645), general en cap de l'exèrcit d'Itàlia (1647) i lloctinent general (1653).

L'any 1637 féu un casori força rentable amb **Louise d'Amphoux**, filla d'un conseller reial, de qui hagué quatre fills: **Roger** (capità el 1667), **Louis Auxonne** (afillat de **Condé**), **Anne** (casada el 1664 amb el comte de **Grancey**) i **Hélène** (morta el 1713, que casà primer amb el senyor de **Breuil** i després -1688- amb el príncep de **Courtenay**). **Bernard** moria el 6 d'abril de 1670 a Auxona, on era governador.

Les dues etapes catalanes, estan ben consignades a les memòries. **Du Plessis** havia format part de l'estat major de l'exèrcit del Llenguadoc en guerra al front pirenaic, quan esclatà la Revolució de 1640 i els catalans es divorciaren de la monarquia hispànica. Pot ser pels coneixements adquirits del territori i de la població catalana, **Richelieu** el féu venir des del setge d'Arràs i li encomanà arranjar una entesa i aconseguir introduir la guerra contra **Felip III** dins de la península ibèrica. **Du Plessis** ho assolí. Desseguida s'entengué amb les principals autoritats barcelonines, apostant fort per la revolució. El setembre de 1640 fou un dels artífexs de l'acord de Ceret, amb **Ramon de Guimerà** i **Francesc de Vilaplana**. Investit amb nous poders, passà a Barcelona a consolidar-lo davant **Pau Claris** i el desembre següent sabé explotar la caiguda de Tarragona per forçar la proclamació d'una república sota la protecció de **Lluís XIII** com a pas previ per investir-lo nou comte de Barcelona. **Du Plessis** fou una de les figures clau el 26 de gener de 1641 quan, com a cap de les tropes franceses al Principat i en base a la seva eficient disposició tàctica, es va derrotar l'exèrcit hispànic a Montjuïc. Va romandre a Catalunya fins el setge de Tarragona, i després d'un breu parèntesi a París, va acompanyar **Lluís XIII** al



Portada de l'edició de 1892 de les *Mémoires* de Bernard Du Plessis-Besançon [www.openlibrary.org]

setge de Perpinyà. El 1645 tornà al Principat per avaluar les queixes de la població civil pels abusos de les tropes franceses, proposar solucions i informar a París de la situació. Llavors va tenir ocasió de participar en la campanya d'**Harcourt** al front de ponent (Llorens, Balaguer, Flix) i quan es destapà el complot d'**Hipòlita d'Aragó**, fou l'enviat especial que el virrei va trametre a Barcelona ràpidament per desarticular-lo. **Du Plessis** dedicà força pàgines a l'episodi. Tampoc tenen desperdici, les instruccions i poders rebuts envers la missió catalana, i les apreciacions i informes que el memorialista enviava a **Richelieu**. El 1640 li envià una memòria completa sobre Catalunya i els catalans (p. 120-125) i una exposició sobre la situació del país (p. 132-134) i en marxar, el febrer de 1641, una altra memòria (p. 149-153). El 1645 **Mazarino** s'estava repensant seriosament la possibilitat de reemplaçar al visitador **Pèire de Marca** per **Du Plessis**.

Les *mémoires* que deixà manuscrites **Du Plessis** (conservades als *Archives des Affaires Étrangères*), i que van ser publicades el 1892 a cura del comte **Horric de Beaucaire**, són en realitat quatre textos que abasten des de 1627 a 1649: 1) *Mémoire ou relation sommaire de mes services depuis mon arrivée en France jusques à la mort du feu roi* (1627-1643); 2) *Seconde partie ou suite de la relation de mes services depuis la mort du feu roi jusques à mon retour de Venise* (1643-1658); 3) *Relation succincte du voyage et de la négociation du sieur du Plessis-Besançon auprès de Son Altesse de Lorraine* (1644), i 4) *Relation de ce qui s'est passé à Sedan entre le sieur du Plessis-Besançon et le sieur Rousselot envoyé par le duc de Lorraine* (1649).

Coneixem l'edició d'aquestes *mémoires* que va editar el 1892 la Société de l'Histoire de France, a cura del comte **Horric de Beaucaire**, la qual compta amb un nodrit apèndix on es transcriuen importants documents, de correspondència i de cancelleria, molts dels quals foren aprofitats en el seu dia per mossèn JOSEP SANABRE. No n'hem trobat exemplars a les biblioteques del nostre país, per bé que tampoc hem cercat massa, ja que a *Amazon* hom pot adquirir-ne una còpia impresa amb rellegació rústica per poc més de 27 €. De franc, hi ha més d'una còpia digital a la Xarxa que es pot baixar sense problemes, a *Archive.org*, *Gallica*, *Google books*, *Kobo books* o *Open library*.

[MG]

---

-DU PLESSIS-BESANÇON, BERNARD. *Mémoires de... Publiés pour la Société de l'histoire de France et accompagnés de correspondances et de documents inédits. Par le Comte Horric de Beaucaire*. París: Librairie Renouard; H. Laurens, successeur, 1892.

-*Gazette. Recueill de toutes les gazettes nouvelles ordinaires & Extraordinaires & Autres Relations*. 1637. Par Theopraste Ronaudot, consellire et medecin ordinaire de sa majesté, Mr. et Intendant General des Bureaux d'Adresse de France. París, 1638 (1637-1640).

-*Les Corts Generals de Pau Claris. Dietari o Procés de Corts de la Junta General de Braços celebrada al palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre de 1640 a mitjan març del 1641*. A c.d. Basili de Rubí, pròleg del P. Ramon Vidal. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.

-MELO, FRANCISCO MANUEL DE – TIÓ, JAUME. *Historia de los movimientos de separación y guerra de Cataluña en tiempos de Felipe IV....* Cadis: Edició facsímil de l'edició de Barcelona de 1842, Universitat, 1990.

-SANABRE, JOSEP. *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, 1956.

# NOTÍCIES:

## Conferències

Divendres, 14 de setembre de 2012, el Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre i La Cana, van organitzar la conferència "**L'Evolució del Carlisme a Flix: des de la Primera Guerra Carlista a la Guerra Civil**", que va pronunciar Josep Sánchez Cervelló. L'acte va tenir lloc a les 19:00h., a Ca Don Ventura, de Flix, i s'emmarcà dins de les IV Jornades de Patrimoni Històric.

[[www.riberaebre.org/cere](http://www.riberaebre.org/cere)]

Dijous, 18 d'octubre, la Biblioteca Marcel·lí Domingo de Gandesa fou l'escenari de la conferència que va pronunciar Núria Sauch: "**El Carlisme a les Terres de l'Ebre**", dins del cicle Tastets de Patrimoni Terres de l'Ebre Tardor 2012. Fou a les 19:00h., i organitzava l'IRMU i la Central de Biblioteques de les Terres de l'Ebre.

[[www.irmu.org](http://www.irmu.org)]

El mateix dia, a Castelldefels, César Lorenzo pronunciava la conferència: "**La Guerra Civil y el Castillo. Los brigadistas**", dins del cicle Acosta't al castell de Castelldefels. L'acte es celebrà a les 19:30h. a la Biblioteca Central de Castelldefels, organitzat pel Grup de Recerques Històriques de Castelldefels.

[[www.grehic.org](http://www.grehic.org)]

Dilluns, 22 d'octubre, Jaime Sobrequés Callicó pronuncià la conferència "**La Guerra Civil catalana (1462-1472)**", dins del Curs El Compromís de Casp i el segle XV català, que va organitzar Òmnium Terrassa, amb la col·laboració del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa. L'acte va tenir lloc a les 20:00h., al Centre Cultural de Terrassa.

[[www.omnium.cat](http://www.omnium.cat)]

Dijous, 8 de novembre de 2012 i dins del Cicle de conferències Figueres dins la Història de Catalunya, Mariano Cárdua pronuncià la conferència: "**Figueres i la Guerra Civil**", acte que va tenir lloc a les 21:00h., al Patronat de la Catequística, la Cate, de Figueres, i que va estar organitzat pel patronat de la Catequística, la Cate i l'Institut d'Estudis Empordanesos.

[[www.iee.cat](http://www.iee.cat)]

El mateix dia, Frederic Aparisi pronunciava la conferència "**Alfons el Vell i la guerra de Castella**" dins del Cicle de conferències 600 Anys de la Mort d'Alfons el Vell, primer duc reial de Gandia. L'acte es va celebrar a les 20:00h., a la Casa de Cultura Marqués González de Quirós, de Gandia, i va estar organitzat pel CEIC Alfons el Vell.

[[www.alfonselvell.com](http://www.alfonselvell.com)]

Dissabte, 24 de novembre, va anar a càrrec de Pedro Barceló la conferència "**Alejandro Magno, entre la historia y la leyenda**", que va organitzar el Centre d'Estudis del Maestrat, i que es va pronunciar a les 19:00h., al Saló Gòtic de l'Antic Ajuntament de Benicarló.

[[www.cemaestrat.org](http://www.cemaestrat.org)]

Dijous 13 i dimecres dia 19 de desembre, es van pronunciar dues conferències per tancar el 700 aniversari de la fi de l'Orde del Temple, dins d'un conjunt d'activitats coordinades per l'IRMU i repartides entre Amposta i Tortosa. La primera va celebrar-se a la sala d'actes del Museu de les Terres de l'Ebre, a

Amposta, i va anar a càrrec de Maria Bonet, professora d'Història Medieval de la URVT, "**L'abolició del Temple i la seva incidència en l'Orde de l'Hospital**". Va estar organitzada per l'Ajuntament ampostí, l'Antena del Coneixement de la URV a Amposta i el Museu de les Terres de l'Ebre. La segona, fou la pronunciada per Antoni Virgili Colet, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, i fou "**L'Orde del Temple en la conquesta i la colonització de Tortosa i les Terres de l'Ebre**", i s'esdevingué a la Biblioteca Marcel·lí Domingo, de Tortosa, a les 19:30h.

[[www.irmu.org](http://www.irmu.org)]

## **Exposicions**

Fins el dia 21 de setembre de 2012, el Centre Cívic, de Bellveí, va tenir oberta al públic l'exposició sobre els **Bombardeigs franquistes al Penedès**, que va montar l'Institut d'Estudis Penedesencs.

Dijous, 8 de novembre, a les 19:00h., l'Institut d'Estudis Penedesencs amb la col·laboració de l'Ajuntament de Cunit i la Biblioteca Pública Marta Mata, va inaugurar l'exposició "**Els bombardeigs franquistes al Penedès**" i van presentar el dvd de l'exposició i del llibre *El Penedès sota les bombes: crònica d'un setge aeri (Alt Penedès- Baix Penedès – Garraf, 1937-1939)*. L'acte, dut a terme a la seu de la Biblioteca Pública Marta Mata de Cunit, anava a càrrec de Ramon Arnabat, David Iñiguez, Adrián Cabezas i David Gesalí.

[[www.iepenedesencs.org](http://www.iepenedesencs.org)]

Des del 30 de setembre al 4 de novembre de 2012 estigué oberta al públic l'exposició **La guerra del Francès a Olot i comarca (1808-1814)**, a la Sala Oberta del Museu de la Garrotxa, d'Olot. L'activitat estava organitzada pel Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot, el Museu de la Garrotxa i el Patronat Francesc Eiximenis.

[[www.pehoc.cat](http://www.pehoc.cat)]

Fins el 25 de novembre de 2012 es va poder visitar l'exposició "**La ciutat ferida. Manresa, 1936-1937**", al Museu Comarcal de Manresa, organitzada per l'Associació Memòria i Història de Manresa, el Museu Comarcal i l'Ajuntament.

[[www.memoria.cat](http://www.memoria.cat)]

Fins el 5 de gener de 2013 romangué oberta al públic l'exposició "**La guerra del Francès a les comarques gironines**", visitable al Museu Etnogràfic de Ripoll. La mostra fou organitzada pel Patronat Francesc Eiximenis, l'Ajuntament de Ripoll, el Museu Etnogràfic i el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.

[[www.ddgi.cat/eiximenis](http://www.ddgi.cat/eiximenis)]

## **Presentacions**

Divendres, 20 d'abril de 2012, a les 19:00h., es va fer la presentació del llibre de Xavier Mas Gibert i Jordi Amat Teixidó, **Canet de Mar 1898-1936. De la Guerra de Cuba a la Guerra Civil**, dins dels actes organitzats per la Xa Mostra d'Entitats. L'acte va desenvolupar-se a l'Aula Magna CRTTT de l'Escola de Teixits, de Canet de Mar, organitzat per la revista Àmbit i Edicions 2 Pins. El treball publicat va rebre la III Beca d'Investigació local Raimon Bonal i de Falgàs 2006.

[[www.irmu.org](http://www.irmu.org)]

Dissabte, 1 de desembre de 2012, a les 17:30h., la seu de la Fundació El Solà, de La Fatarella, fou escenari de la presentació del treball de recerca **El racionament i l'estraperlo a la Fatarella durant la postguerra (1939-1949)**, d'Helena Sardà, que va anar a càrrec del professor de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona Josep Sánchez Cervelló. L'acte l'organitzà la Fundació El Solà.

Dimarts 4 de desembre, es va presentar a l'Aula Magna de l'institut d'Estudis Ilerdencs, el llibre de novel·la històrica d'Albert Sánchez Piñol, **Víctus. Barcelona 1714**, presentació que van fer l'autor i Carles Porta. L'acte va estar organitzat per l'IEI i es convocà a les 19:30h.

[[www.fpiei.cat](http://www.fpiei.cat)]

### **Visites guiades i itineraris**

Diumenge, 16 de setembre de 2012, es va desenvolupar la visita guiada a l'interior del **castell d'Hostalric**, amb sortida matutina en autobús des de Maçanet de la Selva, que va organitzar el Taller d'Història de Maçanet de la Selva.

[[www.tallerhistoriamassanet.cat](http://www.tallerhistoriamassanet.cat)]

Dissabte, 20 d'octubre de 2012 Genís Barnosell, Jesús Gutiérrez i Montserrat Mallol van dur a terme una visita guiada a l'exposició "**La guerra del Francès a Olot i Comarca (1808.1813)**", al migdia a la Sala Oberta del Museu de la Garrotxa. L'acte va estar organitzat pel Patronat d'Estudis d'Olot i Comarca, l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot, el Museu de la Garrotxa i el Patronat Francesc Eiximenis.

[[www.pehoc.cat](http://www.pehoc.cat)]

Diumenge, 21 d'octubre de 2012 a Sant Pere Sallavinera, els Amics de l'Art Romànic del Bages va organitzar una sortida matinal al **castell de Boixadors**.

[[www.aarb.cat](http://www.aarb.cat)]

El mateix dia, el Grup d'Acció Cultural de Ribes, va organitzar una visita comentada al **castell i a la casa del terme de Sant Pere de Ribes**. La visita es féu en grups limitats de 15 persones amb sortides des de les 11:00h. a les 13:00h.

[[www.irmu.org](http://www.irmu.org)]

Dissabte, 10 de novembre de 2012, Lo Riu Associació organitzà la visita guiada a l'**Espai Històric del Final de la Batalla de l'Ebre i la presentació de la campanya 2011 de les excavacions arqueològiques de dit Espai**, dins del Cicle Història, Paisatge i Patrimoni 2012. La visita sortia a les 16:00h., del local de Lo Riu, a la Fatarella. La presentació es féu a les 18:00h., al Casal de la Fatarella. Aquesta activitat comptà amb una subvenció corresponent a la X Convocatòria d'ajuts als centres d'estudis per a l'organització d'activitats de l'IRMU.

[[www.loriuassociacio.blogspot.com](http://www.loriuassociacio.blogspot.com)]

Diumenge, 11 de novembre es va desenvolupar una sortida en autocar als **espais de memòria del Penedès: Guerra Civil**, a partir de les 9:00h., des de Vilafranca del Penedès. Va organitzar l'IEP. Calia inscripció prèvia de 12 € i 10 € per als socis.

[[www.iepenedesencs.org](http://www.iepenedesencs.org)]

El mateix dia i dins del X Cicle de Sortides Conèixer el Pla de l'Estany, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles organitzà una trobada a les 9:15h., des de Banyoles, per visitar **el castell de Ravós del Terri**.

[[www.cebanyoles.cat](http://www.cebanyoles.cat)]

El cap de setmana del 24 i el 25 de novembre el Taller d'Història de Gràcia va organitzar la visita guiada **al refugi antiaeri de la plaça del Diamant**, a les 8:00h. i a les 11:00h., respectivament. Per prendre part a l'activitat, calia una inscripció prèvia de 3 € per persona, amb un aforament màxim de 30.

[<http://tallerhistoriadegracia.blogspot.com>]

Dissabte 24 de novembre el Centre d'Estudis de Subirats va organitzar una sortida en autocar a **Pujalt, a**

**les restes museïtzades del camp d'entrenament del XVIII Cos de l'Exèrcit Popular de la República** i visita guiada pel poble.

[<http://cesubirats.blogspot.com.es>]

Diumenge, 25 de novembre l'ermita de Sant Cristòfol de Vilanova i la Geltrú, fou el punt de trobada del grup apuntat a la sortida per visitar les **defenses de costa II, de Vilanova a Sitges**, organitzada per l'Institut d'Estudis Penedesencs.

[[www.iepenedesencs.org](http://www.iepenedesencs.org)]

Diumenge, 2 de desembre de 2012, el Taller d'Història de Gràcia organitzà un **itinerari històric per Gràcia sobre La construcció de refugis**. Calia inscripció prèvia de 9 €, amb preus especials per a grups i la meitat per als socis del THG.

[<http://tallerhistoriadegracia.blogspot.com>]

### **Projecció d'audiovisuals**

Dimarts, 6 de novembre de 2012, a les 19:30h., a la Finca Sansalvador, de Gràcia, es va projectar el documental **Operació Nikolai. El segrest i assassinat d'Andreu Nin**, de Dolors Genovès, a càrrec de Rubén Padilla, dins del Cicle Retalls de la Nostra Història de la Tardor d'Història a la Finca Sansalvador 2012.

L'endemà dia 7, a la mateixa hora i lloc, i dins del Cicle Bombardeigs, Refugis i el Documental de la Tardor d'Història a la Finca Sansalvador 2012, es va projectar el documental **Barcelona sota les bombes: la ciutat foradada**, de Pep Hernández, Pilar Frutos, Empar Fernández i Judit Pujadó. La projecció va anar a càrrec de Josep M Contel.

Dimarts, 27 de novembre de 2012, dins del Cicle Retalls..., Rubén Padilla projectà el film de Dolors Genovès **L'or de Moscou**, a les 19:30h., a la Finca Sansalvador, de Gràcia. L'endemà mateix, emeteren el documental **Ramon Perera: l'home que va salvar Barcelona**, de Montse Armengou i Ricard Belis, a càrrec de Josep M. Contel, dins del Cicle Bombardeigs....

[<http://tallerhistoriadegracia.blogspot.com>]

### **L'historiador José Javier Guidi, guanyador del XIII Premi de Recerca Josep Ricart i Giralt**

El passat mes de novembre es va donar a conèixer el nom del guanyador del XIII Premi de Recerca Josep Ricart i Giralt. El guardonat és l'historiador José Javier Guidi Sánchez, amb el projecte de recerca *Els ports i la navegació de la Catalunya Nova (Tarragona – Delta de l'Ebre) a l'edat mitjana. La xarxa portuària, les rutes i els sistemes de navegació entre Al-Andalus i la Corona Catalano Aragonesa (segles X – XIV)*.

La consecució del projecte es realitzarà durant el proper any, a la finalització del qual s'editarà a la col·lecció "Estudis" del Museu Marítim de Barcelona.

[[www.irmu.org](http://www.irmu.org)]

# EXPUGNARE OPPIDUM:

## Un grapat de valents contra el Món:

### Canet 1639 i El Perelló 1640

Quant una fortalesa, castell o reducte refusa la rendició i apresta els militars al manteniment del perímetre, és normalment perquè compta amb els recursos necessaris per garantir una defensa sostinguda possible i viable. Si la desproporció en el nombre d'efectius és massa gran, toca deixar-ho córrer i entregar la posició. Però, de vegades, la decisió no ha estat aquesta. Fos quina fos la raó per la qual els defensors d'una fortificació atacada per un exèrcit exorbitantment més nombrós li van plantar cara (per por de repressàlies, per valentia, per responsabilitat...), els pocs casos que podem documentar mereixen la nostra admiració. N'hem triat dos, amb un plantejament idèntic però amb un destí molt diferent.

#### Canet, 27 de juliol de 1639

La invasió francesa del Rosselló el 10 de juny de 1639 posà en marxa una campanya que es focalitzaria en la presa i la contrapresa de la fortalesa de Salses. Aquell juny, els francesos arribaren fins a Perpinyà i prengueren totes les poblacions que van poder. Van caure: Clairà, Estagell, Òpol, Ribesaltes, Torrelles i Vilallonga, entre d'altres menys importants.

També Canet, aquesta, d'una manera força singular, perquè essent com era un petit port de mar, el governador del Llenguadoc duc de **Luynes** no pensà que oferís gaire resistència. El 22 de juny hi envià una companyia de cavalls que instaren a la rendició a **Jeroni de Pinós**, que governava en nom de la seva tia la comtessa de **Quirra**. Si no es retia li llençaria tot l'exèrcit francès a sobre. *“Respondiole don Geronymo, que le honraria mucho su Excelencia en yr por alli, pero que el no estava para pedir partidos”*.

**Luynes** se la va guardar, i un mes després, havent caigut Salses, pogué apropar tots els efectius en direcció a Canet. Devien ser uns 14.000 homes, i tan ben disposats que el dia abans l'exèrcit hispànic s'havia retirat per no enfrontar-s'hi. Això significava que no hi hauria socor per a Canet. En plantar-s'hi al davant el 27 de juliol de 1639, **Pinós** seguí amb la seva obstinació de no retre's i

*“defendieronse los del lugar con grande animo”. Però els francesos s’havien preocupat de dur dues peces d’artilleria de 48 lliures, les de major calibre, especials per batre muralles. Contra el bombardeig d’aquests monstres no hi havia res a fer, i cap a les tres de la tarda s’entaularen converses per capitular. En les negociacions que seguiren, els defensors aconseguiren la sortida franca en les millors condicions:*

*“Salio el Governador don **Geronymo de Pinos** con diez personas de honor armados con sus mosquetes, balas en boca, y cuerda encendida y los demas con el bagaje. Quedò **Luy** viendo en el lugar solos los naturales, sentido de ver, que por cosa tâ poca, y tan poca gente avia puesto el dia antes en peligro todo su exercito, y no obstante, que celebrava el valor de los vezinos, nunca quiso recibir el parabien de la presa...”.*

Acte seguit, els francesos ocuparen la plaça, que van saquejar i on van cometre “*notables desacatos*” (a més d’endur-se un retaule valorat en 4.000 ducats). Però degué ser gran la seva sorpresa en veure eixir del castell un reduït grupúscul d’únicament una desena d’homes armats! I no més.



Restes del castell de Canet-en-Roussillon  
[\[www.es.wikipedia.org/wiki/Canet-en-Russillon\]](http://www.es.wikipedia.org/wiki/Canet-en-Russillon)

### **El Perelló, desembre de 1640**

Si els defensors de Canet van poder sortir lliures del castell, els del Perelló hi van trobar la dissort. Un any i mig després dels fets de Canet, el marquès de **Los Vélez** es trobava en campanya sobre Catalunya, al front d’un megaexèrcit i un parc d’artilleria formidable. Havia pogut entrar a Tortosa i havent allotjat uns dies, es disposà a seguir el camí ral de la costa i pujar fins a Tarragona i d’allí fins a Barcelona. El 7 de desembre de 1640 abandonava Tortosa amb 23.000 homes. El primer lloc que se li resistí fou El Perelló. Els hispànics van creure que era la plaça d’armes dels catalans, i atansaren l’exèrcit a les seves muralles.

El Perelló era, el 1640, un llogarret d’una vintena de cases i poc més del centenar d’habitants. Pocs però ardits, s’havien negat a enviar cavalcadures a Tortosa (per a l’exèrcit hispànic) quan els hi ho van requerir els procuradors

tortosins. En paraules de F.M.MELO, es tractava de *“Gente colecticia de los lugares comarcanos, sin cabo de suficiencia, y ellos sin otra disciplina que su obstinación...”*. El perímetre murallat era herència de l'època medieval, i encara que comptava amb torres de gran alçada, no constituïa una instal·lació defensiva suficientment forta com per poder oposar-se als trets de l'artilleria moderna.

El Perelló va acabar en poder dels hispànics en poques hores, si bé hi ha més d'una versió dels fets: des de la que afirma que la població va ser rigorosament assaltada, fins a la que deia que en veient l'enormitat de l'exèrcit atacant els defensors van retre's a mercè, passant per la que atribuïa la rendició a l'esfondrament de la muralla a còpia de canonades. Una altra versió, no menys verosímil, assegurava que un dels defensors va trair els seus a canvi de conservar la vida, i obrí als atacants una de les dues portes d'accés a l'interior, per on entrà l'enemic.

Com fos, un cop ocupat el poble, els hispànics es van trobar que només l'estaven defensant 13 homes, la resta havia fugit a l'esguard de les muntanyes.

Efectivament, per a les autoritats catalanes *“era lloc lo Perelló incapàs de poder-s'hi sostenir gent alguna i descomodada per socórrer la”*, i l'havien abandonada a la seva sort.

Els 13 infeliços van ser penjats dels merlets de la

muralla. Algunes versions redueixen a nou el nombre d'executats, i que havien perdonat la vida als quatre que es tancaren a les torres. Dos dies més tard, arribà la totalitat de l'exèrcit hispànic i allotjava al Perelló. Al partir, com solien fer, van saquejar i calgigar la població.



**La Torre dels Moros, d'El Perelló**

[© Muxfin, a Telegrafia òptica:

[www.telegrafiaoptica.wikispaces.com/L'Ampolla-El+Perello](http://www.telegrafiaoptica.wikispaces.com/L'Ampolla-El+Perello)]

\* \* \*

Ens fixem que en ambdós casos sembla que l'exèrcit atacant, tot i la seva gran superioritat, no va voler arriscar vides en un assalt i utilitzaren l'artilleria per tal d'enderrocar les muralles antigues i obsoletes rera de les quals es parapetaven els ardits defensors. Un cop rendida, capitulada o ocupada la població, la sort dels defensors quedava en mans de la clemència del vencedor. Si la hi tenia.

[MG]

SAN RAIMUNDO, VICENTE DE. *Sucesos por días de la guerra de Rosellón*. Barcelona: J. Romeu, 1640, p. 6 i 14-15; TOBAR, JOSEPH DE. *Relacion fidedigna de lo sucedido en Rosellon, desde los nueve de iunio de 1639 en que entró el Exercito Frances en el, hasta 6, de Enero, de 1640, en que entregaron la Plaça de Salsas que ocuparon las armas, socorros para que nuestras armas no les sacaran de la Fortaleza, con lo sucedido en todo este tiempo. Escrita por..., que se hallò presente en todo*. Saragossa: Hospital Real, 1640, p. 4; PACHO Y ZÚÑIGA, IUAN. *Relación de todo lo que ha sucedido al exercito de su Majestad, desde que entró en este Principado de Cataluña, y discurso de la campaña, y sitio de Tarragona, escrito por el Capitan don....* Madrid: Juan Sánchez, 1642, p. 259; MELO, FRANCISCO MANUEL DE - JAIME TIÓ. *Historia de los movimientos de separación y guerra de Cataluña en tiempos de Felipe IV....* Cadis: Edició facsímil de la de Barcelona de 1842, Universitat, 1990, p. 147 i 151; SIMON I TARRÉS, ANTONI I PEP VILA. *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII*. Barcelona: Curial, 1998 (Biblioteca Torres Amat; 19), p. 91; FLORENSA I SOLER, NÚRIA; MANEL GÜELL. 'Pro deo, pro rege et pro patria'. *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana / Òmnium, 2005, p. 188-190.

## A G E N D A :

**Aplec de Treballs, núm. 32 (2014), revista anual del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà**

S'està planificant el proper número de la miscel·lània del Centre d'Estudis de la Conca sobre temes d'humanitats i ciències socials relacionats amb la comarca de la Conca de Barberà, les seves poblacions i/o els seus habitants. Els interessats han de lliurar els treballs abans del 31 de desembre del 2013, juntament amb dos resums de 15 ratlles cada un, en català i castellà, paraules clau i les dades personals. Es recomana no passar dels 15-20 folis. Les notes han de col·locar-se al final de l'article i no a peu de pàgina. Els autors seran convidats a l'acte de presentació a Montblanc, i rebran quinze 'separates' de la seva aportació i dos exemplars de la revista.

**Recepció de treballs:** [rpuig@tinet.fut.es](mailto:rpuig@tinet.fut.es); [fgraupuig@telefonica.net](mailto:fgraupuig@telefonica.net).

**Més informació:** [www.tinet.org/~cecb](http://www.tinet.org/~cecb).

[JMTGP]

## A C a r n ! Publicació electrònica d'Història Militar Catalana

**Director:** Manel Güell [[manelguell@acarn.cat](mailto:manelguell@acarn.cat)].

**Consell Científic:** Núria Florensa Soler, Josep M. Grau i Pujol, Óscar Martín Vielba, Roser Puig i Tàrrach, Jordi Rovira i Soriano.

**Junta Externa d'Avaluació:** Ramon Arnabat Mata (Professor d'Història Contemporània de la URVT), Maria Bonet Donato (Professora d'Història Medieval de la URVT), Àngel Casals Martínez (Professor d'Història Moderna de la UB), Valentí Gual Vilà (Professor d'Història Moderna de la UB), Jordi López Vilar (Doctor en Arqueologia de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica), Robert Vallverdú Martí (Doctor en Història i membre de la Real Academia de la Historia).

**Imatges:** *Portada* – Pistola de manufactura catalana de v. 1750, de 293 mm. de llargària i canó de 16,5 de diàmetre i detall del mecanisme d'ignició. Fabricants: Ventura Carbonell i Agustí Deop (la clau) [[www.ejercito.mde.es/unidades/Madrid/ihtm/Museos/barcelona/mmm/piezas\\_09.html](http://www.ejercito.mde.es/unidades/Madrid/ihtm/Museos/barcelona/mmm/piezas_09.html)]. *El Personatge:* Escut heràldic dels Caramany de Corça [[www.armorialdefrance.fr](http://www.armorialdefrance.fr)]. *Expugnare Oppidum:* Restes del castell de Canet-en-Roussillon [[www.es.wikipedia.org/wiki/Canet-en-Roussillon](http://www.es.wikipedia.org/wiki/Canet-en-Roussillon)] i Torre dels Moros (El Perelló) [© Muxfin a Telegrafia òptica: [www.telegrafiaoptica.wikispaces.com/L'Ampolla-El+Perello](http://www.telegrafiaoptica.wikispaces.com/L'Ampolla-El+Perello)]. La recensió corresponent a Francisco García Fitz s'il·lustra amb un projecte de tanc medieval de Guido de Vigevano ["Engines of our Ingenuity: [www.uh.edu/engines/epi1562.htm](http://www.uh.edu/engines/epi1562.htm)]. Les imatges dels articles són aportades pels autors i figuren convenientment acreditades. Per les imatges de les cobertes dels llibres recensionats, remetem al web de referència de la recensió o de l'editora.

A C a r n ! no es considera responsable de l'opinió, tendència ideològica o contingut empíric que puguin semblar indicar o expressin els articles i col·laboracions que ciberpublica. A C a r n ! és un projecte personal, pensat, dissenyat, desenvolupat, omplert, gestionat i produït per Manel Güell amb ajut de voluntariat col·laborador, que ofereix un bloc de contingut semiobert i lliure circulació per acollir tota participació capaç d'aportar informació veraç, debat, crítica, suggeriments, etc., amb els quals ampliar el coneixement de la Història Militar de Catalunya i dels catalans. Existeix el compromís tàcit de rigorositat pel que fa al tema de citació i referències bibliogràfiques, compromís que s'exigeix a tot col·laborador que hi vulgui publicar, i que garanteixen, en tot cas, els membres de la Junta Externa d'Avaluació. Aquesta publicació és lliure i gratuïta, respon a criteris altruistes de militància cultural i, per tant, no cobra preu ni retribució, ni tampoc paga cap aportació.

A C a r n ! penja al bloc, sengles versions de cada número, en català i castellà, però no garanteix les condicions o la correcta prestació dels serveis que aquell bloc ofert als usuaris d'Internet per terceres persones alienes a la nostra publicació, ni tampoc que aquests compleixin la normativa vigent en matèria de protecció de dades de caràcter personal i comerç electrònic. Tampoc es fa responsable dels possibles danys ocasionats per interferències, desconnexions, virus informàtics, avaries telefòniques, sobrecàrregues, retrassos o bloquejos de la xarxa, o altres perjudicis del sistema electrònic, ni molt menys dels danys que puguin causar terceres persones mitjançant il·legítimes intromissions, fóra del nostre absolut control.

**[www.acarn.cat](http://www.acarn.cat)**

[www.irmu.org](http://www.irmu.org) > Notícies; [www.11setembre1714.org](http://www.11setembre1714.org); [www.delaguerra.org](http://www.delaguerra.org) > Enllaços;  
<http://seneca.uab.es/historia/hn0708.htm>; <http://hispanianova.rediris.es/enlaces/hn0708.htm>.